

ERDŐS LÁSZLÓ
AZ ISTENI KUTYÁCSKA
REGÉNY

SZÉPIRODALMI KÖNYVKIADÓ, BUDAPEST, 1973

A mű elektronikus változatára a Nevezd meg! - Így add tovább! 3.0 Unported (CC BY-SA 3.0) Creative Commons licenc feltételei érvényesek. További információk: <http://creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0/deed.hu>

Quintus üdvözli Sextust,

ha ugyan Sextus még most is mer emlékezni szerencsétlen C-jára, amikor már a tenger két oldalán élők a tábor két oldalán is állanak, és Rómában meg Alexandriában egyaránt hazatérésnek számít, ha valaki nem tagadta meg a másik városban élő barátját. De te nagylelkű vagy, bátor, a régi rómaiak minden erényével ékes, és így bízom, meg fogod bocsátani, hogy levelemmel felkerestelek. Tudom, hogy nem hozok fejedre veszélyt, hiszen küldöncöm még Kutyaácska tanítványa, minden cselszövésben jártos, és előbb fogja ki a halászt a hold tányérját a tenger habjából, mint őt Octavianus kémei az emberek sokaságából. Válaszodat is kockázat nélkül rábízhatod, bizonyosan el fogja juttatni hozzám. Mert, bár levelezésünk megszakadása nekem, imádott Városomtól oly régen távol élőknek bizonyosan nagyobb veszteség, mint neked, hiszen az évek sokaságán keresztül a te édes, nehezen várt soraid pótolták számomra Rómát, mégsem kérek tőled írásban választ. Csak annyit mondj emberemnek, igen-e, vagy nem, hogy tudjam, számíthatok-e kéréssem teljesítésére.

Ennyiből is láthatod, fontos dologban fordulok hozzád. Meg volna tehát az okom, hogy nyomban a tárgyra térjek. De - bár nagyon régen élek távol a Várostól - még nem felejtettem el a római szokásokat. Még tudom, hogy egy római, ha barátjának ír, először a híreket beszéli el, és minden egyéb dolga csak azután következhetik.

Halljad tehát: Antonius egy hete hazaérkezett. A bémész csócselék, amely látta őt elindulni a birodalom gazdagabb felének minden erejével, hatalmas hajóhadával, fényes kíséretével; megszámlálhatatlan, jól felfegyverzett és kitűnően begyakorolt katonájával, bizonyosra vette, hogy el fogja fűjni maga előtt Octavianus hadseregét. Talán csak én, Cleon, aki hallgattam Kutyaácskát és Atticust, a hasonlíthatatlan bankárt, s aki megtanultam tőlük, csak a bolond hisz a szemének akkor, ha túlságosan szeretné, hogy amit lát, az igaz is legyen, féltem attól, hogy a háború esetleg más fordulatot vesz, mint amit várunk. Octavianus ugyan gyávának bizonyult Philippinél, hanem Agrippa, seregeinek valódi vezetője semmivel nem rosszabb hadvezér Antoniusnál. Így tehát nemcsak azt tartottam lehetségesnek, hogy Antonius győz, hanem azt is, hogy megverik. De azt, ami történt, nem hittem volna el soha senkinek. Valami Actium nevű átkozott öbölben ugyanis szembe került egymással a két hajóhad, és Antonius, mielőtt még kibontakozott volna az ütközet, vezérhajójáról átugrott a királynő bíbor gályájára, és gyáván cserbenhagyva híveit, hazaszökött a csatából. Most aztán megjártssza, hogy híreket vár a seregétől, mintha nem ő tudná a legjobban, hogy a legbátrabb katona is leteszi a fegyvert, ha hadvezére megfutamodott. Hanem azért az udvarnál nagy élet folyik, Cleopatra ünnepeket rendez Antonius tiszteletére, aki nem látszik észrevenni, hogy szökésével Egyiptom római helytartójából véglegesen a királyi szajha férjévé züllött. A cserbenhagyott katonákért senkinek nem fáj a szíve, legfeljebb néhány öreg katona káromkodik elkeseredésében, és Cleont a kocsmatöltelék, a léhűtők cimboráját, égeti az elviselhetetlen szégyen.

Ó, Antonius! Ki ismerné nálam több hibáját? Részeseges, durva, önfejű, önző, asszonybolond, bosszúálló - van-e csak egy is ezek közül, amit ok nélkül vágtak fejéhez az ellenségei? De merte-e valaha valaki is azt hazudni, hogy Antonius gyáva? El lehet-e felejteni, hogy amikor Cassius és Brutus a birodalom urának látszott, amikor még Caesar fia is hozzájuk állott, Antonius az egész világgal szembeszállva egyedül kísérelte meg megbosszulni Caesart a gyilkosain? Te mindenkinél jobban tudod, hogy én akkor Cassius pártján álltam, nem az övé. De ha már úgy adódott, hogy csak kettő közül lehetett választanom, inkább Antonius pártfogását kértem, mint Octavianusét. Ám a nagy urak mindig gyalázatosan fizetik szolgálóikat. Engem például avval fizetett ki Antonius, hogy most szégyellnem kell magamat választásomért.

Ti ott, Rómában, minden bizonyosan azon is csodálkoztok, hogy Cleopatra, aki igen eszes asszony hírében áll, miért szökött meg Actiumból, holott tudnia kellett, hogy abban az ütközetben dől el az ő sorsa is. Ennek azonban én, legalábbis azt hiszem, ismerem a magyarázatát.

Nem sokkal Antonius hadba szállása után, igen furcsa viselkedést vettem észre az egyiptomi szajha Alexandriában maradt bizalmasai között. Valahányszor a háború került szóba, és különösen, ha valaki Antonius győzelméről beszélt, olyan sokat tudó képet vágtak, és olyan laposakat pillantottak egymásra, hogy az még az ostoba katonáknak is feltűnt. Minél távolabbról érkeztek hozzánk Cleopatra hírei, annál gúnyosabban kérdezték római barátaikat, mit akarnak csinálni, ha majd visszatérnek a Városba. Gantorixnak pedig, a gallnak, Dél-Egyiptom kormányzója azt mondta egyszer egy lakomán, hogyha nem lenne bevarrva a nyelve, olyat mondhatna neki, amitől torkán akadna az étel. Persze az én tökkel ütött barátaim nem figyeltek fel e furcsa jelenségekre, és ezt nem is lehet tőlük rossz néven venni, ha meggondoljuk, hogy akiben a tengernyi tivornya után is maradt egy kicsinyke ész, azt Antonius magával vitte a táborba.

Én azonban felkerestem egy nagyon fiatal, de igen előkelő származású udvaroncot, akinek kevéssel előbb különlegesen nagy szolgálatot tettem, s mert tudta rólam, hogy már régen nem tartozom Antonius kedvencei közé, hosszas rábeszélés után elárulta nekem az igazat.

- Cleopatra - magyarázta - nem örülne túlságosan egy olyan győzelemnek, melynek eredményeképpen Antoniusnak vissza kellene mennie Rómába. Nem azért szült gyerekeket egy barbárnak, és próbálta kicsiszolni a szellemét, hogy végül odaadja vad hazájáért a drága és termékeny Egyiptomot. Őt addig nem bántja, miképpen hívják a birodalmat, amíg Alexandriából kormányozzák, de ha Antonius a hét vakondtúrás városába akarja költöztetni azt a fényt, mely eddig a három piramisra ragyogott, akkor leveszi róla a kezét. Akkor azt az okosabb hadvezért fogja Egyiptomba csalni, aki majd megérti, hogy Alexandriából könnyebb kormányozni a világot, mint Rómából.

Mulatságos volt a kis idióta önteltség, amellyel ezt az örültséget elmagyarázta nekem, de azért egy csepp kedvem sem volt nevetni. Cleopatra nyilván elfelejtette, hogy már nem olyan szép és nem olyan fiatal, mint amikor Caesart és Antoniuszt megbabonázta, és soha nem is sejtette, hogy ha százszor olyan szép volna, sem bírhatná rá Octavianust, hogy érzékeinek feláldozza az érdekeit. Fura szerzet az egyiptomi: én úgy vélem, komolyan elhiszik, hogy aki megismeri hazájukat, az bűvöletébe esik, sőt azt is, hogy - csupán azért, mert birodalmuk már akkor is vén volt, amikor Romulus lerakta a Város első falait - ha akadna olyan fajtalan római, aki megpróbálná, Róma el is tűrné, hogy parancsolgassanak neki Alexandriából.

Így aztán biztosra vettem, hogy Cleopatra, valami ahhoz hasonlót készül Antoniuszal eljátszani, mint amit egykor a miniszterei játszottak el Pompeiusszal. Mondanom sem kell, megrémítettek az egyiptomiak tervei, s ha módomban áll, figyelmeztetem Antoniuszt, óvakodjék a királynő bérgyilkosaitól. Azt azonban nem hihettem, hogy a hadvezér magától sétál bele a csapdába, és szolgáltatja ki Cleopatrának az életét. S ennek én csak egyetlen magyarázatát ismerem: soha nem hittem az istenekben. De azt el kell ismernem, hogy vannak asszonyok, akik, mint egykor Circe, disznóvá tudják varázsolni a férfiakat.

Megírván mind azt, ami a hírek közül érdekelhetett, elmondhatom azt is, miért küldtem hozzád emberemet. Ez a levél, barátom, búcsúm és végső akaratom. Engem halálra ítélték, s ha napra nem is, eseményre pontosan ki lehet számítani végrehajtásának idejét. Akkor lesz ez, amikor Octavianus hajói feltűnnek a világitótorony mögött. És biztosan meg fogok halni, mert én határoztam így, nem Octavianus vagy az istenek.

Én, valaha költő, aki joggal remélhette, hogy híre homályba fogja borítani Catullusét, majd gyűlölt és megvetett udvaronc, akit csak azért túrt meg Antonius, mert ő írta azokat az epigrammákat Octavianus ellen, melyeket ő Rómába küldözgetett, most ember vagyok, névtelen és szabad, s nem kívánom még egyszer megkötni a kezem az által, hogy kieszközlöm Octavianus kegyelmét. Pedig nem lenne reménytelen. Hiszen bebizonyította, hogy az okosság

mindig nagyobb benne a bosszúvágnál, pedig az utóbbi mélységét és feneketlenségét ugyancsak ismertem. Még nekem is képes volna megbocsátani, csak hogy bizonyítékát adja bölcsességének és önuralmának. Be kell látnom tévedésemet: nem Cassius, hanem ő volt Róma legokosabb embere. Én azonban sem okosabb, sem gyávább nem lettem azóta, mióta Rómából szökve, elküldtem hozzád búcsúversemet. És ma is vállalom, amit írtam:

*Tarpei szirtről lökje a mélybe,
dobja a tűzbe testem a zsarnok,
karcsu halaknak, kerti tavába
vesse be étkül:*

*onnan is űzöm büszke szavammal!
Vad dalaimtól harsog a Város.
S míg csak e földön értik a verset
nem menekülhet.*

*Tízezer hőssel ért fel a harcban
Tyrtaios őszám szépszavu lantja!
Földbe temethetsz, kőbe rakathatsz:
Akkor is élek!*

Elhatároztam tehát, hogy megírom a polgárháború történetét Caesar halálától Philippiig - pontosabban néhány ember történetét a polgárháború idején, mert úgy vélem, hogy a nagy férfiak árnyékában élők szenvedései többet árulnak el egy korról, mint a hadvezérekkel és consulokkal foglalkozó római történetírók könyvei. Időm van, mert ha Caesar fia szét is verte a cserbenhagyott sereget, és megindult Antonius után, szokása szerint bizonyára lassan fog sietni, míg én majd gyorsan sietek. Mivel azonban a könyveknek nem az a céljuk, hogy olvasatlanul pusztuljanak el, hozzád szeretném szöktetni kéziratomat. Esküdj meg, hogy megőrzöd mindaddig, amíg Octavianus is elmegy apja után, s akkor lemásoltatod a fiatalok okulására. Hadd tanulják meg belőle, milyen volt azoknak a szerencsétleneknek a sorsa, akiknek Brutus és Octavianus idején kellett élniök, s mindörökre gyűlöljék meg a zsarnokokat. S esküdj meg még arra is, senkinek nem árulod el, hogy a könyvet én írtam.

C.

I. KÖNYV

Üdv az olvasónak!

Hazugság nélkül állíthatom, hogy ismerem Róma minden hatalmasságát, aki Pharsalus és Actium között élt, és tudok róluk mindent, amit önmagukon kívül bárki tudhatott. Elmondhatnám hát neked Octavianus és Antonius igaz történetét, és neked, hacsak nem vagy olyan kopasz, mint Caesar, minden hajad az égnek állna, olvasván rettenetes cselekedeteiket.

Ha Octavianus csodálója lennél is, kérlek, ne tedd félre írásomat csak azért, mert már első bekezdésében a vellitraei uzsorással találkozol. Nem Octavianust akarom evvel, kétes származására emlékeztetve, kisebbíteni. Hiszen nagyapáink még hitték, hogy érdem az, ha valaki nagynevű elődöktől származik, apáinknak már kételkednie kellett benne, mi pedig már megtanultuk, hogy a szerencsés születés egyáltalán nem érdem, sőt, gyakran még csak nem is szerencse. Ismered-e az árulásnak, aljasságnak, fajtalanságnak vagy gyávaságnak egyetlen olyan nemét, amelyet az utolsó negyven évben el ne követtek volna a híres nemzetségek sarjai? Különben, ha Octavianust akarnám gyalázni, tudnék én külön történeteket is mondani róla, mint hogy a nagyapja uzsorás volt. Egyébként is, hogy vethetném azt én a szemére? Ha a polgárok évszázadok múltán is hálával emlegetik azok nevét, akik a végromlástól megmentették a Várost, Mucius Scaevolát, Cincinnatust, Coriolanust, Scipiót, akkor én, akit az uzsorások húsz év alatt többször mentettek meg a végromlástól, mint az összes Cincinnatusok és Coriolanusok történelme ötszáz éve alatt Rómát, hogyan emlegetném hálával a nevüket? Különösen, mivelhogy egyetlen sestertiust sem sikerült rajtam keresniök?

A vellitraei uzsorás egyébként sem azért került írásom élére, mert ő nemzette Octavianus apját, hanem mert rajta kívül volt egy lánya is: Tertullia, akit egy bizonyos Gnaeus Cornelius nevű lovagrendbeli férfihöz adott feleségül, aki különben nem volt rokona Cornelius Balbusnak, Caesar barátjának. A mi Corneliusunk egyike volt azoknak a polgároknak, akikben még élt az egyszerűség, az erények szeretete és a közügyek iránti önzetlen érdeklődés. Római polgártól soha nem kért a szokásosnál magasabb kamatot, sőt nem is szívesen kölcsönzött pénzt nekik, hanem a gyarmatosaink között gyarapította vagyonát. Történetesen ugyanabban az adóbérlő társaságban vett részt, amelyiknek a nemes Brutus is tagja volt. Így aztán, mikor Brutus elmenekült a Városból, jónak látta, ha ő is vele utazik. Hanem aztán Cassius kérésére újra visszatért, hogy az ő szeme és füleként figyelje a politikát és küldjön neki értesítéseket. Cassius ajánlatára aztán bizalmába fogadta Cicero is és sokan mások az összeesküvők hívei közül, s ha másképpen végződik a polgárháború, ma alighanem a legnagyobb férfiaké között emlegetnék a nevét.

Cornelius, a régi szokásokhoz híven, maga foglalkozott a fiaival, és bizonyára erényes férfiakat nevelt volna belőlük, ha nem lett volna éles szemük, jó fülük, s ha nem ismerték volna Róma nagyjainak botrányait az utcagyerekek is. Így azonban, mivel a társadalom állapota mindig nagyobb hatással van az ifjakra, mint a szülők bölcs tanácsai, a fiúk több keserűséget szereztek neki, mint amennyi örömet. Igaz, a három fiatalabb még nem sokat számított. Abban a korban voltak, melyben a gyermek jóra és rosszra még egyaránt fogékony, és senki meg nem jósolhatja, mi lesz belőle, ha felnő. Velük kapcsolatban Cornelius leginkább az aggasztotta, hogy szerfölött imádták bátyjukat, Publiust, aki viszont mintha csak azért élt volna a földön, hogy az erkölcsök elfajulására emlékeztesse apját. Egy évben, egy napon, sőt állítólag egyazon órában született, mint unokatestvére, Octavianus, és sem szépségben, sem eszességben nem maradt mögötte semmivel. De míg Octavianus Caesar udvarában már korán rendkívüli érdeklődést mutatott az állam ügyei iránt, Publius nem törődött semmivel, amit a polgárok fontosnak tartanak. Termete hat láb magas volt, válla arasznyi széles, a

Tiberis-parti iskolában, ahová gyakorolni járt, legyőzte a leghíresebb mestereket, és fogadásból egyetlen hallásra megtanulta Ennius harminc verssorát. De kardját soha nem próbálta ki a harcmezőn, erejét is csak akkor, ha éjjel, hazatérőben, belekötöttek a Suburán, eszét pedig csak arra használta, hogy szellemes és rosszindulatú érvekkel igazolja, miért nem segít apjának Cassius megbízását teljesíteni.

- Érték én mindent, és helyeslek is - mondta például egy ízben barátjának, Cleonnak, aki görög származása ellenére is római polgár volt, mégpedig nem is apja kapta a polgárjogot Pompeiustól vagy Caesartól, akik könnyűszerrel osztogatták kegyeiket, hanem nagyapja Sullától, aki pedig, mint ismeretes, hevesen ellenezte a polgárok számának növelését, s csak a legnagyobb érdemek jutalmazásaként tett kivételt valakivel. - Caesar állami kezelésbe vette az adók beszédét, és megszorongatta az adóbérlő társaságokat - ez rendben van. Brutus, az adóbérlő, ezért megölte - ez is rendben van. Apám, aki Brutus üzlettársa, támogatja Brutust - nagyon természetes. Én majd örökölni fogom apám vagyonát - semmi kivetnivalót nem találnék abban, ha azt kívánnák, segítsen megvédeni. De ha ehelyett arról fecsegnek, hogy Brutus megmentette a köztársaságot, ha Cicero szent cselekedetként üdvözli ezt az egyszerű üzleti ügyet, ha apám úgy tesz, mintha semmit nem tudna a pénzről, s egyedül tiszteletből támogatná Cassiust, felkavarodik a gyomrom, s undorodok mindenkitől, aki hajlandó részt venni ebben a játszmában.

- Igazságtalan vagy tiszteletre méltó atyádhoz! - mondta felháborodva Cleon. - Te tudod legjobban, hogy mikor Caesar magára bősztette a társulatokat, apád nem átkozódott a többiekkel, hanem hazahozatta, és itthon házak vásárlásába fektette vagyonát, úgyhogy immár egyáltalán nem érdekelt Brutus üzleteiben. Cassiusról pedig valóban senki sem tudott rosszat mondani.

Publius dühösen nevetett:

- Minden emberek közül akit ismerek, Cleon, hozzád illik legkevésbé a prédikáció. Fennen hirdeted, hogy a Caesar-gyilkosok pártján állsz, de miközben Octavianus a senatus megbízásából Antoniust üldözi, aki ugyan meg akarja bosszulni apja meggyilkolását, de nem akarja kifizetni neki atyja vagyonát, te gyilkos epigrammákat írsz ellene, és buzgón terjeszted barátaid között. Brutus szobrára pedig amelyre Cassius ilyen cédulákat aggatott: „Egy Brutus kellene nekünk”, saját kezűleg akasztottad ki a következő versikét:

*Bajt a fejedre te kérsz? Gyors kézzel a sors odadobja.
Brutus már a tiéd. Így ver a nagy Jupiter.*

Hát most én esküszöm az istenekre: ha még egyszer dicséred előttem apámat, elmondom néki viselt dolgaidat, s akkor ő, aki úgyis jobban szeretné, ha barátságod helyett már az emlékedet őrizném, jelentésében megemlíti Cassiusnak... Nekem már igazán mindegy, hogy eggyel több vagy eggyel kevesebb ember ellen teszek feljelentést...

Cleon hátán végigfutott a hideg, és nem válaszolt. Azt ugyanis sem ő, sem más nem tudta eldönteni, hogy barátja mikor tréfál és mikor beszél komolyan. Márpedig Publius mindent megcsinált, amire kedve támadt, szándékától sem jó szóval, sem fenyegetéssel nem lehetett eltéríteni. Nagyon is tévedett Cornelius, amikor azt hitte, hogy fiát Cleon rontotta meg. Publius unatkozva és hidegen csavargott Rómában, megsértett minden férfit és letört minden leányt, aki az útjába került. És mégis úgy vonzotta maga köré az ifjakat, mint a darazsakat a méz. Szava parancs volt, ítélete törvény, s ha nem lett volna túlságosan lusta és közönyös, s ha parancsolni nem szeretett volna még kevésbé, mint engedelmeskedni, felforgathatta volna Rómát a fiatalok csordáival.

Azt viszont még ő sem tagadhatta meg, hogy teljesítse apja parancsait. Alig pár hónap volt már csak hátra addig a napig, amikor fiukat arra biztatták, jelentsék fel, árulják el, gyilkolják

meg a szüleiket, de ebben a percben erről még senki sem sejtett semmit. Az erkölcsök pedig nem lassacskán változnak meg, mint az emberek általában hiszik, hanem hirtelenül, mint a kánikulában az idő. Egyik óráról a másikra válik dicsőséggé, ami eddig undokság volt, s nevetséggé, amit eddig tisztességnek hittek. Publius tehát reggelenként részt vett apja oldalán a cliensek fogadásán, aztán meghallgatta a kémeket, és összefoglalta jelentéseiket, s csak ha evvel végzett, indulhatott el kedvtelése után. Cornelius ugyan avval vádolta, hogy nem végzi lelkiismeretesen a dolgát, de ez nem volt igaz. Csupán annyit engedett meg magának, hogy nyíltan kritizálja apja utasításait.

- Ha mi kihallgattatjuk a polgárok beszélgetését a Forumon - állította -, ha megfigyeltetjük, kivel találkoznak, és megvásároljuk barátaiktól bizalmas nyilatkozataikat, éppen úgy viselkedünk, mint a zsarnokok. Nem a köztársaság találta fel a kémeket!

- Nem ismered eléggé az életet, hogy meg tudd ítélni a dolgokat, fiam! - felelte nyugodtan az öreg. - Hogy valaki, aki információkat közöl megbízóival, kém-e, vagy pedig állampolgári kötelességét teljesítő hazafi, azt éppen az dönti el, kinek dolgozik. Az ellentétes dolgok külsőleg néha a megtévesztésig hasonlítanak. Az államot senki nem kormányozhatja helyesen, ha nem tudja, mi lakozik a polgárok szívében.

Hosszú századokon át a Város nagyjai azért törekedtek a consuli székre, hogy Róma üdvéért munkálkodjanak, és ezzel maguknak és családjuknak dicsőséget szerezzenek, nem pedig azért, hogy hatalmukkal visszaélve, örökre polgártársaik fölé kerekedjenek. Fáradozásaik jutalmaként megelégedtek azzal, hogy róluk nevezték el a consulságuk esztendejét, majd hivataluk lejárta után a provinciákban seregeket vezethettek a haza ellenségei ellen, a hadizsákmánnyal feltölthették Róma kincstárát, s eközben a maguk meggazdagodásáról sem kellett megfeledkezniük. Való igaz, ezeknek az erényes férfiaknak idejében a polgárok nem panaszkodtak arról, hogy kihallgatják beszélgetéseiket. De mondd meg nekem, fiam, miért panaszkodtak volna? Ha egy tisztességes és jóindulatú férfi közölte gondolatait a Forumon, miért bánta volna, ha már másnap reggel ismerték őket a consulok is? Inkább örült, hogy a Város első emberei értesülnek róla, milyen érdemes és helyes kijelentéseket tesz, s magára irányítja megtisztelő figyelmüket. Ezekben az időkben csak a gonosztevők, az összeesküvők és az árulók félték az őket figyelő szemektől, a többiek maguktól is azon igyekeztek, hogy a Város szeme előtt folyjon le egész életük.

Ti, fiatalok, akik csak hallomásból ismeritek a régi jó időket, a mi cselekedeteinket sem tudjátok megérteni. Ti csak azt látjátok, hogy kémeket fizetünk, megtanítjuk kémkedni tehetséges rabszolgáinkat is, és megvásároljuk ellenségeink barátait, s azt mondjátok: akkor én inkább a szajhákhoz járok, mert még mindig tisztességesebb szerelmet vásárolni, mint becsületet. Pedig nekünk sem öröm, hogy meg kell szorítanunk piszkos, pénzen vett árulók kezét. De most háború van, s ha mi nem végeznénk el helyettetek a piszkos munkát, ha engednénk Antoniusnak, akkor ti örökké zsarnokság alatt nyögnétek, és soha meg nem ismernétek, milyen a szabad római polgárhoz illő élet.

Én persze nem azt kívánom tőled, hogy szeresd azt a munkát, amivel megbíztalak, hanem hogy végezd jól. Magam sem örülök annak, hogy Cassius engem küldött vissza a Városba. Jobb lenne a hadseregnél, római polgárhoz méltóan, karddal a kézben harcolni az ellenség ellen, mint kényelmes házból híreket gyűjteni és továbbítani. És ha úgy adódnék, szívesen bebizonyítanám, igaza volt Catónak, amikor öngyilkossága előtt azt mondta barátainak: Vannak idők, amelyekben meghalni könnyű. Élni nehéz.

Publius gúnyosan elmosolyodott:

- Akkor kár lenne a hadsereghez utaznod, apám. Rómában ma veszélyesebb, mint Ázsiában.

No de egyáltalán nem fontos, hogy mindent egyszerre elmondjunk Publiusról. Sokkal érdekesebb és hasznosabb lenne ehelyett, ha az olvasó feltehetné a szerzőnek a kérdést, véleménye szerint, melyik Corneliusnak volt igaza a vitában: az öregnek vagy a fiatalabbnak? Egyiknek sem vagy inkább mind a kettőnek! - válaszolnám én - és mindjárt meg is magyaráznám meghökkentő állításomat. Enélkül ugyanis vagy nem értenék meg az ezután következőket sem, vagy azt hinnék a szerzőről, hazudik.

Mert gondoljátok meg: ti talán már nem is ismertétek sem Caesart, sem Brutust, sem Octavianust, sem Antoniust, és mégis sokkal többet tudtok róluk, mint a szerző hősei a történet idején. Ők például csak azt tudhatták Caesar fiáról, hogy nem él nála gyalázatosabb, elvetemültebb, erkölcstelenebb és gyávább áruló Rómában. A közhiedelem szerint például Caesar nem esze vagy tehetsége, hanem szépsége, nem jó erkölcei, hanem erkölcstelensége miatt fogadta örökbe Octaviust: azért, mert még gyermekként szeretőjévé tette őt. Amikor aztán, Caesar meggyilkolása után, visszaérkezett a Városba, és felvette a jól hangzó Caius Julius Caesar Octavianus nevet, mindenki bizonyosra vette, hogy elsőként fogja követelni, helyezték vád alá apja gyilkosait. És ez is történt volna, ha Antonius nem tagadja meg tőle a végrendeletben ráhagyott vagyont, és nem tanácsolja ehelyett, hogy utasítsa vissza az örökséget. Ekkor habozás nélkül apja gyilkosaihoz szegődött, és felajánlotta a senatusnak a kardját Antonius ellen. Sereget toborzott magának apja egykori legionáriusai közül, azt hazudta nekik, hogy imádott hadvezérüket akarja megbosszulni a segítségükkel, de Antonius ellen indította őket, és Hirtius légióival egyesülve meg is verte őt. Hirtius, Caesar régi barátja, elesett az ütközetben, Octavianus addigra már szőszegéseivel, hazudozásaival annyira lejáratta a becsületét, hogy azt híresztelték róla - sőt el is hitték -, hogy Hirtiust nem az ellenség, hanem Octavianus bérgyilkosainak fegyvere sebezte halálra. Nem részletezem tovább. Később majd úgyis elmondom, micsoda további szégyent hozott Caesar büszke nevére, mikor a triumvirekkel elfoglalta Rómát, majd hogy milyen gyáván viselkedett Philippinél. Egyelőre elég annyi, hogy a történet idején hőseink csupa gyalázatossgot tudhattak róla, és így Cleon jogosan írhatta ellene hamar híressé vált epigrammáját, mellyel különben örökre fejére vonta gyűlöletét:

*Jobbak voltak a régi idők! Ím légy te tanunk rá
hajdani Octavian: pásztori szép Ganiméd!
Akkor a kis szeretőt még égbe emelte az isten -
s isteni Caesar lám, ránk feledé az övét...*

Az olvasó azonban már azt is tudja, hogy Philippi után Octavianus teljesen megváltozott. Lehiggadt, megszelídült, erkölcsösen élt, sőt a régi római erkölcsök védőjének játszotta ki magát, és evvel a viselkedésével sokakat megbékített hajdani ellenségei közül. Tovább menve, az olvasó már a szerzőnél is többet tud Octavianusról: hiszen azóta már az is eldőlt, hogyan élt Antonius legyőzése után? Visszatért-e az erkölcstelen élethez, mint azt a szerző hiszi, vagy igazolta Atticus hajdani sejtését, és véglegesen a tisztességet választotta magának?

Ezek után megérthetik, miért ítélték meg Publius és Cleon másképp Octavianust, mint ti. És ez áll a kor többi hőisére is. Ők még látták, hogy Brutus képmutató uzsorás, hogy Cicero öntelt és hiú, hogy Antonius zsarnoki és részeges, de talpig férfi, és hogy Cassius minden más rómainál nagyobb, de nem tudhatták, hogy Brutus fenségesen fogadja a halált, Antonius pedig gyáván végzi be életét.

Legfeljebb azt vethetnétek ellenemre, hogy Caesar akkor már meghalt, róla ők sem tudtak kevesebbet, mint az utókor. Ez igaz is lenne, ha nem ismerték volna személyesen, vagy pedig csak valamivel kevésbé fiatalok. Az idősebb Cornelius gyűlölte Caesart, de ismerte tehetsége teljében, és soha nem tagadta, hogy ragyogó hadvezér volt, és éppen olyan ragyogó politikus. Ám amikor a mi ifjaink esze már annyira kinyílt, hogy nemcsak a játék érdekelte őket, hanem

a köz dolga is, már csak egy mogorva, szeszélyes és tehetetlen zsarnokot ismerhettek meg, akiben mindenki csalódott, s aki nap nap után fantasztikus terveket tett közzé, de egyet sem valósított meg közülük. Legfeljebb, amikor megölték, és bebizonyosodott, hogy holtan is hatalmasabb, mint az élők, kezdhették sejteni, hogy valóban lehetett akkora ember, mint amekkorának szülei állították, hiszen a plebs oltárokat emelt tiszteletére, és neve varázsa seregeket teremtett a semmiből.

Én mostanra arra a meggyőződésre jutottam, hogy a nagy fordulatokat olyan idők szokták megelőzni, melyekre az ózdkodás, huzavona s valami nyúlós terjengősség jellemző. Azok a csekély ítéletű fiatalok azonban, akik először láttak ilyen meddő esztendőket, nem nagyon tudták megérteni, miért olyan harciasak szülei szavakban és olyan határozatlanok tetteikben. Tehetlenségüket ugyanis minden valamennyire okos embernek észre kellett vennie.

Élt abban az időben egy vén szabados, Kutyácska avagy Julius nevű, aki állítólag Caesar testvére és kétségtelenül bizalmasa, minden titkának ismerője volt. Barátaink tudták, hogy Róma alja népe és iparosai nem a pártok vezetőibe, hanem belé helyezték reményüket. Szavát úgy hallgatták, mint az orákulumot, kisujja intését százak szaladtak teljesíteni. Mindenki azt beszélte, hogy nagy felkelést készít elő, s ha majd az ellenfelek végleg egymás torkának esnek, elfoglalja a Várost, és visszaadja a csöcseléknek azokat a jogait, melyeket Marius és Cinna alatt élvezett.

Kutyácskát mindenki gyűlölte mindkét párt hatalmasai közül, de senki sem merte elpusztítani, mert ki-ki attól félt, ha terve nem sikerül, a vén Julius az ellenségeihez pártol, s elárul nekik mindent, amit Caesar kémeinek vezetőjeként megtudott róla.

Miért tiszteltek volna az ifjak ilyen tehetetlen embereket?

Ugyanakkor igaz, hogy az öreg Cornelius jobban ismerte Caesart, mint ők, és jobban ítélte meg kortársait is. Tudta, hogy nemcsak a maguk érdekéért harcolnak, de szentül hiszik, hogy közben Rómáért is cselekednek - hiszen így gondolkodott ő maga is.

Sajnos, éppen ezért olyan gyerekes dolgokat is elhitt, amit egy érett férfinak valóban nem lett volna szabad.

Nem sokkal történetünk kezdete előtt, az Antoniuson aratott győzelem és Hirtius halála után, mivel a senatus megtagadta tőle a consulságot, Octavianus legióival elfoglalta a Várost, és erőszakkal kicsikarta mindazt, amit megtagadtak tőle. Antonius közben Lepidushoz menekült, akit különben eredetileg szintén Antonius ellen küldött a senatus, de, mint Caesar volt sógora, most az üldözött mellé állt, és védelmébe fogadta. Ezért a senatus mind a kettőjüket a haza ellenségének bélyegezte. Az ifjú Caesar, elvégezvén dolgát a Városban, most ellenük indította seregét, ám fél útról levelet küldött a senatusnak, amelyben javasolta, vonják vissza az Antoniusék ellen hozott ítéletet. Ennek a levélnek mindenki szemét ki kellett volna nyitnia, de nem ez történt. Octavianus ugyanis közben Cicerónak, Atticusnak és másoknak is küldött leveleket, s ezekben azt írta, hogy amit tett, csupán Antonius elámítására, megtévesztésére tette, várja Decimus Brutus sereget, s ha megérkeznek, megsemmisíti a senatus ellenségeit. És Cicero és Cornelius hitelt adtak az ígéreteknek, annyira elképzelhetetlennek tartották Antonius és Octavianus kibékülését, és főleg olyan nagy szükségük lett volna arra, hogy az ifjú Caesar ne őket, hanem Antoniusra csapja be.

Én persze nem állítom, hogy Cleon vagy Publius tisztán látta a helyzetet. De azt igen, hogy az öreg Corneliusnál jobban ítéltek meg Octavianust.

No de tisztázva a tisztázandókat, itt az ideje, hogy elkezdjük a történetet.

Három fiatal ember, Publius, Cleon és egy bizonyos Labienus, az előtte való év praetorjának a fia, kora hajnalban mentek hazafelé a Suburán. Hogy együtt voltak, az nem szokatlan volt, csak különös. Labienus ugyanis barátja volt Publiusnak, anélkül hogy szerette volna, és igen gyakran kísérte el mulatozásaira, jöllehet megvetette a duhajkodást. Apja ugyanazt a szerepet töltötte be Brutus, mint Cornelius Cassius mellett, s őt éppúgy befogta a munkába, mint Cornelius Publiust. Csak éppen a fiatal Labienus a legnagyobb lelkesedéssel és gonddal végezte feladatát. Boldog volt, hogy szolgálhatja Rómát, és nem egy apa irigyelte a propraetort fiáért, akit a legerkölcösebb, legszerényebb és legengedelmesebb fiatalok egyikének tartottak. Publiust is azért kísérgette, hogy megpróbálja eltántorítani a rossztól - azaz, hogy ezt mi mondtuk magunk között,¹ hogy elrontsa a multságunkat. Ezen az estén is órákig csavarogtunk a szűk utcákon, és eltűrtük, hogy Labienus gyorsan továbbvezessen bennünket, amikor egy kis parázs verekedésre nyílt volna alkalom, míg végül, nem sokkal éjfél előtt, váratlan zivatar zúdult a városra, s ha nem akartunk bőrig ázni, kénytelenek voltunk a lányokhoz menekülni a szűnni nem akaró zápor elől. Mivel pedig elébb hiszem el, hogy a Palatinus a Tiberisbe zuhan, minthogy a suburai lányok megváltoztatják a természetüket, gondolom, kitaláljátok, hogy erényes barátunknak ezúttal nem sikerült megőriznie a méltóságát. Publius addig kínálta borral s addig uszította rá a legcsinosabb ringyót, míg előbb tunikára vetkezve szaladgált, majd eltűnt a lánnyal a szobában, és nem is jött elő virradat előtt. Az ajtót is csak azért nyitották ki néha, hogy újabb mérő borokat vitessenek maguknak.

- Hogy bírja a nyavalyás! - morogta Publius. - Nem gondoltam volna róla!

Ő is sokat ivott. Már a tizedik kupát hajtotta fel, de részegségnek nyoma sem látszott rajta. A lányokat pedig elhajtotta magától, sőt Cleontól is, aki ezen eléggé méltatlankodott.

- Kockázzatok! - mondta nekik. - Én fizetem a nyereséget.

Az egyik legjobb házban voltunk, híres lányok között, akik alighanem mindenki mást kidobtak volna, ha így viselkedik, de Publiusnak ők is mindent elnéztek. Engedelmesen elvonultak az egyik sarokba, csak a vörös hajú Tullia, Publius kedvence telepedett közénk:

- Bánt valami, szépségem? - kérdezte. - Gyere velem, és elfeledtetem a gondjaidat.

Publius kedveskedve veregette meg gömbölyű vállát:

- Te ismered a férfiakat, Tulliám! Tudod, hogy bolondok vagyunk valamennyien. Ma nem akarom elkergetni a bánatomat. Légy jó leány, és menj a többiek után...

Mikor kettesben maradtak, Cleon keserveset sóhajtott:

- Mit csinálsz velem, ó, Publius? Tudod, ilyenkor már maga vagyok a vén Priapus, s te elkergeted tőlem a lányokat?

Barátja mérgesen nevetett:

- Engesztelésül holnap kecskét áldozok neked a kertem végében, Priapus! Most azonban beszélni akarok veled. Ez az egyetlen hely Rómában, ahonnét senki fülébe nem jutnak el a szavaim. Mert igaz ugyan, hogy mindegyik lány zsoldjában áll valakinek, de engem ugyan fel nem jelentenek...

Teli töltötte mindkettőjük serlegét:

- Ismered Juliust?

---

¹ A kommentárok nem adnak magyarázatot, miért használ itt a szerző váratlanul többes szám első személyt. (A fordító.)

- Juliust? - ismételte Cleon, úgy téve, mintha részegségében nem értené a kérdést. - Miféle Juliust?

- Nem miféle Juliust kérdeztem, Cleon! A mocskos Juliust! A veteránok kedvence Juliust! A minden nagy ember réme Juliust! A százéves Juliust! Szóval „a” Juliust. Caesar bátyját.

Cleon ivott egy kortyot.

- Ez utóbbi egyáltalán nem bizonyos! - mondta. - Caesar apja ugyan sem kopaszságban, sem fajtalanságban nem maradt el a fiától, és minden szép rabszolganőjét használta, de hogy Julius is az ő ágyékából származnék, annak csak egy bizonyítéka van. Az, hogy az öreg, ha kérdezik, ha nem, tiltakozik ellene, hogy Caesar testvérenek higgyék. Ravasz és veszélyes ember, Publius!

- Szóval ismered?

Cleon legyintett.

- Én Róma minden kocsmáját és minden kocsmatöltelékét ismerem. Mért kérdezed Juliust?

Publius közelebb hajolt:

- Mikor tizenhét éves voltam, apám elvitt a Forumra, hogy megmutasson egy piszkos rabszolgát, akinek mindenki előre köszön, s akinek büszke arisztokraták versengenek a kegyeiért. Lássam - mondta -, mennyire züllött Róma Caesar uralma alatt.

Elmentünk tehát a Forumra, és megtaláltuk a rabszolgát. Vénséges vén ember volt, szurtos köpenyt viselt, és legalább egy hete nem borotvált arcán csomókban állt a fehéres túske. De bozontos szemöldöke alól eleven tekintet sugárzott, és én megfigyeltem, hogy sokkal okosabban és tisztességesebben viselkedett, mint ahogyan apám hitte. Mert igaz, jöttek hozzá, messziről köszöntve, olyan férfiak is, akiknek háza elől a kapus messze zavarta volna az öreget, ha arra téved ismeretlenül, s ő úgy rázta le őket magáról, mint a kutya a vizet. Másoknak viszont - s nem is kellett, hogy nagyon gazdagok vagy előkelőek legyenek - ő köszönt előre, messziről elébük sietett, és tiszteletteljesen meghajolva hallgatta szavaikat. Mintha valami sajátos mérce szerint - aminek a titkát csak ő ismeri - ítélte volna meg az embereket. Mi például apámmal nem is közeledtünk hozzá, de amikor látta, hogy hosszasan álldogálunk egy helyen és nézzük, fürgén kisiklott az őt körülvevők gyűrűjéből, és hívás nélkül odajött:

- Énreám vársz, Cornelius? A kisujjaddal elég lett volna intened értem. Caesarral óhajtasz beszélni?

Én persze azt vártam, hogy apám most elzavarja a rabszolgát, aki olyan szemtelenül merészelte megszólítani. Ehelyett azt kellett látnom, határozottan hízeleg neki, hogy a piszkos vén embernek méltóztatott hozzá sétálnia, és igen udvariasan válaszolt:

- Nem óhajtom zavarni a nagy Caesart, Caniculus. Hanem a hátad mögött, balra a negyedik oszlopnál álldogál egy férfi, akinek az arca nagyon ismerős, de sehogyan sem tudok rájönni, hol találkoztam vele. Arra akartalak kérni, nézd meg, és mondd meg nekem, hogy ki ő.

Az öreg vállat vont, és unottan felelt:

- Ő ama Cornificius, aki törével halálra sebezte Milot, a pharsalusi győzelem után tért vissza Szicíliából, ahová a törvény elől menekült. Igen veszélyes fickó, jobb nem ismerni, uram.

Úgy látszik, nemcsak engem, hanem apámat is meglepte, hogy Caniculusnak meg sem kellett fordulnia, anélkül is megnevezte az illetőt. Csodálkozva jegyezte meg, igaza lehet azoknak, akik szerint az öreg mindenkit névről ismer a Városban.

- Szó szerint igaz, uram. Ide értve derék fiadat, Publiust is, valamint azt az utcakölyköt, aki a lépcsőknél játszik, s úgy csinál, mintha csak a kövecskéi érdekelnék, pedig egy öreg senatort vár, hogy kezébe csempészhesse egy csinos matróna levelét. Nagyon ügyes fickó, és vinni fogja valamire, ha fiatalon agyon nem verik.

Aztán elmosolyodott:

- Azonnal gondoltam, uram, hogy nem Cornificius érdekel, hanem a fiatalembernek kívánod bemutatni emlékezőtehetségemet, amelyről egész Róma beszél...

Apám azonban bosszúsan rázta meg a fejét:

- Nincs okom, hogy eltitkoljam előled az igazat, Caniculus. Néhányszor észrevettem, hogy a fickó ott ólálkodik a házam előtt, és nem tetszett az arca. Ennyi az egész...

- Mégis igaz lenne, hogy makacsul ragaszkodsz a Regius-ház megvételéhez? - kiáltotta őszinte meglepetéssel az öreg. - Én nem tenném a helyedben. Cornificius törétől ugyan nem kell tartanod, de ha véletlenül kövekkel dobálna meg egy csapat utcakölyök vagy fejedre öntenének valami rondaságot, amikor a Forumra indulsz, jusson eszedbe, hogy figyelmeztettek, uram!

Aztán udvarias meghajlással elköszönt, és ott hagyott bennünket. Én pedig csodálkozva kérdeztem:

- Hogy hívhatnak Kutyácskának egy ilyen vén embert, apám? És egyáltalán: ki ő, hogy ekkora tekintélye van?

- Egy semmirekellő rabszolga, akinek félre kellene húzódnia az útról, ha a római atyák közül valamelyik közeledik. De hűséges egy kutya, az igaz, és negyven esztendeje áll Caesar füle mögött.

Hanem aztán nem folytatta a magyarázatot, és rám bízta, fejtsem meg a következtetéseket. Hallgatott az egész úton, és nagyon törte a fejét valamin. És biztosan tudom, hogy többet nem alkudott a Regius-házra.

Attól fogva nem felejtettem el Kutyácskát, de többet nem találkoztam vele. Egy év múlva aztán megölték Caesart, s amikor Antonius ismertette a végrendeletét, abból kiderült, hogy felszabadította Kutyácskát, és egy kisebb összeget is adományozott neki. Ebben persze semmi különöset nem láttam, hiszen nem kevés gazda bocsátja szabadon hűséges kutyáját végrendeletében. Hanem aztán sok okos ember mondta apámnak, hogy ez a pont eredetileg nem szerepelt Caesar végrendeletében, csak Antonius toldotta bele. Ellenkezőleg: Caesar éppen ezt a rabszolgáját nem akarta felszabadítani, sőt arra adott parancsot, ha ő halna meg előbb, ölje meg Caniculust, nehogy módjában álljon titkait áruba bocsátani. Antonius éppen ezért hajtotta végre a csalást, mert Kutyácskánál senki nem ismerte jobban gazdája terveit, s ezeket akarta megszerezni magának.

Nem tudom igaz-e ez vagy rágalom. De azt tudom, hogy mióta felvette a Julius nevet, senki nem hívja Kutyácskának, s bár már nem áll Caesar füle mögött, éppúgy félnek tőle, mint azelőtt. Éjjel-nappal kémekkel figyelteti Cassius, Brutus, Antonius, Lepidus, talán még maga Jupiter is, de ő akkor rázza le magáról követőit, amikor akarja, s olyankor senki nem tudja, hol tartózkodik. Máskor pedig meghívja házába egy-egy hatalmas úr, gazdagon megvendégeli, arannyal tömi meg koszos erszényét, s ő mocskos ruhájában úgy viselkedik, mintha nem is a vendéglátója lenne tisztavérű arisztokrata, hanem ő maga. A többi hatalmasság házában pedig ilyenkor lázas tevékenység kezdődik: szinte ostorral hajtják az ügynököket, tudják meg, miért hívta magához X vagy Y az öreget, és miről tárgyalt vele. Közben arról beszélnek, hogy ideje lenne eltenni láb alól a gazfickót, de végül mégsem próbálkoznak vele.

- Octavianus egyszer már megpróbálta - szakította itt félbe a barátját Cleon -, de rosszul járt. Ez még akkor történt, mikor az ifjú Caesar nem állt az összeesküvők pártján, és jutalmul a sikertelen merényletért, Julius olyan titkokat árult el róla Cicerónak, amelyekkel csaknem tönkretették politikai pályafutását. Azóta senki nem próbálkozik, félvén, hogyha az öreg életben marad, bosszúból az ellenpárthoz csatlakozik. Most ugyanis semlegesen viselkedik, és mindenkinek ad tanácsot, aki megfizeti. Barátai egyébként ma is Kutycskának hívják, s a Julius nevet csak hivatalosan viseli.

- Halálosan unom Rómát - mondta Publius. - Unom a férfiai, unom az asszonyait, még ezeket a kedves lányokat, sőt téged is, Cleon. Egyedül Kutycskát szeretném megismerni, és te bizonyára meg tudod nekem mondani, hol található.

- Az Aventinuson, nem sokkal a halpiac felett van egy kis kocsmá. Caesar egyik öreg legionáriusa a tulajdonosa. Annak a kertjében szokta tölteni a délelőttiakat. Egy pohár borért vagy egy sült hurkáért bárki beszélhet vele, te is. S ha véletlenül mégsem találod ott, a környéken bármelyik suhanc elvezet hozzá néhány fillérért - persze csak akkor, ha nem hiszi rólad, hogy rosszat akarsz Kutycskának. Ez utóbbi esetben előfordulhat, hogy másnap a Tiberisből halásszák ki a holttestedet. Mindezt különben két perc alatt is megtudhattad volna tőlem, és semmi szükség nem volt arra, hogy elrontsd a multságomat. A továbbiakban te azt csinálsz Tulliáddal, amit akarsz, én azonban elmegyek Lesbiával, aki csak névrokona annak, aki Catullus, a költő kedvese volt, egyébként hűséges és szelíd teremtés, s főképpen nagyon ért ahhoz, amit én szeretek.

Publiuson és Cleonon nem látszott meg az átmulatott éjszaka, Labienus azonban alig állt a lábán. Amikor az utcára értek, megállt a kapuban, és okádott. Aztán sürgette barátait, siesse-nek haza, hogy még fürödhessen, mielőtt megkezdődik a cliensek fogadása, mert ilyen állapotban nem szívesen jelenne meg apja előtt. Az arca szürke volt, mint a hamu, és vérelesen dülledtek ki kissé kancsal szemei.

Így hát siettek hazafelé. Ám mikor arra a kis térre értek, amelyen Caesar lakott Pontifex Maximusszá választása előtt, látták, hogy a távolabbi mellékutcát megtöltik a környék korán kelő lakosai, és úgy nyüzsögnek benne, mint a hangyák zivatar előtt. Megálltak a terecske sarkán, s kíváncsian kémlelték, mi történhetik. Publius, akinek a legjobb volt a szeme hármójuk közül, úgy vélte, egy ház omolhatott össze az éjszaka, mert most is sűrű por lebeg az utca fölött, s a por mögött nem lát épületet. Erre aztán elindultak arrafelé, mert valljuk be, az efféle apró tragédiák mindig megvigasztalják azokat, akiknek nincs hozzá közük. Míg az ember a más baján szörnyülködik, elfeledkezik a magáéról. Különösen akkor, ha az a veszély, amelyben a másik elpusztult, őt magát nem fenyegetheti.

S ha az érdeklődő ráadásul gazdag is, tehát sem ócska lábosokra, sem silány ékszerekre nincs szüksége, a beomlott házhoz sereglő környékbeliek viselkedése alkalmat ad arra is, hogy az erkölcsösség és az erkölcstelenség különleges kapcsolatán eltűnődjék. Azokról, akik már a robajra felriadnak, és öltözetlenül, elsőként rohannak a romokhoz menteni, igazán nem mondható, hogy ne fenyegetné a szomszédok sorsa őket is. Rómában az egyik ház éppen olyan ócska, mint a másik, és egyik sem szokta bejelenteni, melyik percben akarja, felmondani a szolgálatot. Különbén én, aki húsz esztendeje Alexandriában élek, magyarázom nektek, rómaiaknak, hogy a külvárosban élő polgár minden este úgy fekszik le, hogy nem sejtheti, reggel ébredni fog-e? Így aztán szívükben együttérzéssel, szájukon szitkokkal érkeznek a romokhoz, s még a tűzoltók érkezése előtt megpróbálják elhordani a téglákat, hátha van még élő az eltemetettek között. De mindig jön velük néhány csirkefogó is, aki csak azért ugrál a romokon, hogy mindent elemeljen, amit épségben talál. Ezt látván, a többiek is követik példájukat, s míg egyik kezükkel a törmeléket szórják lefelé, másikkal sietve kapkodják össze az előkerülő tárgyakat. És még csak kárhozthatni sem lehet őket ezért, hiszen ha ők nem vinnének el minden mozdíthatót, elvinnék azok, akik csak rabolni jöttek, s amit ők együtt nem tudnak eltüntetni, az majd eltűnik a tűzoltók kezén. Én láttam egyszer egy férfit, akinek a családja feküdt a romok alatt. Hangosan zokogott, s oly szaporán kaparta szét a romokat, hogy a törmelék véresre marta az ujjait - s bizonyára maga sem vette észre, amikor ruhája redőibe süllyesztett egy semmi kis gyűrűt.

Nincs tehát abban semmi elítélnivaló, hogy a három fiatal ember, méltóságáról megfeledkezve, kíváncsian sietett a tömeg felé, s közben különös dolgokat gondoltak az életről és a halálról.

- Mondjátok meg, barátaim - kiáltotta a halottsápadt Labienus -, miért mindig éjszaka dőlnek össze a házak, amikor mindenki otthon tartózkodik?

- Valóban, miért? - kérdezte vissza Publius, de kérdésére mindjárt meg is felelt. - Nem lehet más oka, mint hogy gonoszak az istenek!

Cleon vállat vont.

- Én inkább azt szeretném hinni, hogy legalább a ház tulajdonosát nem érte kár. Sőt, hogy a lakbérből már illő haszonra is sikerült szert tennie...

Publius dühös pillantást vetett barátjára, de gyanútlan arcát látva, megnyugodott, és hidegen felelt:

- Bizonyára, Cleon. Ha nem így lenne, tudnom kellene róla. A ház ugyanis a miénk.

Aztán váratlanul megállt, és csodálkozva kérdezte:

- Mi ez?

Valóban különös volt, amit láttak. Mintha valamelyik isten, arra repülve, kővé változtatta volna az embereket. Senki sem mászkált a romokon, senki nem hordta a téglát, senki nem szidta a háziurakat. A tömeg némán állt, mozdulatlanul, s az arcokon keserű gyász, vagy inkább rémület honolt. Sokan sírtak, és a szálló por könnyeikkel sárrá mocskolódt az arcukon, de úgy látszik, észre sem vették. Közvetlen előttük egy hatalmas termetű öreg - kiszolgált katonának látszott -, arcát kezébe temetve, elveszetten zokogott.

Labienus megfogta az egyik ember karját.

- Mondd meg nekem, barátom - kérdezte illetlenül hangosan -, kinek a holtteste hever a romok között? Kit gyászolnak ennyire a rómaiak?

A megszólított sötéten hallgatott. Cleon pedig rosszindulatú pillantást vetett Labienusra, aztán megragadta Publius könyökét:

- Én már értem, mi történt. Gyerünk innen, de gyorsan. Nem jó most annak itt lennie, aki tiszta és gyűretlen togát visel.

Publius soha nem félt semmitől, és bizonyára most sem követi barátját, ha nem veszi észre, hogy Labienust szándékosan nem figyelmezteti. Néhány lépésnyi távolságban így is megállt, visszafordult, s éppen látta, hogy a tömegeből egy pohók kis ember siet Labienushoz, ság valamit a fülébe, s aztán izgatottan mutogat a város felé.

- A Labienusok ügynöke - mondta Cleon. - Ismerem.

Ugyanakkor Labienus, aki soha semmit meg nem értett, hangosan felkiáltott:

- Szóval nem harap többé a vén kutya? Lesz öröm odafent.

Az ügynök ijedten kapta szájához a kezét, a két jó barát pedig sietve indult a Forum felé. De azt még látták, hogy a hatalmas öreg ütött először. Mikor pedig barátjuk és ügynöke elfutott a támadók elől, röpködni kezdtek a kövek.

- Nem kellene mégis segíteni nekik? - kérdezte Cleon, akinek mégsem volt kőből a szíve.

- Minek? - felelte Publius közönyösen. - Egyébként is jön a városi rendőrség és tűzoltóság, azok majd szétverik a tömeget. Ha pedig mégsem, legfeljebb beiktatjuk Labienust a köztársaságért elesett hősök sorába. Ennél többre úgysem viszi soha.

Éppen kiértek a Suburából, amikor futva, tépett ruhában és véresen utolérte őket barátjuk.

- Siess apádhoz! - kiáltotta már messziről. - A vén Julius halott!

- Apád majd elmondja neki! - vont vállat Publius. - Ismerek a közelben egy jó fürdőt, odamegyek és megmasszírozatom magam. A fogadás elejére úgyis megérkezünk.

Csak hogy ezt az ígéretét sem tartotta meg. Különben nem is volt semmiféle fogadás. Cornelius hazaküldte a clienseit. Az urak tartottak nála tanácskozást, nagy volt az izgalom, jöttek és mentek a követek. Cornelius annyira bántotta fia viselkedése, hogy nem tudott a jó hírnek sem igazán örülni. Pedig a többiek, a házigazda kedvéért, nem is szidták Publiust, csupán az ifjú Labienust dicsérték. Hogy ritka ma a római ifjak között, aki annyira serény és okos volna, mint ő. És Cornelius ebből megérthette, hogy az ő fia nem tartozik e ritka fiatalok közé. Ezt különben tudta enélkül is.

Már jól benne jártak a kilencedik órában, amikor Publius végre hazaérkezett. De akkor sem jött egyedül. Magával hozta Cleont, akit mindenki utált a jelenlevők közül. A nyegle ifjú túlzott udvariassággal köszöntötte az urakat, aztán szánakozóan mondta az ifjú Labienusnak:

- Rossz hírt hozok, Labienusom. Sosius belehalt sérüléseibe, melyeket akkor szerzett, mikor téged igyekezett megvédeni a feldühödött csőcselék ütlegeitől.

Publius alig észrevehetően elmosolyodott.

- Mondják, hogy Bithynia királyainál az volt a szokás, hogy a rossz hírek hozóját megjutalmazták, míg a jó hírek hozóját feláldozták az isteneknek. Ne haragudj Cleonra, barátom.

- Ó - sóhajtott Cleon -, én nem érdelek sem jutalmat, sem büntetést. Sosius álnok és hűtelen szolga volt. Halála előtt téged átkozott, barátom, s azt állította, azért kellett elpusztulnia, mert te, ostoba módon, elárultad a csőcselék előtt, hogy a vén Julius halála tinéktek örömet okoz.

Helyesen számított: Labienus elsápadt. Ezt a részletet elfelejtette apjának bevallani. De Cornelius nem is hallotta a történet végét, holott némileg megvigasztalhatta volna korábbi szégyenéért. Haragosan támadt fiára:

- Barátod azt mondja, hogy a vén Julius meghalt. S te nem siettél ezt nekem jelenteni?!

- Nem, apám - felelte Publius nyugodtan -, ezt nem a barátom állította, hanem Labienus és Sosius.

- Nincs okod fiadat korholni, Cornelius! - mondta, komolyan Cleon. - Mégiscsak megérdemelnék Bithynia királyának jutalmát, mert baljós jelekről értesültünk az éjszaka, mialatt az ifjú Labienus bort ivott és egy fiatal lánnyal hempergett az ágyon. Capuában a haruspexek az áldozati kocának bal oldalán találták a máját és jobb oldalán a beleit. Puteoliban egy tyúk kukorékolni kezdett, és megbubolta a kakasát. Sőt: a Sörényes Galliában, állítólag, megszólalt egy háromhónapos gyerek, s azt jósolta, hogy mielőtt ő abbahagyná a szopást, Róma saját vérébe fullad. Az egyszerű emberek persze sok mindent fecsegnek, uram, s mi ennek a babonáságnak nem adtunk hitelt. Annál jobban megrendített a hír, hogy az éjjel rókák törtek be a Capitoliumba, és elrabolták a három legszebb ludat. Nemes fiad úgy gondolta, hogy magunknak kell meggyőződnünk erről, s ezért felkapaszkodtunk a Capitoliumba. Sajnos a fáma nem hazudott. Ez nagyon rossz előjel, urak!

- Mikor pedig hazafelé tartottunk - folytatta most Publius -, Ciceróval találkoztunk, aki egy levelet bízott rám a te számodra, apám, meg Labienuséra, akiről biztosra vettük, hogy itt találkozunk veled.

Ez volt az a hírhedt levél, melyben Octavianus értesítette a nagy szónokot, s személyén át a senatorokat, hogy előőrsei már látják és kétfelől körülvették Antonius táborát. Elképzelhető, mekkora örömet okozott Corneliusnak és vendégeinek ez a hír. Előbb mind egyszerre kezdtek beszélni, aztán szégyenkezve elhallgattak, s mindegyik azt várta, hogy a másik szólaljon meg előbb.

- Valóban, fiam - mondta végül mosolyogva Cornelius -, ha Rómában is olyan barbár szokások uralkodnának, mint Ázsia egyes országaiban, félned kellene, hogy feláldoznak az isteneknek. Ennél kellemesebb hírt nem is hozhattatok volna.

- Újabb csoda! - kiáltott fel Cleon. - Octavianus megmenti a hazát...!

Valóban helytelen volt ez a beszéd ezen a helyen, és Cornelius komolyan figyelmeztette is:

- Az istenek megbüntetik azt, aki a vendéget nem tiszteli, és te a vendégem vagy, Cleon. Ha nem így volna, nehezen tudnám visszatartani magam, hogy sértő szavakat ne mondjak neked.

Aztán megkönnyebbülten kérdezte fiától:

- Bizonyára Cicero tartott fel annyira, hogy Julius halálát Labienustól kellett megtudnom helyetted?

- Nem, apám! - hangzott a gyors válasz - hanem mert úgy tudom, Julius nem töltötte odahaza az éjszakát, tehát nem is heverhet a romok alatt.

Az urak egymásra néztek. Aztán Tuscus megrázta a fejét.

- Tévedsz, Publiusom! Az én embereim is látták, amikor belépett a kapun, és többet nem is hagyta el a házat. Hanem ezt a tévedésedet mindnyájan szívesen megbocsátjuk neked a Cicerótól hozott hírekért.

- Újabb csoda! - kiáltott Cleon. - Herculesre! Ezután már elhiszem a galliai gyereket is! Juliust összezúzták házának romjai, és mégis ott ül a szokott helyén, az Aventinuson, és a kocsmáros számlájára ciprusi bort iszik.

A két ifjú tulajdonképpen vakmerő tréfát űzött az öregekkel: Kutycskát senki nem látta az Aventinuson. Sőt, mire a Város fölébredt, már mindenki hallotta a szerencsétlenség hírért, és a patronusaikhoz igyekező cliensek meg a Subura mesteremberei egymás után léptek be a szicíliai Diodacus fürdőjébe (melyet nem annyira jó vize, mint inkább csinos és szolgálatkész barna leánykái tettek kedvessé), hogy meghallgassák a legfrissebb híreket. Voltak köztük olyanok is, akiknek egy árva fillér sem csörgött az erszényében, de Diodacus, akinek mesteriségéhez tartozott, hogy minden pletykát ismerjen Rómában, ezen a reggelen szívesen látta őket is. Pedig sok öröme neki sem volt az új hírekben: baljós jelek estek szerte a birodalomban, s aki ijedten jött be a fürdőbe, rettegve távozott. Publiusék is itt hallottak a puteoli tyúkról és a Capitolium ludairól. Mikor aztán a galliai csecsemő jóslatát is elmesélte egy északról most érkezett kereskedő, a máskor oly vidám fürdő csendesebb lett, mint egy rabszolgametető. Pedig még csak ezután érkeztek a legborzalmasabb hírek. Mert minden szomszéd bizonyította, hogy a vén Julius este visszatért lakásába, és onnan sehova nem távozott, és a nyolcadik óra körül mégis jött egy varga, aki reszketve újságolta, hogy látta a vén Julius szellemét a kézművesek utcájában, az Argiletumon, egy másik pedig azt állította, hogy néhány perccel azután, amikor a háza összedőlhetett, már a hússzékek piacán, a Forum Boariumon találkozott vele. Ő persze még nem hallott a szerencsétlenségről, s így gyanútlanul, jókedvűen üdvözölte Juliust, kedvező előjelnek tartván, hogy már kora hajnalban beszélhet mindnyájuk jótevőjével. De ekkor két olyan dolog is történt, amire utólag visszagondolván, halálra sápadt, és csillapíthatatlan csuklás fogta el. Az öreg a kút kávjának támaszkodva állt, és a köszönésre a fejét sem emelte fel.

- Mintha meg sem ismert volna... Értitek, testvérek? Engem! Ó!

Mikor aztán efölötti csodálkozásában mintegy húsz lépésnyiről visszafordult, már nem egy Juliust látott a kút mellett, hanem kettőt. A két ember később, lassan, újra egyesült, majd elindult a Capitolium felé.

- És a kút? - kérdezte Cleon szigorúan, gondolván, hogy a jó ember már korán reggel részeg volt. - A kút nem vált ketté?

Mielőtt azonban a kérdés tisztázódhatott volna, megérkezett a harmadik hírnök s nyomban utána a negyedik. Eleinte úgy tűnt, mintha a szellem egész Rómát bekalandozta volna egy óra alatt, sőt egy mosónő a Forum Romanum egyik oszlopán látta állni, és úgy hallotta, hogy azt a régi dalt harsogja a szélbe, amelyet a legionáriusok énekeltek Caesar diadalmenetében:

Polgár, vigyázz! A fajtalan kopasz...

Cleon ezután felrajzolta a homokba az egyes találkozások színhelyét, s kiderült, hogy az öreg alighanem megkerülte a Capitoliumot, és hátulról, szokott helye, az Aventinus fele igyekezett. Valóban, annak a tövében látta őt az utolsó polgár - különben az egyetlen, aki a találkozás időpontjában már tudta, hogy a vén Julius halott. Elbeszélése szerint az volt a legrémesebb, hogy ez egyáltalán nem látszott rajta. Éppen olyan peckesen lépegetett, mint azelőtt, s mikor elmentek egymás mellett, világosan hallotta, hogy az öreg magában mormol valamit. Már meg akarta érinteni a ruhája szegélyét, hogy megtudja, látomása van-e, vagy pedig élő emberrel találkozott, amikor - szerencséjére - eszébe jutott, hogy ebből nagy baj származhatik. Talán ennek köszönheti, hogy nem szállt ő is az alvilágba. Mert Julius még felkapaszkodott a Crispus kocsmájához vezető keskeny sikátoron, de végül nem érkezett el sehova. Eltűnt, szertefoszlott az úton. Ő ugyanis erőt véve félelmén, utána lopózott, és benézett a kocsmá ajtaján. Hanem az ivóban senkit sem látott, s hogy a terasz is üres, arról bárki a hegy tövétől is meggyőződhetik. Úgy látszik, az öreg magával vitte Crispust, hogy a Hadesben is legyen valakije, aki bort és mézes lepényt szolgál fel neki.

A szicíliai ezúttal hibázott, amikor a friss hírek kedvéért az éhenkórászokat is beengedte fürdőjébe. Alig hallották meg ugyanis vendégei, hogyan foszlott szét Kutycska a levegőben,

magukra kapták ruháikat, és elindultak az Aventinushoz, hogy saját szemükkel is megbámulhassák, ha nem is a csodát, legalább a helyét. A kapunál a kitolongók találkoztak a befele igyekvőkkel, mint Ulixes Lalstrygonjainál a nyájakat kiterelők a nyájakat behajtókkal, s ezeket is magukkal sodorták. A mi két fiatalemberünk sem időzött tovább a fürdőben. Cleon azt ajánlotta, siessenek most már Corneliushoz, de Publius a ludak elhurcolását valóban rendkívül baljós jelnek vélte, és meg kívánt győződni arról, igaz-e? Így hát a Forum felé vették útjukat, bár Cleon rosszkedvűen tiltakozott:

- Ha a Capitolium nem volna olyan magasan, eszembe sem jutott volna, hogy vitatkozzam veled, Publiusom. Így azonban nagyon csodálkozom, hogy okos ember létedre a jós jelekben és egyéb babonákban egyaránt hiszel. Szerintem minden jelenségnek megvan a természetes magyarázata, s az isteneknek más dolga is van, minthogy bennünket mindenféle bajokra figyelmeztessenek. Természetesen nem kételkedem abban, hogy az ötlábú borjú születését szörnyű szerencsétlenségek követik, mivelhogy ezek akkor is bekövetkeznének, ha az idén Puteoliban történetesen meddő marad minden tehén. Az a galliai gyerek kizárólag azért szólalt meg, mert barátod Cleon, kíváncsi volt arra, mekkora képtelenséget hisznek el a polgárok, s hogy mennyi idő múlva fogja az általa kitalált hírt ismerősöktől és ismeretlenektől visszahallani. Ha Kutyaécskát valóban látták a városban, az azt jelenti, hogy kémeitek tévedtek, s mégsem töltötte otthon az éjszakát. A ludak halála pedig azt, hogy az őreik kockajátékkal töltötték az időt, ahelyett hogy a rájuk bízott állatokra vigyázzanak.

- Éppen erről van szó! - bólintott Publius. - Az utolsó ötven évben minden lehetséges gyaláztosságot és istentelenséget elkövettek a rómaiak. Jugurtha megvásárolhatta a hadvezéreket, az egyiptomi Ptolemaios a consulokat, Caesar a néptribunokat és Clodius büntetlenül tölthetett a Bona Dea ünnepén szeretőjével egy éjszakát. S ha Róma mégsem omlott össze ez idő alatt, annak volt köszönhető, hogy van egy bűn, ami idáig még nem fordult elő: a kiállított örök még soha nem hagyták el a helyüket. Amíg a tábornok az ellenséggel alkudozott, a strázsas strázsált, s riasztotta a tábornok, ha az árulók serege közeledett. Ha tehát már az is bekövetkezhetett, hogy az örök kockáztak vigyázás helyett, akkor, barátom, vége van Rómának és az egész világnak is.

Váratlanul elmosolyodott:

- Ami pedig Kutyaécskát illeti, úgy vélem, inkább az lenne a csodálatos, ha a mi jó Labienusunknak sikerült volna nyomában maradnia. Az az ember, aki egyetlen ügynök láttán megmondta apámnak, hogy egy bizonyos házban nem tanácsos megvennie, biztosan tudta azt is, merre keresik a kopók. Valószínűnek tartom, hogy lakásának volt egy hátsó kijárata is, és csak azért ment be esténként mindenki szeme láttára az első kapun, hogy annál észrevétlenebbül tűnhessen el a másikon, és ott töltsen az éjszakát, ahol senki nem keresi. Egyébként örülök is, hogy a vén kujon nem pusztult el a romok alatt. Eddig azt hittem, Rómában csak lányok vannak, akiket az embernek érdemes megismernie. Most úgy látom, van azért egy férfi is...

- Hogyne! - felelte Cleon. - Ez Cleon, aki mindent tud. A vén Julius abban a házban lakik, amelynek megvétéléről sikerült apádat lebeszélnie, s amely azóta is az ő tulajdonában van. A nagyon rejtélyes dolgoknak rendszerint nagyon egyszerű a magyarázatuk. Mert:

*Tudja a csábító, ki kefélt meg akkor az asszonyt,
tudja a nő, kit eresztett ágyba s ölébe az éjjel.
Látta a Messzelövő, de olyan nagy messzire ő sem...
Hát csak a férj hiszi el, hogy sógora lett nagy Apollon.*

Egyébként, ha megbocsátod, hogy rögtönzött példázatommak kissé sánták a lábai, és továbbra is szeretnél találkozni Kutyaécskával, szívesen elviszlek hozzá, hogy meghallgasd a füllentéseit, és kitaláld, mikor hazudik és mikor mond igazat.

Így tehát ifjaink nem látták Kutyácskát az Aventinuson, de nem látta az a sok száz ember sem, aki a domb tővéről feltartott fejével bámulta Crispus kocsmájának kertjét, és lélegzeni is alig mert a bámulattól és a félelemtől. Pedig ott volt az öreg, csupán szokásával ellentétben nem ült előre a kerítéshez, hanem meghúzódott hátul a szüette, vén Priapus-szobor és a korhadó faoszlop között, s ott iszogatta Crispus társaságában a borát. Reggel, amikor elindult szokott útjára, még semmit nem hallott a szerencsétlenségről, s még csodálkozott is, miért bámulnak utána olyan megrökönyödötten ismerősei. Hanem a hír gyorsabban járt, és előbb érkezett Crispushoz, mint ő. A hűséges barát majd megveszett örömeiben.

- Hát élsz? - bömbölte meghatottan, aztán medvemancsaival magához szorította, s cipelni kezdte fel s alá az ivóban.

Éppoly kicsi volt, mint Caesar, s ráadásul öregebb is nála - egy Crispusnál kisebb medve is könnyen a karjába kaphatta volna. De méltósága nem engedte meg, hogy gyerekként ringassák, ha egy rosszkor betévedt vendég meglátja Crispus ölében, oda a tekintélye. Így előbb ordítva tiltakozott a különös fogadtatás ellen, majd, mikor ez nem használt, öklével verte barátja nyakát és fejét. Hanem Crispus erre a levegőbe dobálta, s csak mikor nagy nehezen megértette végre, hogy Kutyácska nem is sejtí, miért ez a nagy öröm, tette vissza a padlóra.

- Nem is tudod, hogy összedőlt a házad? Hol töltötted az éjszakát?

Kétszer is elmondatta magának a szerencsétlenséget. Akkor aztán remegni kezdett a lába, s csak annyi ereje maradt, hogy kivonszolja magát a kertbe, a Priapus szoborig, s ott leereszkedjen a lócára. Crispus kéretlenül is hozta, és elébe tette a ciprusit. Belekóstolt, s összerázkódott.

- Keserű a borod, pajtás!

- Amit neked hozok? - háborodott fel a kocsmáros. - Mint a méz!

Igaza volt. Nem a bor, a történet volt keserű. Félt, és életében először érezte, hogy öreg. Pedig nem lehetett több nyolcvanévesnél, s csak a nagyobb tekintély kedvéért mondott százat. S akinek olyan sorsa volt, mint neki, annak meg kellett szoknia, hogy egy percre se hagyja el magát. Caesar halála óta úgy élt, mint az üldözött farkas, mindennap megváltoztatta a búvóhelyét. Tizenegy lakása volt a városban, s még egyikben sem töltött egymás után két éjszakát. Ha ezer embernek kellett tanácsot adnia, ha száz küldöttel kellett tanácskoznia, ha alig volt jártányi ereje, mire suburai házához ért, akkor sem vesztegette az idejét. Mihelyt bereteszte maga mögött kamrája ajtaját, ruhát váltott, s togáját jól homlokára húzva, a csak általa ismert rejtékúton azonnal eltávozott. Két év óta tegnap volt először annyira fáradt, hogy meg akarta kísértetni a szerencsét, s a bűdös kis ólban tölteni egyetlen éjszakát. Nem törődve az ügynőkkel, akik a házat vigyázzák és az orgyilkosokkal, akik megpróbálhatták elválni a nyakát. S ha Silvia akkor nem térdel le elébe, s lábát átölelve, nem kérleli, hogy menjenek tovább, akkor most mind a ketten ott fekszenek a romok alatt...

- Alesianál - morogta maga elé - én virrasztottam Caesar sátorában, míg ő aludt. Egy éjszaka háromszor is felköltöttem, és kizavartam, hogy menjen ellenőrizni az öröket. A katonák azt hitték, ébren tölti az éjszakát. Pedig alig bírta kinyitani a szemét, káromkodott és küldözgetett a pokolba, amiért nem hagyom aludni. Számtalanszor végigvert rajtam a botjával, de muszáj volt felkelnie. Egyszer még sírt is - hiszed-e?

- Hiszem! - felelte Crispus nyugodtan. - Én is ott voltam Alesianál, és soha nem láttalak aludni.

Persze! Mert neki akkor is vigyáznia kellett, amikor nem volt rajta Caesar szeme. Ha egyetlen hibát elkövet, nem őrizhette volna meg magának Caesar fülét. Mindenkinek szabad volt meg-

botlania, csak neki nem. Mert a kutyához csak addig ragaszkodik a gazda, ameddig tudja, mikor kell ugatnia, és mikor harapnia.

A Julius-házban született egy szép rabszolganő gyermekeként. Hogy mikor, azt nem tudta pontosan. Azt sem, hogy az apja ki volt. Addig tiltakozott ellene, hogy Caesar bátyjának nézzék, míg elhitték neki, hogy igaz. Pedig ehhez túl nagy volt köztük a korkülönbség. Caesar apja ugyan cseppet sem szerette kevésbé a nőket, mint a fia, s azt mesélték róla, már azelőtt sikerült a szüzességét elveszítenie, mielőtt az apja megengedte volna, hogy használja a házában élő lányokat, az azért mégsem volt valószínű, hogy annyi idős korában, amikor ő fogant, már képes lett volna gyereket nemzeni. Inkább az ő testvére lehetett, mint a fiáé - talán ezért hasonlított annyira Caesarhoz. Ám még ez sem jelentett sokat: már a dédanyja is a házban született. Ki tudja, melyik ős vonásai jelentek meg újra az ő arcán?

Mindenesetre a hasonlóságnak köszönhető, hogy korán Caesar személyes rabszolgája lett. De az arca nem lett volna elég ehhez. Kellott hozzá még az esze is.

- Elmeséltem már neked, hogyan lettem az ifjú Caesar rabszolgája? - Amikor Sulla parancsa ellenére nem akart elválni Juliától, aki, mint tán te is tudod, Cinna lánya volt, a fiatal úr végül is megijedt a saját bátorságától, és néhány napig a városban bujdosott. Akkor én figyelmeztettem, hogy mennyire hasonlítok rá, s hogy evvel milyen szolgálatot tehetek neki. Így én kísértem el a bujdosásba, mégpedig úgy, hogy ruhát cseréltünk. Én hordtam a togát, ő pedig rabszolgának öltözött. És megesküdtem Vestára, hogyha érte jönnének Sulla lictorai, én megyek el velük Caesar helyett.

- És megtetted volna? - kérdezte Crispus.

- Biztosan. Hanem én akkor már tudtam, hogy a dictator kész megkegyelmezni a fiatalúrnak. Volt egy ismerősöm Sulla írnokai között...

Igen, ő mindent előbb tudott meg, mint mások. És mindent jobban tudott. Ha nem lett volna egymagának több esze, mint Caesar barátainak együtt, sőt, nem lett volna Caesarnál is okosabb, soha nem vitte volna annyira, hogy tőle, Kutyácskától féljenek Róma hatalmasai. Caesar persze igazán nem volt ostoba, s kellőképpen értékelte az ő tanácsait.

- Azt tudod-e, hogy mikor Ariovistus germánjai ellen harcoltunk, én tanácsoltam Caesarnak, hogy Publius Crassusra bízsa a lovasság parancsnokságát, s hogy aztán Crassus nyerte meg nekünk az ütközetet, azzal, hogy kellő időben küldte csatába a harmadik vonalat?

- Tudom - felelte Crispus. - Láttalak Caesarral beszélni a csata előtt.

Látta...!

Mindnyájan láthatták, amikor Caesarral beszélt, de senki sem tudhatta, mit suttogott neki. Ez a szerencséje. Vannak titkok, amiket jobb nem tudni senkinek...

Most azonban túlságosan izgatott volt, és mérhetetlenül elkeseredett, azon, hogy Caesar ostobán hagyta magát meggyilkolni, s őt itt hagyta védtelenül, kitéve ellenségei gyűlöletének, hogy reménytelenül próbálja magát a víz színén tartani. Ezért aztán elfecsegte a halálos titkok egyikét:

- Azt tudod-e, hogy Caesar ismerte gyilkosai tervét? Én adtam a kezébe! Ő elolvasta a névsort, látta benne a két Brutust meg a többi barátait, és csak nevetett...

- Mesélik - mondta Crispus. - De hogy tőled kapta meg a névsort, azt most hallottam először.

- Mindent tőlem kapott meg! - csikorgatta a fogát. - És mindig ráfizetett, ha nem fogadta meg a tanácsomat...!

- Elhiszem! - mondta Crispus. - Csak arra kérlek, ne mondd el senki másnak. Nézd, én neked köszönhetem, hogy mindig tele van a kocsmám s hogy csinos vagyunkát hagyhatok a családomra, tehát megbocsátom neked az igazat. Félek, a régi legionariusok nem tudnák megbocsátani, ha nagyobbnak hirdeted magadat Caesarnál.

Nem felelt. Azon gondolkodott, volt-e olyan bűn, amit Caesar nem követett el az életében és amit ne bocsátottak volna meg neki. Semmi erőfeszítésébe nem került, hogy áttekintse egész életét, amely egyetlen órában sem vált el Caesarétól, úgyhogy azt inkább Caesar életének lehetett mondani, mint az övének. Mérhetetlen emlékezete soha nem hullajtott el egyetlen részletet, amit látott, hallott, vagy amiről tudott, sem nevet, sem arcot, sem cselekedetet. Csak behunyta a szemét, és egyszerre látta Bithyniát, ahol Caesar megismerte a szerelem legocsmányább bűneit, és Alesia ostromát, ahol a két tábor között a mezőn több ezer aggastyán, asszony és gyerek halt éhen, mert sem a rómaiak, sem övéik, a gallok nem adtak nekik egy falat kenyeret. Látta a kivégzett centuriókat, a csapdába csalt és legyilkolt gall királyokat, az utolsó gyerekekig lemészárolt vagy rabszolgaságba hurcolt népeket, s közben hallotta azokat a fenséges és mérsékelt hangú parancsokat, amelyekben Caesar megmagyarázta, micsoda hallatlan hálátlanságokért és becselésekért kényszerül megbüntetni azokat az embereket, akiket ő támadott meg, akiknek ő foglalta el az országát, s akik csupán csak védekeztek ellene. Senkit nem gyűlöltek volna nála jobban, ha nincs egy csodálatos tulajdonsága, amelyre nem Kutyácskának kellett őt megtanítania: eszeveszette szórta a pénzt, aranyba fullasztotta Rómát, és minden más hadvezérnél bővebben jutalmazta katonáit. Tőle nem kellett kölcsönt kérni: még nem is kértek, amikor már adott, és szemrebbenés nélkül küldte el utolsó tízezer sestertiusát, hogy az egyik ellenségét megvásárolja vele.

Igen, mert volt még egy csodálatos tulajdonsága: senkit nem szeretett és nem gyűlölt igazán, és akármennyi árulást meg tudott bocsátani, ha úgy kívánta az érdeke, vagy ha könyörületességnél látszhatott, anélkül hogy veszélyt kelljen vállalnia emiatt. És ehhez a kettőhöz - a pénz szórásához és a könyörületességhez - csak a nagy családok sarjai értenek, a Kutyácskák, akik garast raknak garasra, és életük kockáztatásával fogadják el a megvesztegetést, nem tudják többet kiengedni kezükből az egyszer már megszerzett aranyat. S akiknek tíz évekig kell várniok, hogy esetleg megtorolhassák az elszenvedett rúgást, azok, ha tehetik, beleharapnak a kézbe, amely meg akarja simogatni a fejüket.

Tizenkét háza van a városban, ötezer aranya elásva biztos helyen, másik ötezret pedig kamatra kölcsönöznek ki bizonyos emberek, akiknek egyetlen ast sem lenne merszük eltagadni előle. Megengedhette volna magának, hogy Crispus elé vág egy sestertius: nem kell a borod, te barom, ha tanácsokat mersz osztogatni nekem. De égette az ujját a pénz, amikor érte nyúlt a ruhája alá. Akkor pedig csak maradjon ott, ahol van. Aki Kutyácskának született, maradjon akkor is Kutyácska, ha Juliusnak hívják, ne legyen se nagylelkű, se gögös. Belőle úgyszemint lehet halhatatlan, ne higgye hát, mint Caesar, hogy öngyilkosnak kell lennie, ha olyan helyzetbe kerül, hogy másképpen kinevetnék az emberek. Maradjon csak életben, és húzza meg magát. Silviát egy ideig Calpurniának nevezte Caesar özvegye után, de ezáltal nem lett sem szebb, sem édesebb. Crispus sem adna tüzesebb bort vagy frissebb mézes kalácsot, ha fizetne érte. Az aranyra akkor lesz szüksége, ha majd szöknie kell Rómából, és egy távoli provinciába vagy idegen országban rejtőznie. Előfordulhat akkor, hogy az az egyetlen sestertius hiányozna a meneküléséhez, amit most könnyelműen Crispusnak akart lökni.

Elmosolyodott. Hirtelen eszébe jutott egy eset, amikor Caesar - nagyon ritkán fordult ez elő vele - az árulásoktól és váratlan nehézségektől felbőszülve, elmondott valamit Diviciacusnak, az eduók főnökének, amit senkinek sem lett volna szabad tudnia. Akkor ő figyelmeztette hibájára, de nem kapott érte dicséretet.

- Nagy baj az, Kutycska! - rázta a fejét idegesen. - Éppen most kell meghalnia, amikor a legnagyobb szükségem volna rá.

Néhány héttel később Diviciacust meggyilkolták a rokonai, és Caesarnak néhány újabb nehézséggel kellett szembe néznie. Meg kell hagyni, kemény legény volt a kis ember, tudta, miért kell kockázatokat vállalnia.

- Helyes! - bólintott Kutycska. - Ez legyen Crispus sorsa is. Persze csak később, amikor elérkezik az ideje. Egyelőre úgyis hallgatni fog!

Kinyitotta a szemét. Most valóban százévesnek érezte magát - olyan mérhetetlenül hosszú volt az az idő, amin végignézett néhány perc alatt. Rápillantott Crispus aggódó arcára, és elmosolyodott. Aztán észrevette, hogy lent, a domb alján, egy sereg ember áll, és mereszi szemét a kocsmá felé. Nem értette viselkedésüket. Sejtette, hogy halottnak hiszik, de ez egy okkal több lett volna, hogy Crispushoz jöjjenek. Aggasztotta kissé a megmagyarázhatatlan jelenség, de mivel amúgy sem akart beszélni senkivel, nem sokáig törte rajta a fejét.

- Ezek fognak rám megharagudni? - kérdezte gúnyosan. - Megismered őket, Crispusom?

A kocsmáros azonban semmit nem látott, és fel akart állni, hogy átnézzen a kerítés fölött. Kutycska gyorsan visszanyomta.

- Annak is lehet előnye, hogy az ember alacsony. Guggolj le, és nézz át a lyukon!

A kocsmáros tehát négykézlábra ereszkedett, és így megfigyelhette az embereket, anélkül hogy azok észrevehették volna őt. De vagy a távolság volt túl nagy, vagy az ő memóriája túl rövid, mert bizonytalanul forgatta jobbra-balra a fejét.

- Az ott, a szélen - nyögte végül - talán Rufus. Az a Rufus, aki a városból kihozta a legio sasát, amikor Petronius egyedül tartotta fel a gallokat.

- Melyik városból? - kérdezte gúnyosan.

- Annyi városban voltunk! - sóhajtott a kocsmáros. - Ki tudhatná mindnek a nevét?

Nevetett. Ő a falvakat sem felejtette el, Crispus pedig Gergoviára nem emlékezik, az egyetlen városra, amit Caesarnak nem sikerült bevennie...!

Lassan, élvezettel sorolta fel a lent várakozók nevét, mindegyikhez hozzá téve, hányadik légióban szolgált s Caesar hol, s miért dicsérte vagy büntette meg. Aztán hirtelenül dühbe gurult.

- A gazemberek! Fegyverbe hívta őket Antonius is, Octavianus is. De nekik nem fülük a foguk a harchoz. Itt maradtak Rómában, rontják a levegőt, s közben azt hazudják, hogy Caesar barátai és természetesen az enyémeik is. Csak azt nem tudom, mit ér az ilyen barátság?

- Lám - mondta Crispus -, megfeledkeztem a lepényeidről, azért haragszol olyan kegyetlenül. Mézeseim frissek és illatosak. Rögtön hozom, Kutycska. Ha a gyomrod megnyugodott, megnyugszik a szíved is.

Ez a barom mindjárt okos lesz, ha étel vagy ital kerül szóba - gondolta Kutycska. - Lehet hogy igaza van. Már magasan jár a nap, és még semmit sem ettem. Öreg ember pedig nem sokat ér éhesen.

Hanem a lepények nem érkeztek olyan frissen, mint amilyen frisseknek állította őket a kocsmáros. Mintha elfeledkezett volna vendégéről, oly soká maradt az ivóban, s valakivel hevesen suttogott. Egyszer-kétszer mintha aggódó, halk kiáltását lehetett volna hallani. Amikor pedig ismét megjelent a kertben, nem tésztával telt tál volt a kezében, hanem kurta, görbe

kés. Nem is jött közel vendégéhez, hanem megállt az oszlop mellett. Amikor pedig észrevette, hogy ott éppen Kutyaácska árnyékára lép, ijedten ugrott oldalra. Aztán rekedten kérdezte:

- Miért jöttél hozzám, nagy uram? Én nem vétettem ellened életemben. Megmentettelek, amikor a britek ránk támadtak a mocsárban. Soha nem kevertem lőrével a borodat, és soha nem loptam ki lepényedből a mézt. Igaz, elfogadtam ellenségeidtól a pénzt, de ezt te parancsoltad, s én csak azt mondtam nekik, amit te adtál a nyelvemre. Miért akarsz hát magaddal vinni az alvilágba?

- Megvesztél? - csodálkozott Kutyaácska. - Elment az eszed?

- Láttak, uram! - mondta a kocsmáros súlyosan. - Látták, amikor este bementél a házad kapuján, és megtalálták ruhádat a romok alatt. És mégis láttak hajnalban, hogy megmosod az arcod a Forum Boarium kútjánál. Láttak, amikor átrepültél a Capitoliumon, és a Forum Romanum oszlopára szállva, levizelted Rómát. Láttak, amikor tüzet raktál Cassius palotájának tetején. És akkor is láttak, amikor feljöttél hozzám. A lábad... A lábad nem ért a földre, uram!

Aztán kétségbeesett elszántsággal Kutyaácskához ugrott, és vadul megragadta mellén a köntösét.

- Én jártam Szíriában, uram, tudom, hogyan kell megszabadulni a halottól, ha visszajár, hogy kiszívja az eleve nek vért. Vagy megesküszöl a Styxre, hogy elmész innét, nélkülem, s ebben az órában elhagyod a várost, vagy szívedbe döföm a késemet.

A vén ember pedig látta Crispus eszelős tekintetét, s tudta, egy percre nem fog habozni, hogy beváltsa fenyegetését. Mégsem félt. Mert a jó Crispus igazán derék katona volt, és kitűnően harcolt, ha jobb és bal oldalán ott vívtak a bajtársai, és hátát fedezték a triariusok, de sohasem számított ügyes verekedőnek. Most is úgy hajolt ülő ellenfele fölé, mintha nem egy tapasztalt férfit kellene szíven szúrnia, hanem egy nőt megerőszakolnia - teljesen fedezetlenül hagyta a hasa alját. Elég volt egy gyors rúgás a térdével felfelé, s mielőtt az éppen a kellő helyen eltalált kocsmáros a földre zuhant volna, még ki is csavarta kezéből a kést.

- Én meg Bithyniában tanultam ezt a fogást - mondta nyugodtan. - És most azt is megmutatom neked, hogyan kell kezelni a kést.

Crispust kétrét görnyesztette a borzasztó fájdalom, képtelen volt védekezni. Tehetetlen rémülettel meredt a lassan közeledő görbe késre. Hanem amikor nehezen mozgó agyával végre megértette a helyzetet, boldogan felbódult:

- Térddel és késsel...? Kutyaácska! Hiszen akkor te élsz!

A megállapítás tulajdonképpen teljesen helyes volt, hiszen a halottak szellemi varázslatokkal ártanak az élőknek, nem földi szerszámokkal. Az öreg mégis úgy elkezdett nevetni, hogy kiejtette kezéből a kést. A kocsmáros pedig az oszlopba fogódzva, nagy nehezen feltápáskodott, s az ajtóhoz vonszolta magát, kiszólt az ivóba:

- Emberek! Kutyaácska él!

Alighanem kérdeztek tőle valamit, mert aztán dühödten tette hozzá:

- Ha téged rúgott volna úgy hasba, mint engem, te is biztosan tudnád!

Természetesen nem hasat mondott. Csak éppen a szerző nem kívánja követni azt a szabados stílust, amit például Antonius is használt Octavianushoz írt leveleiben.

Az emberek betódultak a kertbe, s ahogy már ilyenkor szokás, kiabáltak és fecsegték, tapogatták Kutyácska ruháját és kezét, ordítottak a hegy lábánál maradottaknak, integettek, hogy jöjjenek felfelé, s általában mindent elkövettek, hogy megsüketítsék a vén Juliust. Crispus előhozatta boroskancsóit, és pontusi hurkácskákat süttetett. A nagy ijedelem után kitűnő üzletre számíthatott.

Kutyácska együtt mulatott a vendégekkel. Asztról asztra járt, s mindenütt elfogadott egy pohár bort és egy hurkát. Neki megbocsátották, hogy aztán csak egy falatot evett s egy kortyot ivott. A hurkát szétszította vendéglátói között, a bor maradékát földre lottyantotta, áldozatul az alvilág isteneinek, amiért újból megkímélték az életét.

- Lám - mondta az egyik öreg, aki Alesianál hagyta jobb karját, de fél kézzel is a legügyesebb tolvajok közé számított Rómában, mióta eladta a kárpótlásul kapott földcsékjét és elitta az árát -, a bolondok azt kukorékolják, hogy meghaltál, s mi elhittük nekik. Szép tőled, hogy nem haragszol ránk ezért...

Tulajdonképpen arra lett volna kíváncsi, miféle varázslással menekült ki Kutyácska a romok alól, de nem merete egyenesen megkérdezni. Ő pedig úgy tett, mintha nem értene az öreg, és átment a következő társasághoz. Egy asztalt sem volt szabad kihagynia, nehogy úgy érezzék az ott ülők, megveti kínálásukat. Mikor aztán befejezte terhes kötelességét, leült megszokott helyére a kerítés sarkában, és öklére hajtotta fejét.

Baljós nap a mai! - hajtogatta magában. - Rosszul kezdődött és rosszul fog végződni is.

A többiek folytatták a mulatozást, de itt egyedül érezhette magát, mert két méter széles sáv választotta el tőlük, amit senkinek nem volt szabad átlépnie. Mert ezen a helyen sohasem Kutyácska ült, minden római barátja, hanem a nagyon is tiszteletreméltó Julius. Íratlan törvény volt, hogy aki beszélni akar vele, annak Crispuson át kellett kihallgatást kérnie, és senki nem sértődhetett meg, ha nem kapott rá engedélyt. Így vezette be, mert erre volt szüksége, s mert ezt a leggőgösebb patrícius sem engedhette volna meg magának. Rómában egyedül Kutyácskának volt joga távol tartani magától a kérvényező. Igaz, hogy ezen a helyen nem is ingyen adta tanácsait, mint a nagy urak, hanem meg kellett fizetni érte.

Ezen a napon, kivételesen, legszívesebben ő kért volna tanácsot valakitől. Nem értette, mi van vele. Régebben - mondjuk néhány héttel azelőtt -, ha sikerült valami veszélyből menekülnie, az lelkesedéssel és tettvággyal töltötte el a szívét. Ma viszont megijedt, méghozzá utólag, mint azok, akiket legmélyebben vetett meg az emberek közül. Hiszen voltak nekik olyan ellenfeleik, akik becsülettel helyálltak a veszélyben, de amikor túljutottak a nehézségeken, elernyesztette őket az öröm, és értéktelenné tették a győzelmüket. Bezzeg ők ketten - Caesar meg ő - nem veszítették el a fejüket sem a veszély, sem a győzelem idején. Értettek hozzá, hogy minden erejüket megfeszítve verjék vissza az ellenség támadásait s hogy még nagyobb energiával üldözzék a győzelem után, egypercnyi nyugtot nem hagyva neki.

- Nem az ütközetben nehéz bátornak lenni, hanem az ütközet előtt és a győzelem után! - szokta mondani Caesar híveinek, hanem azt egyszer sem árulta el, hogy ő is Kutyácskától tanulta a bölcsességét. Pedig ezt a legfontosabb tudnia annak, aki harcolni akar. Pompeius sem azért vesztette el a polgárháborút, mintha rosszabbul értett volna az ütközet irányításához, mint Caesar, hanem, mert nem mert újból kockáztatni dyrrachiumi győzelme után.

Lehetséges persze, hogy Crispusnak van igaza; öreg embernek korán kell ennie, hogy megőrizze az erejét. De - sajnos - az is lehetséges, hogy ezen már az étkezés sem segít, hogy egyszer minden ember, még ő is, megkopik. Sőt az is lehetséges - s erre volt legrosszabb gondolnia -, hogy Caesar is éppen ilyen állapotba került, amikor elébe tette az összeesküvők

névsorát, s ezért tagadta meg kivégzésüket. Hiszen ő mindig talált nagyszerű szavakat, ha nem akarta az igazat bevallani.

- Jobb egyszerre meghalni, mint apránként - mondta akkor. - Nem szabadítalak fel a végrendeletemben, Kutycska. Jobb lesz neked, ha a máglyám mellett megölöd magad.

Ő akkor még azt hitte, tréfál, szokása szerint kínozni akarta őt - hiszen ami igaz, az igaz, Caesar nem szerette, ha valaki nála is okosabb. De nem tréfált. Antonius megmutatta neki az írást - elő sem fordult benne a neve. De hát mibe került Antoniusnak a többi hamisítás között az ő ügyét is elintéznie? Ez az egy, az ő felszabadítása, még csak gyanút sem kelthetett senkiben. De micsoda harcot folytattak azon az éjszakán! Antonius órákon át szorongatta a torkát, s neki végül mindent el kellett mondania Caesar és Octavianus viszonyáról. Mert Antonius sokat tanult Caesartól. Már akkor tudta, ki lesz a legnagyobb ellenfele.

- Brutus? Cassius? - nevetett. - Bolondok! Nem értik, hogy a halott Caesar az élónél is hatalmasabb. Egy jöttányit sem tudnak eltörölni abból, amit ő alkotott. És tudják vagy nem tudják, azt fogják tenni, amit ő parancsolt nekik. Az a kölyök mindkettőjükénél veszedelmesebb. Ki kell törnöm a nyakát, még mielőtt a fejét felemeli!

Tűrhetetlen dolog, de Caesar halála óta mindig ehhez a beszélgetéshez kanyarodnak vissza a gondolatai. Mert azt is mondta a bolond: „Ahhoz, hogy az ember halhatatlanná váljon, életében legalább egyszer becsületesnek kell lennie. Az én időm elérkezett.” Antonius pedig, mintha csak őt akarta volna bosszantani, megállapította, hogy a halott Caesar az élónél is hatalmasabb. Az is bolond. Ő sem érti, hogy aki meghalt, az már csak halott, és semmi más. Akkor sem ér többet a döglött kutyanál, ha a nép oltárt állít a tiszteletére. A halott nem lehet hatalmas, legfeljebb másokat tehet azzá, de abból neki már nincsen öröme. Az élet legfontosabb törvénye, hogy meg kell őrizni az életet. Ezt tudja az oroszlán meg a sakál, a kígyó meg a sas is, csak az ember olyan ostoba, hogy nem tudja mindig megérteni. A kutycskák is tudják. Az élő Caesar hatalmát irigyelte. Halotti jó hírét szívesen meghagyja neki. Nem csábítja a példája. Ha ég, föld összeesküszik ellene, akkor is megmenti az életét.

Sokáig ülhetett a múlton és a jövőn töprengve, mert a vendégek már jócskán berekedtek az ordítózásba, amikor egy sztentori hang felverte ábrándjaiból:

- Bátrabban, fiam! Menj csak nyugodtan tovább!

Összerezte erre a hangra, és sebesen fordult az ajtó felé. És valóban, egy teljesen fehér hajú, de friss öreg embert látott, olyan magas és erőteljes volt, hogy természetével szinte betöltötte az ajtó keretét. Mindkét szemére vak, egy csinos, tisztán öltözött fiúcska vezette a kezénél. Bizalmasan felelte a biztatásra:

- Lépcső nincsen, de a küszöb magas. Azért álltam meg, hogy figyelmeztesselek.

- Aufidius! - morogta Kutycska. - Az istenekre! Túl sok egy napra két feltámadás!

Mert Aufidius valamikor a csizmadiák collegiumának vezetője volt, Caesar egyik legjobb embere, sok pénzt számolt Kutycska a kezébe annak idején. Hanem amikor, abban a verekedésben, amelyben Milót megölték, neki is kiverték mind a két szemét, eltűnt az emberek elől, s úgy hírlett, rég nem él. Most pedig ő is megjelent ezen az ominózus napon, és fesztelenül kérdezte onnan a küszöbről:

- Juliust keresem, a Kutycskát! Itt van valóban?

Zengő hangja könnyedén elnyomta a mulatók zaját. Sokan ugrottak fel az idősebbek közül, hogy szolgálatára siessenek, mert akik ismerték, megszokták, hogy parancsainak engedelmeskedjenek. De ugrott Crispus is, és látszott ragyogó arcán, hogy ezúttal nem kérdi meg

Kutyácskát, engedélyezi-e a kihallgatást. Maga Julius is elébe ment vendégének a fél úton, és kézen fogva vezette asztaláig.

- Üdv, Aufidius! - mondta közben. - Ügyesen elbújtál az emberek elől, ha még én sem tudtam, hogy élsz.

- Hosszú élettel büntetnek az istenek! - harsogta az öreg. - És ráadásul megverték azzal, hogy vakon is jobban lássak, mint a sok ép szemű bolond. Ezért jöttem hozzád, Julius. Kettesben kívánnék beszélni veled.

Leültek a padra. A fiúcska zavartalanul melléjük telepedett, úgy látszik, megszokta, hogy mindig gazdája mellett legyen. De Aufidius adott neki néhány pénzdarabot, hogy vegyen magának süteményt.

- Amiről beszélünk, nem a te fülednek való.

- Szép fiúcskád van! - mondta Julius.

- Nem rabszolgá! - tiltakozott az öreg. - Az unokám!

Kutyácska nevetett.

- Itt ugyan kettesben vagyunk, Aufidius, egy vendég sem meri idetolni a pofáját. De azért jobb lesz, ha mérsékeled a hangodat, mert azt nem tilthatom meg nekik, hogy hegyezzék a fülüket, mint a nyulak.

- Az nehéz lesz! - felelte a vak. - Ha én a Mars-mezőn azt kiáltottam: Éljen Caesar - a Capitolium falai megremegtek.

Ekkor az asztalukhoz jött Crispus, és kéretlenül hozta a hurkát és a bort Aufidiusnak is.

- Engedd meg - kérte -, hogy vendégemnek tekintselek. Nagy szerencse számomra, hogy két ilyen híres ember egyszerre tisztelte meg kis vendéglőmet...

- Köszönöm, barátom! - felelte a vak ember szíves méltósággal. - Látom, hogy úgysem akarsz velünk beszélgetni. Miért ne fogadnám el akkor, amit jó szívvel adsz?

Látja?! - gondolta Kutyácska gúnyosan. - Hiszen kiverték mind a két szemét...

Hanem aztán kelletlenül ismerte be magának, hogy mégis úgy tűnik, mintha Aufidius látna. Be kellett vallania, egyike volt annak a nagyon kevés embernek, akiken soha sem tudott teljesen eligazodni. Még amikor számlálatlanul adta kezébe az aranyakat, akkor is úgy érezte, hogy ennek az embernek az egészből a pénz számít a legkevesebbet. Határozottan nem örült a találkozásnak.

Hangosan pedig ezt mondta:

- Különös állat ez a Crispus! Rettenetes ostoba, de határozottan van érzéke az igazi nagyság iránt. Csodálkoznál, ha tudnád, micsoda emberek jártak már itt nálam, és Crispus alig köszönt nekik...

- Én semmin sem csodálkozom, ha rólad van szó, Kutyácska! Én tudom, kik járnak hozzád: az ügynökeid, akik kiadják a pénzed a rászorulóknak és behajjták rajtuk a kamatokat. Kémek jönnek, akiket megfizetnek, és akik megfizetnek téged, hogy elmondod nekik, amit a megbízóik tudni szeretnének, vagy legalább, amivel meg lehet nyugtatni őket. És igen, jönnek néha hozzád nagy urak is: Labienus, hogy elárulja neki Antoniust és Cornificius, hogy elárulja neki Brutust. És te mindenkinek elmondasz mindent, ha elegendő pénze van, hogy megfizessen és hatalma, hogy megvédjen az ellenségeitől.

- Így igaz! - vont vállat Kutyácska. - Csak azt nem tudom, szidsz-e, vagy dicsérsz?

- Caesar füle mellett állottál! - mondta szigorúan a vak. - Nem szabadna szégyent hoznod Caesar nevére!

- Melyik Caesaréra? - nevetett Kutyaácska. - Arra, aki megszervezte a kézművesek collegiumait, vagy arra, aki felozlatta őket? Arra, aki harcolt az arisztokraták ellen, vagy aki maga köré gyűjtötte és magas hivatalokba ültette őket? Mert te a másodikat otthagyhattad, és eltűnhettél az emberek elől, de én mind a kettőnek rabszolgája voltam. És amikor meggyilkolták Caesart, engem hívott magához Antonius, nem téged, hogy kivallasson az ellenségei felől. De nem Brutus érdekelte, nem is Cassius, hanem az ifjú Octavianus, aki még nem is volt Rómában, hogy elrabolhassa tőle Caesar örökségét. Ki van, akire még magamon kívül számítanom lehet? Vagy kinek tartozom számadással én? Talán neked, aki lefeküdt aludni? Vagy a népnek? Melyik népnek? Amelyik elfogadta Caesar örökségét, vagy amelyik megtagadta tőle a koronát?

Diadalmasan nézett ellenfelére. Hanem aztán rájött, hogy az nem láthatja őt, és sietve folytatta:

- Hazudnak, akik azt állítják, hogy én Caesar testvére lennék. Rabszolgája voltam, nem rokona. Hűségesen szolgáltam, amíg élt. Semmivel sem tartozom neki, mióta megölette magát, és gyáván elhagyott. Az ő halála után pedig csak egyetlen ember van Rómában, akihez érdemes hűséges maradnom, s azt az egy embert nem árultam el, és nem is fogom elárulni soha.

Büszkén kihúzta magát:

- És az az egy ember én vagyok, Aufidius!

- Te magad? - kérdezte Aufidius, és nem bánta, hogy zengő hangját a legtávolabb ülők is meghallják. - Akkor most megfelelek neked, Kutyaácska! Én ahhoz a néphez vagyok hű, amelyik megtagadta Caesartól a koronát, mert Caesar megtagadta tőle az adósságok eltörlését, de amelyik a Forumon égette el a testét, és oltárt akart emelni a szellemének. Mert bizony mondom neked, senkiről nem lehet pontosan tudni, kicsoda, amíg él, de minden egyszerre világossá válik a halála után. Az öreg Caesar sok keserűséget okozott nekünk, s néha azt hittük, elhagyott bennünket a hatalmasokért. De a halott Caesar most már örökre a miénk, és mi, amíg csak élünk, az övéi maradunk.

Csendesebben folytatta:

- Két fiam van, mindkettő katonának állt. Az idősebbik magától jött hozzám, amikor Antonius összegyűjtötte Caesar régi légióit, és azt kérdezte: „Apám, ez az ember nyolcszázat megöletett a mieink közül, amikor el akartuk törölni az adósságokat. Most pedig azt mondja, elindul, hogy megbosszulja Caesart. Elmenjek-e vele?” Én pedig azt feleltem: Fiam, ne azt nézd, ami volt, hanem ami lesz. Kösd oldaladra kardodat. Antonius mostantól kezdve nem azt csinálja, amit akar, hanem amit Caesar parancsol neki. - A másik fiamat meg én magam küldtem el, amikor Octavianus hívta fegyverbe Caesar legióit, pedig tudtam, hogy gyűlöli Antonius és a senatusnak esküdött hűséget. Azt mondtam: „Ne azzal törődj, fiam, ami van, hanem ami lesz. Octavianus mostantól fogva nem azt teszi, amit akar, hanem amit a legiók parancsolnak neki. Kösd oldaladra a kardodat.” Most pedig, amikor Cicero kiszögeztette a hirdetőtáblákra Octavianus levelét, amelyben közli vele, hogy előőrsei már látják Antonius táborát, azt mondtam: most fog elkezdeni a háború.

Kutyaácska elsápadt.

- Nem olvastam a hirdetéseket: Köszönöm a figyelmeztetést, Aufidius.

A vak ember megérezte hangjában a rémületet, és gúnyosan elmosolyodott.

- Azt hittem, okos ember vagy, Kutyácska. Ne azt nézd, mit akar Antonius vagy Octavianus, hanem azt, mit akarnak a legiók. Mostantól kezdve azt csinálják, amit a végzet parancsol nekik. Együtt fogják Róma ellen indítani a hadseregüket. És ezért jöttem hozzád, Kutyácska. Beszédem van veled.

- Hallgatlak! - morogta az, de alig figyelt oda.

Aufidius közelebb húzódott a padon:

- Te mindenkit ismersz, Kutyácska, én csak sokat. Össze kell gyűjtenünk a collegiumokat, és ha Rómában elterjed a hír, hogy a két hadsereg elindult, és Cicerónak meg a Labienusoknak inukba száll a bátorságuk, nekünk kell elfoglalnunk a Várost. Akkor újra kezdődnek a régi szép napok. Ha mi nyitjuk meg Antonius előtt a kapukat, velünk is tárgyalnia kell. Veled meg velem.

Kutyácska felállt a helyéről.

- Te valóban sokat tudsz, Aufidius. Foglald el a Várost, ha akarod. Én nem érek rá, mert össze kell szednem a pénzemet. Lehet, hogy téged kegyeibe fog fogadni valamelyik nagy úr. De én nem sokat tudok, hanem mindent, s ezt nekem egyik sem fogja megbocsátani. Én csak akkor élhetek békében, ha Antonius megöli Octavianust, Octavianus megöli Cassiust, Cassius megöli Brutust és Brutus megöli Decimust, és Decimus megöli Antonius. Mivel pedig ez lehetetlen, amelyik győzni fog, az megölet engem. Tehát éljen a háború, és dögöljenek meg a katonák. Caesarért ezerszer is kockáztattam az életemet. De most, hogy már nem él, nem fogok meghalni se Rómában, sem Rómaért. Még van egypár nyugodt hetem, ameddig készülhetek, aztán elszállok oda, ahol senki sem keres. Élj jól, Aufidius, és nyisd meg a kapukat Antonius előtt.

Így szólván elhagyta asztalát, és szép nyugodtan elsétált a Priapus-szoborig. Ott aztán eltűnt, mintha a föld nyelte volna el. Ezt látva, sokan elsápadtak a vendégek közül, azt hívén, mégis csak kísértet incselkedett velük. Pedig csak az történt, hogy Caesar halála óta Kutyácska soha nem ült hosszabban olyan helyiségben, amelynek nem volt titkos kijárata is.

Cleon akkor is a Cornelius házban maradt, amikor széteszlott a tanácskozás. Publius magával vitte a szobájába, s mert túlságosan fárasztó volt az éjszaka, éjszakát csinálva a nappalból, békésen aludtak a heverőn. Estefelé értük küldött az öreg Cornelius:

- Beszédem van veletek.

Hanem aztán mégsem beszélt, csak idegesen járkált fel és alá. Publius tiszteletteljesen követte a szemével. Cleon viszont a mennyezetet nézegette, és látszott, hogy másutt jár az esze. Cornelius hirtelen odaállt az ifjú elé:

- Az erkölcsöidre jobb nem is gondolni, Cleon, hanem az eszed az igazán jól forog! Szeretném tudni, min gondolkodol!

- Egy epigrammán! - felelte az készségesen. - Sajnos, sehogyan sem sikerül. Először azt hittem, elég, ha ennyit írok:

*Fortuna isteni nő - no de nő... Hát vésd az eszedbe,
Még ma öledbe fogad, holnap a sárba tapos.*

de aztán be kellett látnom, hogy messze elmaradok az igazságtól. Mind a hárman férfiak vagyunk, és van némi fogalmunk a szerelemről. Gondolom, ti is ismertetek olyan lányt, akinek már akkor Sextus járt a fejében, amikor még Aulus alatt lihegett. Vagyis én nem örülök annyira, mint Cicero, mert nem tudom, nem feküdt-e Octavianus már akkor Antonius ágyában, amikor a senatushoz írta szerelmes levelét...

Cornelius sötéten mosolygott:

- Az égieket békén hagynám a helyedben, de azt a hírt kaptam, hogy Atticus megkérdezte Cicerótól, nincs-e szüksége pénzre. Márpedig, ha Atticus aggódik, nekem égnék áll a hajam...

Maga nevetett elsőnek a viccén - egy szál haj sem volt a fején -, de cseppet sem jókedvűen.

- Még ma éjjel kerítsétek elő a vén Juliust. Tudjátok meg tőle, mit akart Aufidius, akivel ma Crispus kocsmájában találkozott. Aztán ki az az ember, aki azt állítja magáról, hogy ő Erophilus, az állatorvos, s hogy az isteni Caesar megmentette, amikor ledobták a tarpei szikláról. Végül, hogy mi a szándékuk azoknak a legionistáknak, akik Rómától délre gyülekeznek a mezőkön, és ki a vezetőjük. Sok pénzt vegyetek magatokhoz, mert drágán adja a híreit a vén csirkefogó. Igaz, meg is éri.

- Evvel nem értek egyet, uram! - mondta Cleon. - Ha még ma meg akarjuk találni Kutyácskát, nagyon furcsa helyekre kell utána mennünk. Olyan lebujokba, amelyekről nem biztos, hogy ki is jön az ember, ha sok pénz van nála. Nagyvonalú kereskedő a Julius, reggelig biztosan előlegezi a híreit.

Publius lebiggyesztette az ajkát. Nem szokta meg, hogy féljen az éjszakában. Cornelius félreértette a grimaszát:

- Nem szívesen találkozol Kutyácskával, Publius?

- Ellenkezőleg, apám! Én is szeretnék tőle kérdezni valamit.

- Mit akarsz Kutyácskától? - kíváncsiskodott Cleon már az utcán.

- Hogy milyen ember volt tulajdonképpen Caesar. A többiek meséin nem igazodom el...

- Róla ingyen is szívesen beszél az öreg. De azért nem árt, ha megfizeted. Akkor talán kevesebbet hazudik. Már tudniillik ha egyáltalán megtaláljuk. Nem lesz az könnyű dolog, ilyenkor éjszaka.

Valóban nem volt könnyű a dolguk, annál is nehezebb volt, mint amilyenek Cleon gondolta. Kutyácska ezúttal elkerülte szokásos helyeit, s az ügynökeket kereste fel, hogy sürgősen hajtsák be a pénzét, akitől csak lehet. Ha másképpen nem megy, elengedhetik a kamatokat is. Cleon hiába vezette barátját kocsmáról kocsmára, sehol sem találkoztak vele, sőt hírt sem hallhattak róla. Végül a város olyan részébe értek, ahol Publius még sohasem járt, s egy olyan lebuja nyitottak be, hogy el kellett ismernie, Cleonnak alighanem igaza volt, amikor nem engedte, hogy nagyobb pénzösszeget vegyenek magukhoz, sőt ahhoz is ragaszkodott, hogy öltözzenek kopott togába. Amikor félrehúzták az ajtót helyettesítő rongyot, olyan hagyma- és kozmaszag öntötte el őket, hogy Publiusnak felkavarodott a gyomra, s ha nem látja, hogy Cleon ügyet sem vetve a bűzre, bátran előremegy, bizonyára kétszer is meggondolja, belépjen-e.

Ebben a helyiségben nem Róma alja gyűlt össze, hanem az aljának is az alja. Hiába dicsekedett Publius, hogy mint a tenyerét, úgy ismeri a Suburát, ilyen népséggel még soha nem találkozott. Megfogta barátja könyökét, és a füléhez hajolt:

- Kik ezek? - kérdezte óvatosan.

- Tisztos társaság! - felelte Cleon ugyanúgy. - Tolvajok, kerítők, szökött rabszolgák, kivénhedt gladiátorok. Hanem van közte másféle is: olyan, aki elébb döfi a bordád közé a törét s csak aztán kérdezi, mit akarsz. No persze, akkor, ha éppen rossz kedvében találsz. Ha jó kedve van, megitat borral, és neked adja a saruját is, ha kéred. Csak az a baj, soha nem lehet náluk tudni, milyen lesz a hangulatuk.

Körülnézett a teremben, és hunyorgott, mert az ő szemét is csípte a hagyma és az izzadság gőze.

- Törjük át magunkat a sarokig. Ott kuporog a falnál egy angyali gyermek, aki bizonyára tudja, hol található Kutyácska, s akit nagyon is jól ismerek.

Áttörték magukat a sarokig, s leültek az egyik társaság mellé. Publius onnan jól láthatta a szoban forgó fiúcskát: tizenkét-tizenhárom éves lehetett, arca mocskosabb az ivó padlójánál, de vonásai csinosak és a szeme eleven. Csodálkozva s kissé riadtan pillantott Cleonra, aztán elfordította tekintetét.

- Baj van! - lehelte Cleon. - A fiú úgy tesz, mintha nem ismerne meg. Jobb lett volna nem bejönni - de kimenni most már még veszélyesebb!

Odaintette magához a kocsmároszt, s rendelt tőle valami gyanús mártást és zavaros színű bort.

- De azért edd meg, ha kedves az életed! - suttozta Publiusnak. - Itt nem szeretik azt, aki nem annyira éhes, hogy a kutya piszkát is megeszi!

Mikor a fülük valamennyire megszokta a lármát, és kezdték megérteni a beszélgetést, maguk is rájöttek, miért olyan izgatott a hangulat, s miért nem akarja a fiúcska megismerni Cleont. Már mindenki hallott Octavianus leveléről, és már azt is eldöntötték, hogy Caesar agyafűrt fia, pofára ejtve a vén hülyét (ti. Cicerót), egyszerűen a senatus költségén és segítségével át-szökött Antoniushoz, s most hármashal Lepidusszal - Caesar sógorával - Róma ellen indítják hadaikat. Csak a bolondok hihették, hogy Octavianus azokkal akar szövetséget kötni, akik az apját eltették láb alól, s hogy Lepidus, aki elsőként csatlakozott Caesarhoz a polgárháború idején, másodszor nem lesz kész átlépni a Rubicont. Mivel pedig Európában csak Decimus Brutus állhatta volna útjukat egyetlen seregével (Cassius és a másik Brutus Ázsiában gyűjtötte a seregeket), nem is a hadjárat lehetőségeit latolgatták, hanem arról tárgyaltak, hogy a vérpezsdítő órákban, amikor az első kohorsok behatolnak a Városba, hogyan osszák fel közöttük Rómát. Publius, aki ebéd előtt már hallotta, hogy apja és barátai mint tárgyalták meg maguk között ugyanezt a kérdést, elhűlve állapította meg, hogy ez a kocsmatöltelék szakértelemben

semmivel sem marad el mögöttük, legfeljebb a szempontjai mások. Még abban is hasonlítottak egymáshoz, hogy itt is, ott is történelmi eseményekből vett példákkal támasztották alá javaslataikat. Ott főképpen Sullát emlegették, meg azt, hogyan ölette meg Cicero Catilinát - vagyis csupa olyan dolgot, amit Publius már ezerszer hallott és régen megunt -, itt viszont teljesen ismeretlen történetekről beszéltek, melyek fantasztikusabbak voltak Ulixes kalandjainál. Egy fiatalember például vidáman mesélte el, hogy amikor Caesart megölték, és a sikoltozástól, a színházból kijövő, összevészett fegyvereseektől, továbbá Brutus előrohánós gladiátoraitól megrémült polgárok pánikba esve, ordítózva hazarohantak, hogyan fosztotta ki tizedmagával a Forumon őrizetlenül maradt boltokat. De feléig sem jutott el beszéltetésében, amikor egy ősz hajú csirkefogó beléje fojtotta a szót. Süldő malacok - mondta -, akik még anyjuk hasában sem voltak a régi szép időkben, ne akarják a tapasztalt férfiakat tanítani. Az utcai árusok összes vagyona nem ér fel egyetlen Atticus vagy Cornelius vagyonával. Márpedig, mikor Curiót megölték, ők azzal az ürüggyel, hogy a gyilkosait keresik, átkutatták a palotákat, s elvittek minden elemelhető.

Különben nem ebben az egyetlen esetben hallotta emlegetni az apja nevét. A társaság biztosra vette, hogy a három férfi ki fogja hirdetni az ostromállapotot, összeírta a haza ellenségeit, felmenti rabszolgáikat a gazdájuk iránti hűség alól, és jutalmat ad mindenkinek, aki beszolgáltatja ellenségeik fejét. Gondosan megtárgyalták, ki hogyan próbál szökni, ha szökik, hogy lehet legkönnyebben elkapni, s végül, hogy ki mennyit ér, kikre érdemes leginkább vadászni. Megállapíthatta, hogy apja minden listán az első között szerepel - és egyszerre elfogta a félelem.

Arra már régen rájött, hogy - amíg nem fedezik fel kilétüket - az ivóban nem fenyegeti őket veszedelem, hogy Cleon egyszerűen megjátszotta magát abban a reményben, hogy sikerül őt egy kicsit begyullasztani. Nevetnie kellett volna a piszkos csöcseléken, ha hirtelen meg nem érti, hogy ezek csupán azt mondják ki hangosan, amit a Város gondol, s amit a Város gondol, azt gondolják a legionáriusok is ott messze, nyugaton. Neki unokatestvére volt Octavianus, tudta, hogy igazán nem ostoba: hamar meg fogja érteni, mit várnak tőle a katonái - s nem fogja kockára tenni a drága életét. Cicerót éppoly könnyen fogja elárulni, mint Antoniust, s Antoniusszal éppoly könnyen békül ki, mint Cassiusszal... Akkor pedig apját, Cicerót, sőt talán őt magát is halálos veszély fenyegeti. Ahelyett hogy tovább keresik Kutycskát, haza kellett volna rohanniuk, s apját az igazi veszélyről értesíteni.

Viszont abban Cleonnak igaza volt, hogy az ivót már nem lehet előbb elhagyniok, csak mikor a vendégsereg is távozni kezd. Egyelőre azonban erről szó se volt. A rossz bortól s a jó reménytől megmámorosodva, egyre vadabbul ordítottak, s egyszerre az egyik asztalnál elkezdték a régi, régi dalt, mellyel Caesart gúnyolták diadalmenetekor a légiók:

*Polgár, vigyázz! A fajtalan kopasz
lányodra vágyik...²*

A harmadik sornál már az egész vendégsereg együtt harsogta a nyers, primitív éneket. Még Publius is megértette, hogy nem maradhat egyedül néma, és legalább a többiekkel egy ritmusra nyitotta és csukta a száját. Cleon viszont jókedvűen s hetykén fütyült. Mulattatta, hogy a vad fickók mennyire nekihevülnek, s hogy éneklés közben nem egynek könnybe lábad a szeme. Pedig bizonyosan egy sem harcolt közülük Caesar légióiban. Hanem aztán hirtelen elkomolyodott.

---

² Suetonius más formában hagyta ránk a költeményt. De hát ő már csak hallomásból ismerhette, s valószínűleg átírta az ő korabeli katonadalok ritmusára. Én Cleon verzióját fogadom el hitelesnek. (A fordító.)

Vajon ki írhatta ezt a nótát? Talán a tábortűz mellett, a katonák ajkán született, vagy pedig egy kóbor dalnok rögtönözte, mint az a Carus, aki Rómában kocsmáról kocsmára járva, trágár rigmusokat énekelt, és név szerint kigúnyolta összes hallgatóját. Semmi kétség: Catullus elegánsabban gúnyolta ki a tar Caesart s Mamurra hadvezért, itt nyoma sem volt a dal szövegében a hosszú és rövid szótagok váltakozásának, amelyet olyan kellemesnek talált a művelt rómaiak füle. Mikor először hallotta, szinte még gyermekfővel, Caesar diadalmene-
tekor még jobban bosszantotta a gyermekded megfogalmazás, mint amennyire mulattatták valóban szellemes és szemtelen viccei. Most itt, a kocsmában, váratlanul rájött, hogy ennek a dalnak is megvan a ritmusa, s ha nem is olyan kecses, sokkal vadabb és izgatóbb, mint azoké a verseké, melyeket apjától tanult, aki még jobban beszélt görögül, mint latinul. És aratott-e akár az igazán népszerű Catullus is akkora sikert, mint ez az ismeretlen költő, kinek egy gúnydallal sikerült közönségét megkönnyeztetnie? Vagy lesz-e valaha ekkora hatása az ő Octavianusról írt epigrammáinak?

Heves irigység fogta el, és úgy érezte, meg kell vesznie, ha nem próbálhatja meg, fel tudja-e ő is a hallgatóságát így izzítani? Persze teljes képtelenség volt, hogy ő, Octavianus halálos ellensége, Pompeius egy régi hívének fia, kiálljon a kocsmá közepére, és Caesarról mondjon dicsérő éneket. Hirtelen elhatározással hátrarúgta háromlábú székét, és a helyiség közepére ment.

- Ha abbahagyjátok az üvöltést - kiáltotta csengő hangon -, akkor majd énekelek valamit én...!

Egyszerre csend lett az ivóban, a kisfiú pedig felállt a faltól, a középre sietett, és azt mondta:

- Ez Cleon, a költő! Adjatok neki egy kupa bort!

Adtak neki bort, fenéig kiitta, majd földhöz vágta a fakupát. Aztán még állt egy percig, behunyt szemmel, sápadtan - s akkor elkezdte, a most tanult, új ritmusban a dalt:

*Barátaim! Fura világ ez!
Itt tyúk bubolja a kakast,
tehenek úzik a bikákat
és az emse hágja meg a kant!
A hegyi farkas ólban kushad,
a gyáva eb falkában jár,
Octavianus a Senatusnak
- mondják - kinyalja valagát...*

*Kopasz volt, fajtalan, de férfi...
s dagadt Brutus ledöfte őt.
Barátaim! Bolond ki érti!
Kösse fel magát, aki fél!*

*Mert favágóra dőlt a makkfa
s kásává zúzta csontjait.
Vadászt a vadkan megcsufolta
átok ölte meg a papot.
Kopasz volt, fajtalan, de férfi:
Ki őt megölte, avval mi lesz?
az ég szakad rá istenestől!
A szilárd szikla elnyeli!*

*Fajtalan volt, kopasz, de férfi...
a dagadt Brutus megölte őt?
Bolond az, aki ezt nem érti!
Kösse fel magát, aki fél!*

*Bolond az úr! Bolond a szolga!
És bolondok vagytok ti is!
Ki vezényli a legiókat?
Antonius? Octavianus?
Tarfejü Caesar jár előtük!
Nyelve nincsen - és teste se:
Aki katona mégis hallja
s látja, akinek van szeme!*

*Kurvapecér volt, tar - de férfi!
Brutus önmagát ölte meg!
Bolond, aki ezt meg nem érti!
s ki fél: akassza föl magát!*

Kár volna tagadni: Cleon, a költő, ezzel a dallal és ez előtt a közönség előtt aratta élete legnagyobb sikerét. Vannak akik azt tartják, hogy az ilyen siker inkább szégyen, mint dicsőség, s jobb minél előbb elfelejteni. Catullus például - mondják - inkább nyelvét tépette volna ki, semhogy ilyen idétlen, vad sorokat süvöltve nyerje el olyan emberek tetszését, akik nem tudják megkülönböztetni a jambust a trocheustól. De Cleon örökké büszke volt rá, hogy addig kellett ismételnie dalát, amíg teljesen berekedt, s hogy harmadnapra egész Róma tudta és énekelte. Úgy érezte ebből, hogy dala hasonlít Tyrtaioséihoz.

Csupán Kutyácskának nem tetszett a vers. Ő is meghallgatta, csak nem a helyiségből, hanem a kocsmáros kamrájából az ivó mögött, amelynek falán néhány ügyesen alkalmazott repedés lehetővé tette, hogy ő mindent lásson, őt pedig senki se. Ez a bűzös fülke legjobb rejtékhelyei, a kocsmáros és a fiúcska legmegbízhatóbb hívei közé tartoztak, s itt akarta tölteni az éjszakát, mert nem kívánt találkozni senkivel. Azt természetesen órák óta tudta, hogy Cleon keresi egy ismeretlen férfi társaságában, de nem sokat törődött velük. Majd reggel megtalálják a szokott helyen, neki nem olyan sürgős, mint nekik. Hanem az meglepte, hogy Cleon ide is utána merészkedett, s mert ő természetesen Publiusról is tudta, kicsoda, kitalálta, hol szoríthatja Corneliust a cipő.

Úgy látszik - gondolta -, Aufidiusnak kár volt előbújni. De miért áruljam el nekik Aufidiust? Az nekem jó, ha sikerül a Várost a legiók előtt elfoglalnia. Amíg ő Antoniusszal tárgyal, Antoniusnak nem lesz ideje engem kerestetni.

Ám amikor meghallotta, hogy Cleon ugyanazt mondja el versben, amit Aufidius prózában, s a lelkes proletárok majdnem szétszedik lelkesedésükben az ivót, feldühödött:

Az ostobák tettei tetszenek az ostobáknak. Ha Aufidius és Cleon dicsérik Caesar halálát, miért ne szerezhetnék hasonló dicsőséget nekik is? Mindenki kapja meg, amit megérdemel.

Megparancsolta a fiúnak, hogyha már észrevétlenül teheti, vezesse hozzá a költőt és kísérlőjét. Rejtékhelyét ugyan nem árulta el szívesen, de úgy gondolta, néhány hétig most úgyis biztonságban lesz, azután pedig úgysem szabad Rómában maradnia. Annyi pénz kell hát felmarkolnia, amennyit csak lehet, aztán el Itáliából...

- Ó, az ifjú Publius! - mondta tiszteletteljesen, de nem állt fel üdvözlésére. - Bocsáss meg nekem, öregnek, hogy ülve maradok. Fáradtságos napom volt. Előbb meghaltam, aztán felszálltam a Forum oszlopára, és levizeltem a Várost, végül egész este menekültem előledek. Lábaim felmondták a szolgálatot.

- Üdv, Julius! - bólintott Publius barátságosan. - Ha nem tudsz felállni, majd én leülök melléd.

- Kutyácska elfutott a pénz elől! - mondta ugyanakkor Cleon. - Az istenekre, történnek még csodák. Kezdem elhinni a galliai csecsemőt!

A vénember gúnyosan elmosolyodott. De nem válaszolt Cleonnak, szavait továbbra is Publiushoz intézte:

- Az istenek sokféle ajándékkal sújtják a halandókat, uram. Az egyiket arra kárhozzatják, hogy ismerje a jövőt, a másikat, hogy a múltat ne tudja elfelejteni. Ez utóbbi az én esetem. Még azt is megmondhatom, hány légy ült a falon, amikor Caesar utoljára tárgyalt Crassusszal, vagy hogy hívták azt a fiút, aki a bort töltögette Pompeiusnál, amikor feleségül vette Juliát. Mindenre úgy emlékszem, ahogyan volt, s memóriám még akkor sem hazudik nekem, amikor az lenne számomra kellemesebb.

Amikor például az ifjú Caesar, nem akarván elválni feleségétől, - Sulla elől néhány napra bujdosni kényszerült, én kísérem el. Élven a hasonlóságunkkal - különben tévednek azok, akik emiatt bátyjának hisznek vagy állítanak -, én vettem magamra a togát, ő pedig rabszolgámnak öltözött, s én szent esküvéssel megfogadtam, hogyha ránk találnának a lictorok, mint hű szolgálóhoz illik, gazdámért feláldozom magam.

Most, megöregedve és megismerve, hogy mi az igazi nagyság, szívesen hinném, hogy már akkor sem valami esztelen bátorság, hanem annak a bölcs felismerése vezetett, hogy gazdámnak meg fognak bocsátani, és így csak akkora kockázatot vállaltam, amekkora az elérhető eredménnyel - Caesar bizalmának elnyerésével - arányban van. Valójában azonban ifjú voltam és bolond, roppant büszke bátorságomra, s mikor a kegyelem végül megérkezett, szinte sajnáltam - no, nem azt, hogy életben maradtam, hanem hogy nem kerültem börtönbe néhány napra.

Így aztán megértem, miért rohantál utánam az egész éjszakai Rómán keresztül, megszállottan, mint az őrző Bacchus: tetszett neked, hogy álöltözetben, észrevétlenül jutsz át ellenségeid között, mint Caesar, amikor lovasaival a Cevenna hágóin át Labienus seregeihez rohant. Csakhogy, uram, a köpenyed korántsem elég piszkos, és saruid túl kevésbé rongyosak ahhoz, hogy ne keltsél gyanút, s ha valaki felismeri benned Cornelius fiát, alighanem a Tiberisből halásszák ki és viszik apádhoz testedet. Öreg ember vagyok, Publius: hallgasd meg sértődés nélkül tanácsomat: a veszélyt eltérni dicsőség. Keresni ostobaság.

Amikor Caesar Labienushoz vágatott az alvó, téli Gallián keresztül, az életéért vállalta a halálos veszélyt, s a győzelem egyetlen esélye elé rohant. De nálad mi végre az egész sietség? Cleon nagyon okosnak hiszi magát, amikor csodálkozik, hogy Kutyácska fut a pénz elől... De miért ne futna, Cleon? megtalálja őt a pénz holnap reggel az Aventinuson is! A derék Cornelius azt képzelem, hogy még van hatalma Rómában, s ezért tudni szeretné, mit akart tőlem a vak ember, akivel ma beszéltem. Száz sestertiusért megmondhatnám a nevét, de hát mire megy vele? Az az ember noha vak és valóban sokat tapasztalt, semmivel sem lát jobban Corneliusnál. Ő azt hiszi, sikerülnie fog Antoniustól a collegiumok számára jogokat kicsikarnia - szerintem rosszul ismeri a dicső iszákost és hadvezért. No de ez az ő kettőjük ügye - miért érdeklí ez Cornelius urat?

- Cornelius urat az is érdeklí - vágott itt közbe Cleon, hogy jól értesültségével kissé lehűtse Kutyácskát -, hogy miért gyülekeznek a veteránok Ostia körül!

- Ostia körül nemcsak veteránok gyülekeznek - csattant nyomban a válasz -, hanem szökött gladiátorok és rabszolgák csoportjai is. Az pedig, hogy mire készülnek, mondd meg Corneliusnak magad. Hallottad itt, az ivóban. Várják, hogy mikor kezdenek el kifosztani Rómát.

Ismét Publiushoz fordult:

- Egy ócska ast sem kérek ezért a felvilágosításért. Cleonnak magától is kellett volna tudnia. Ne bízd rá magad, uram. Túlságosan ostoba. Három éve ismer, és még nem értette meg, hogy csak a sarukészítőknek, kofáknak és a szökött rabszolgáknak engedem meg, hogy Kutyácskának szólítsanak. Az urak számára Julius vagyok! Tiszteletreméltó apád és te mindig nemes urakhoz méltóan viselkedtetek. Ezért ötszáz sestertiusért megüzenem Corneliusnak, mit kellett volna kérdezni és azt is, mi a felelet.

- Igazán nem sok - bólintott Publius. - Megadom. Beszélj!

- Itt, uram? - nevetett az öreg. - Holnap. Az Aventinuson.

- És a kétszeresét is megérte volna, hogy Caesarról beszélj nekem - folytatta Publius, mintha nem is hallotta volna a közbeszólást. - Hanem benned is csalódtam, Kutyácska, s most már nem érdekelsz!

- Bennem? - kérdezte Kutyácska, s valóban csodálkozott. - Vajon miért?

- Mert az alázatos Kutyácska hatalom volt Rómában. A gögös Julius öreg bohóc.

Elmosolyodott.

- Apám kérését szívesen teljesítettem, hiszen szeretem és tisztetem. De nem a veszély kereséséért jöttem utánad az éjszakában, hanem mert unatkozom. Unom a barátaimat, unom a nőket, unom az italt és unom az életet. Azt reméltem, te szórakoztatni fogsz. Mert az alázatos Kutyácskát tiszteltem messziről. A bohócokat viszont szintén unom.

Kutyácska elmosolyodott. Ez a fiatalember határozottan tetszett neki. Ezért nagyon egyszerűen válaszolt - bár közben kihúzta apró termetét.

- Igazad van, uram. Az alázatos Kutyácska hatalom volt. S ha a vén Julius ma gögös, arra bizonyára oka van. Aki száz éve ismeri a múltat, az a jövőt a jósnál is jobban ki tudja számítani, hiszen aligha történhet olyan a földön, amivel életében még nem találkozott. A barátod az előbb jó nótát énekelt. Csak egyben téved: azt hiszi, Caesart is, Brutust is Brutus ölte meg. Nem igaz. Caesar ölte meg mindkettőjüket. Tudta, hogy mi készül ellene, és önként vállalta a halált. Azért vállalta, ami most bekövetkezik: hogy Rómát letiporja Antonius és Octavianus. Hogy okosan tette-e vagy bolondul, az most nem érdekes. De tudd meg: Julius azért lett egyszerre gögös, mert hiába volna továbbra is alázatos. Juliusnak menekülnie kell, mielőtt Antonius Rómába ér. Kutyácska nincs többé. De Julius él, élni fog, és megtalálja azt a helyet, ahol nem érik el Antonius fogdmegjei. Mert Kutyácskának nem emelnek oltárt Róma proletárjai, ha a kutyák széttépték a tetemét.

Szinte süvöltve kérdezte meg:

- Megértettél, uram?

Publius bólintott.

- Az ötszáz sestertius reggel elküldöm neked. Megmondom apámnak, meneküljön, amíg még nyitva vannak a nyugati kikötők. Az ezer sestertius pedig megduplázom, ha elmondod nekem, milyen volt valóságban Caesar, hogy láttad te őt.

Nevetve tette hozzá:

- De nem az Aventinuson!

Kutyácska pedig meghajolt.

- A fiúcska holnap megkeresi Cleont, s mindkettőtöket a lakásomra vezet.

II. KÖNYV

PUBLIUSHOZ

*Földdel az ég már összemosódott, domb is a réttel,
távoli csillagok elkeveredtek messzi tüzekkel.
Összevegyülve veszejt magát a férfi s a nő, míg
pásztori dalt fütyörész, vagy jajgat a szél odakünt.*

*Összevegyültek a rossz, meg a jó is. Publiusom, lásd,
bünt követ el, vagy erényt gyakorol, nem sejtí az ember.
Van, hogy bűn az erény és van, hogy bölcs aki balga...
Jó ez az éji sötét. Tölts bort! Ne kutasd a jövődet!*

*Élj, ahogy élni szeretsz, s majd élsz, ahogy enged a sorsod.
Higgye a dőre világ boldognak a nagyhírű férfit!
Hívé Crassus is azt, s ki ne szánná vége miatt ma?
Hívé Sulla is, ám kik irigylik tőle ma hírét?*

*Íme a boldogság egyetlen titka, barátom:
Halni a legjobbkor. Nem előbb, de nappal utóbb sem,
Öt-tíz évvel előbb vész el ha az isteni Caesar,
vagy csak egy évvel utóbb, vajh volna-e isteni ő most?*

(Cleon verse, miután hallotta
Kutyácska elbeszélését Caesarról.)

Most igazi lakásán fogadta a fiatalokat, a legbiztosabban rejtekhelyei közül. Azon, amelyet akkor szokott felkeresni, ha néhány napra el akart tűnni, pihenni és a szerelem gyönyörűségeit élvezni. Ide soha nem jött az azóta összeomlott suburai kamrából, és nem szokott koszos ruhában belépni a házba. Szobáját is némi luxussal rendezte be. Volt benne két, még Caesar házából származó görög szobrocska, asztalán néhány ezüstkupa és egy finoman cizellált kancsó, melyeket már ő maga vett. Az egyik falra csatajelenetet festetett egy nem rossz piktórral, akitől másként nem tudta behajtani adósságát. Még egy Hestiának szentelt oltár is állt a sarokban, hogy otthonosabban érezze magát a kedves kis Silvia. Ő maga háromlábú székre ült, de vendégeit kerevetre fektette, s örömmel látta, hogy meglepi őket ez a kényelem. Tulajdonképpen ezért is vezettette őket ide. Cseppet sem félt, hogy azok ketten elárulnák, s abban is bizonyos volt, hogy ellenségei sem Publiust, sem Cleont nem figyeltetik. Így tehát szívesen mutatta meg nekik azt a férfit, akivé válni készült, s akivé kellett is válnia. Már régen tudta, hogy egyszer majd Ázsiába kell menekülnie, tudta, hol várja a hajó, s már a tengerparti házat is megvette magának, ahová beköltözik. De ahogy Rómában csak mint mocskos uzsorás élhetett biztonságban, ugyanúgy odaát gazdagnak és irigyeltnek kellett lennie, hogy senki ne sejtse benne a hajdani Kutyácskát. Akkor még arra is számíthatott, hogy egyszer visszatérül Rómába. Ha Antonius és Octavianus végeznek ellenfeleikkel, akkor ő már nem jelent számukra veszélyt. Még az sem kizárt, hogy az eszes Octavianus akkor majd számot tart a szolgálataira.

És különben is azt szokta magának mondani: - Ha Caesar nem lehettem, legalább Lucullus legyek öreg koromra.

A pénzt, amit a jó tanácsért s az elbeszélésekért ígértek, Publius már érkezésükkor átnyújtotta neki, s ő hanyagul egy ébenfa ládikóba dobta (ahonnét még az éj beállta előtt biztos rejtekbe vándorolt). Az üzlettel így végezvén, házigazdává változott, aki jó barátait látja vendégül. Dióbéllal hizlalt kappant, pontusi sült hurkát tálalt eléjük és chiosi bort töltögetett hozzá. Mulattatta a gondolat, mennyire bosszanthatja Publiust és Cleont, hogy egy koszos szabados kínálását el kell fogadniuk. Hiszen a szabadosnak joga, sőt kötelessége volt, hogy ajándékokat küldjön patronusának, de még tíz évvel korábban biztosan visszahurcolták volna rabszolgának, ha arra a szemtelenségre vetemedik, hogy vendégül hívja otthonába - ha ugyan vízbe nem fojtják.

De azért nem a bosszantás volt a vendéglátás igazi célja, hanem mintegy gyakorlásul szánta új életéhez. Hiszen vett ő már részt lakomákon, olyanokon, amelyekről Publius nem is álmodhatott - de mi módon? Amikor éjjel, kettesben a sátorban, elmondhatta Caesarnak tanácsait, bizonyára nagyobb hatalma volt, mint ama Labienusnak, akire ma olyan büszke unokaöccse, az ifjú Publius barátja. S később, Caesar egyeduralma idején, ha rabszolgaruhájában végigsétált a Városon, senatorok köszöntek neki előre. De ha Caesar lakomát adott, azon úgy kellett részt vennie, mintha ott sem volna - ne lássák, ne hallják, és mégis Caesar füle mellett legyen, ha úgy kívánja a helyzet. Egy oszlop mögött meghúzódva hallgathatta a bölcs és vidám beszélgetést, amely - míg csak a vendégeknek fejébe nem szállt a bor s érzékeibe a táncos lányok hajlongása, gyakrabban folyt irodalomról, mint politikáról, gyakrabban filozófiáról, mint irodalomról, és keserűen rágódhatott azon, mennyivel nagyobb az élettapasztalata s mennyivel pontosabban tudná magát kifejezni, mint azok, akik olyan méltóságteljesen és önelégülten mondják el véleményüket. De jaj, aki negyven éven át megszokta, hogy az oszlop mögött lapuljon a lakomákon, megszédül, ha a terem közepére kell feküdnie. Mondják, hogy azok a királyok, akiket Kürosz mulatságul ketrechen tartott az udvarán, néhány év alatt elfelejtettek beszélni. Ilyenformán járt ő is. A kocsák asztalánál, ócska ruhákba öltözötten, a legnagyobb gondolatok jutottak eszébe, és senki le nem győzhette szóval. De ha az asztal mellé hevert úri módon, valamiért félni kezdett, a torka összeszorult, s agya úgy kiszikkadt, mint a sivatag homokja. Most azonban sikerült lebírnia gyengeségét, s olyan beszéddel

szórakoztatta vendégeit, amilyenell illik. Vagyis ami elég bölcsen filozofikus ahhoz, hogy érdemes legyen figyelni rá, de azért világos, könnyen érthető, mindenkinek tetszik, s így nem zavarja a hallgatóságot az ételek élvezetében.

- Öreg vagyok - mondta -, alighanem minden más rómainál öregebb, s így bizonyára nem fogtok félreérteni, ha dicsérlek titeket azért, hogy elfogadtátok egy alacsony származású szabados vendéglátását. Mert az öreg kor - ha nem mentes is a hiúságtól - mentes a hízelgéstől, s így én sem azért magasztallak titeket, hogy elnyerjem a jóindulatotokat. Sőt egyáltalán nem azt óhajtom dicsérni bennetek, amiben társaitoktól különböztök, hanem ami a legtöbb rómaiban közös, s aminek Róma mai nagyságát köszönheti. Délelőtt a városban jártam, s láttam, amint Labienus gyaloghintóján száguldozik a paloták között, Cicero aggodalmas arccal halad át a Forumon, s a nagy urak küldöncei egymás útját keresztezve rohangálnak a saját gazdájuktól a másik gazdájáig. Ebből kiszámíthattam, hogy zavaró hírek érkezhettek északról, és nemes apád, Publius, ma már korántsem olyan biztos Octavianusában, mint tegnap volt vagy tegnapelőtt. És mégis meg lehetsz győződve arról, hogy mostanra megszűnt minden nyüzsgés, és ki-ki, ahol érte ez óra, otthon vagy a barátjánál, az asztal mellé hevert, hogy elfogyassza költséges ételekből készült lakomáját. Hiába nehezedik rájuk Antonius tábora - ahogyan mondani szokták - súlyosabban, mint az Aetna, bölcsen tudják, egyetlen perccel sem hosszabbítják meg életüket, ha a kellemes és bevált szokások helyett egymást ijesztgetik. Viszont ha amúgy is le kell szállniok az alvilágba, egy évszázadig nem fogják maguknak megbocsátani, hogy elszalasztottak csak egyetlen alkalmat is akkor, amikor még élvezhették a gyönyöröket.

Tudom jól, téged éppen nem erre tanítottak, Publius. Cornelius, Brutus és Cicero szívesen emlegetik azokat a hajdan volt férfiakat, akik győzelmükből visszatérve, Mars templomából egyenest kis földjükre siettek, és nem értettek kevésbé ökreik noszogatásához, mint a cohorsaikéhoz. Csakhogy nincs könnyebb, mint olyan életmódot dicsérni, aminek nem követéséért senki nem tehet szemrehányást nekünk. Ha Atticus, Cicero vagy Cornelius egyszer is szántott volna életében, bizony százszor is meggondolná, hogy Camillust emlegesse meg Cincinnatust. Ma olyan időket dicsérünk, melyek teljes bizonyossággal nem térhetnek vissza soha többé, nem is kell gondolkoznunk azon, mi lenne, ha forró óhajtasunkat mégis teljesítenék az istenek.

Nincs nagyobb ostobaság, mint azt hinni, hogy egy olyan ember, aki naphosszat az ökrei farát nézi, el tudná kormányozni a mai Rómát. Aki tehéntrágyában lépked és saját kezűleg veri el hanyag rabszolgáit, az ismer minden követ a földjén, és talán ismeri a legrövidebb utat is Veiiig, de nem tudja, hogy Veii mögött ott van Capua, Capua mögött Syracusae és Syracusae mögött Carthago - vagy ha tudná is, nem hajlandó olyan messzire menni, ahonnét már nem érhet vissza idejében birtoka megművelésére. Aki a földet túrja, mint a vakondok, nem értheti meg, hogy Rómának a bíborszínű tengeren kell hajóznia, és Herkules oszlopain túl kell terjesztenie hatalmát.

A kicsiny Róma persze óriásnak látta Cincinnatust. De ha az istenek feltámasztanák, és itt étkezne közöttetek, megrepednétek a nevetéstől, hallván véleményeit, és meggyőződhetnétek róla, mennyivel kevesebbet tudott érett fővel a világról, mint ma egy tizenkét éves kisgyerek. Nemes Brutusunk pedig visszazavarná az alvilágba a másik Brutust, őset és példaképét, amikor az a törvény elé citálná méltatlan leszármazottját uzsora-ügyleteiért, és azt követelné, szolgáltassák ki azoknak, akiket a jog és a törvény ellenére kirabolt.

Ellenségei kárhoztatták Caesart, amiért fényűzéshez szoktatta katonáit. Ám a bölcs Caesar jól tudta, hogy az aranyozott kardot és sisakot nehezebben hagyják a csatatéren, mint a pimasz vasból valót, s hogy a legionariusokat jobban vonzza az ostromlott városban szereshető dicsőségnél a zsákmány.

- Ha még hozzátennéd, Kutyácska, hogy csak a szegény embert teszi kitartóvá és bátorrá az arany, a gazdagot elpuhítja, teljesen igazad volna - szólt közbe most Cleon, akit gyorsan hangolt jó kedvre az ital, s aki hozzászólt, hogy alacsony származású emberekkel egyenrangúként beszéljen. - Máskülönben úgy beszélsz, ahogyan kell. Mintha nem Caesar füle, hanem a szája mellett teljesítettel volna szolgálatot, olyan ügyesen forgatod a szavakat. Ráadásul egyes kereskedőként felmagasztalod árudat, mielőtt eladnád. Be fogod bizonyítani, hogy Caesar mindent egyedül Róma nagyságáért cselekedett és semmit a maga hasznáért.

Kutyácska hálás volt a költőnek - tudta, hogy lakomája csak akkor válik igazán lakomává, ha nemcsak meghallgatják vendégei, de vitatkoznak is vele. Sietett tehát ellentmondani.

- Csakhogy én eddig Róma naggyá válásáról beszéltem, Cleon, nem Caesaréről. De ha Caesar titka érdekel, azt is elárulhatom neked, bár félek, csalódnai fogsz. Mert Sertorius nem volt nála rosszabb hadvezér, és Sextus Pompeiust nem szerették kevésbé a katonái. S ha hármójuk közül mégis ő lett isteni, azt nyilván egyéb okoknak köszönheti. Szerintem szerencséjének három titka volt: a nők szerették őt, a férfiak szerették aranyát, ő pedig jobban kedvelte a megvásárolható ellenséget az aggályoskodó barátnál. Ezeket a tulajdonságokat nem szokták felsorolni az erények között, s csak az él velük, aki a maga hatalmán kívül nem törődik semmivel. S ha mégis azt mondom, valóban mindig Róma érdekében cselekedett, az csupán azért igaz, mert ő volt az a római, akinek a hatalmára Rómának leginkább szüksége volt.

Cleon felelni akart, de Publius felemelte a kezét. Márpedig megszokták a barátai, hogy ha felemeli a kezét, akkor elhallgassanak.

- Ostoba vagy, Cleon! - mondta bosszúsan. - S még nem tudom, Kutyácska mennyivel okosabb. Nekem a Városban rengeteg barátom van, köztük olyanok is, akik Caesar hívei. Ez utóbbiak tudják, hogy én irányítom apám ügynökeit, de ez cseppet sem zavarja őket, ha beszélgetünk. Mind biztos abban, hogy én jelentem apámnak, amit ő éjjel a felesége fülébe súg, de megtartom magamnak, amit nekem mond el személyesen. Hallottam hát tőlük Caesar dicséretét elégszer, s mondhatom, csak azért nem tudták ellenszenvenné tenni előttem, mert vannak Caesarnak ellenségei is, s az ő szitkaik kíváncsivá tettek iránta.

Fiatal vagyok még, legfeljebb száz asszonyt öleltem eddig. Persze ha tovább is éltetnek az istenek, ölelni fogom a százegyediket, sőt a száztizediket is, de már előre is unatkozom, ha a következő szeretőmre gondolok, hiszen mindegyikből csak a testük egy kis darabkája érdekelt, avval pedig nem sokáig lehet szórakozni. Caesar pedig végighálta a világot Ázsiától Hispániáig, és azt mondják róla, a legutolsó lányt éppoly kíváncsisággal várta az ágyába, mint a legelső. Cicero ezt fertelmes bujaságával magyarázza, és azon bűnei között tartja számon, amelyek megrontották a jellemét. Szerintem azonban mi, akiket az unalom sem tud elretteníteni a nőktől, vagyunk igazán buják és fertelmesek, s roppantul szeretném tudni, miféle varázserő tette lehetővé Caesarnak, hogy egy hosszú életen át ne unja meg, amit szeretett.

Itt van aztán a hatalom. Engem csak egy kis csapat fiatal követ, de úgy uralkodom rajtuk, hogyha felemelem a kezemet, a közöttük legszemtelenebb, Cleon is tüstént befogja a száját. Én pedig megvetem őket az engedelmisségükért, s unom magamat, amiért parancsra emelem a kezemet. Caesar viszont soha nem csömörlött meg az uralkodástól, s bár többet ért el, mint előtte akármelyik római, mégis egyre újabb hatalomra és megtiszteltetésre törekedett. „Hatalomvágy” - mondja Cicero, és ezt tartja a másodikkal megrontó bűnei közül. Lehet. Én azonban irigylem Caesart, mert meg bírta öregkorára is őrizni szívében a vágyat - irányuljon az bármire is.

Aztán: nem tudom összeegyeztetni azt a Caesart, aki hidegvérűen kiirtotta a földről a fellázadt cadurcokat, azzal a másikkal, aki megbocsátott az őt elárulóknak is, csak hogy ne kelljen vért ontania. Cicero szerint ez is csak eszességéről és ravaszságáról, nem pedig kegyességéről

tanúskodik: egyszerűen megértette, hogy annál könnyebb legyőzni Pompeiust, minél kevésbé félnek vereségétől az alvezérei. Én azonban magától Cornelius Phagitától tudom, hogy még egy olyan aljas és senkit nem érdeklő személynek is megkegyelmezett, mint ő. Pedig Phagita, amikor megtalálta a Sulla elől bujdosó Caesart, nemcsak óriási összeget zsarolt ki tőle, hanem még azt is követelte, hogy térden állva könyörögjön az életéért...

- Phagita előtt én térdeltem - szolt itt közbe nagyon elégedetten Kutycska. - Összetévesztett kettőnket a bolond. A többit azonban nagyon helyesen tudod, úgyszólván folytasd, kérlek, nyugodtan.

- Minek folytassam! - hördült fel Publius. - Vagy ennyiből is érted, miféle kíváncsiságból fizettem neked ezer sestertiust, vagy nem érted meg soha. A hurkácskáidat megettük, a borodat megittuk barátságából. Most térjünk az üzletre. Beszélj.

Az öreg elkomorodott. Nem szerette, ha sértegetik és azt sem, ha egy Publius-féle ficsúr okosabbnak hiszi magát nála. Hanem aztán finoman elmosolyodott, és intett Silviának, szedje le az asztalt.

- Ha ekkora áldozat volt, Publius - mondta aztán -, elfogadnod egy szabados vendégszeretetét, fordítsuk meg az üzletet. Az étel, amit felszolgáltattam neked, éppen ezer sestertiusomba került. Vegyük úgy tehát, hogy az ebédért fizettél, s a tanácsot adom barátságából.

Persze én öreg vagyok és önző, barátkozásra kevés az időm, így kérdésemre csak röviden fogok válaszolni, de pontosan. Cleon legalábbis meg fog érteni, mert ő tudja, mi a különbség a között, hogy az embernek elegendő pénze van, vagy elegendő pénzt szerez. Caesarnak kevés ideje volt arra, hogy azt csinálja, amit szeret: Nagyobb úr volt nála a szükség, és parancsainak mindig engedelmesskedett. Pompeius felesége nagyon szép asszony volt, és uram igazán kellemes órákat töltött vele a hálószobájában. De nem bujaságból, kéjvágyból vagy éppen szerelemből hódította meg, hanem hogy megtudhassa tőle Pompeius terveit és rajta keresztül távolról is befolyásolhassa őt. És így volt ez szinte minden előkelő asszonnyal, akit a kedvesévé tett. Tehát nemcsak a testükre volt szüksége, hanem a szolgálataikra is - az utóbbira inkább, mint az előbbire, hiszen ölelnivalót minden római lánynál találhatott, politikai információt csak azoknál, akiknek a férjére éppen szüksége volt. Ezt azután annyira hasznosnak találta, hogy később már a gall parasztlányakkal sem csak szeretkezett, hanem társalgott is, beszéltette őket a szüleikről meg a kedvesükről, a helyi szokásokról meg a szállongó hírekről, s mondhatom, majdnem annyira fel tudta használni e drágaságok fecsegését, mint kémei jelentéseit. Mivel pedig meghágni minden nőt egyformán kell, de titkok elárulására, szívességek megtételére bírni mindegyiket másképpen, Caesar azt állította, életében nem találkozott két egyforma nővel. Nem is unta meg őket soha.

Cicero Arpinumban született. Csak az értheti meg őt, aki már járt odalent, és ismeri azt a süket csendet, mozdulatlanságot és unalmat, ami ezt a városkát megüli. Soványan, sápadtan és a vágtyól dideregve rohant onnan Rómába, hogy egy jó, botrányos kis perecskét sikerüljön kifognia, amellyel nevet és tekintélyt szerezhet. Amikor sikerült megtalálnia Verrest, már politikai karrierre vágyott, amikor consul lett, azt kívánta, hogy a haza atyjának nevezzék, s mikor sikerült lecsapnia Catilinára, és - kijelentve, hogy „mindent tudok” - meggyilkoltatta a legcsekélyebb bizonyíték nélkül, amiért aztán valóban a haza megmentőjeként tisztelték, azt kívánta, hogy ez most már maradjon így örökké. Mikor tehát Caesar egyik párthíve „Mindent tudok úr”-nak gúnyolta a senatusban, és nem szaggatták szét a senatorok, irigység és féltékenység költözött a szívébe: azt hitte, hogy a régi, jó erkölcs végleg elveszett, s a rút hálátlanság elöntötte az egész világot. Ezért írásaiban csodálatos fenséggel dicsérte a Köztársaságot, de ha a senatus nem fogadta el egy javaslatát, sértődöttségében egy hétre bezárkózott a házába, s ha egy suhanc rohadt fűgével dobta meg a Forumon, legszívesebben kiirtatott volna Itáliában minden fűgefát.

A régi erkölcsöknek ez a bámulója proconsul korában aggály nélkül behajtatta Ciliciában kedves Brutusának piszkos kölcseit, mert nagyobb kéjt okozott neki, ha egy igazi arisztokrata megveregette a vállát, mintha ő tapogatta egy szűz lány fenekét. Soha nem élt nála zavarosabb és lebíráhatatlanabb vágyaktól hajtott római, s ha egyáltalán van benne valami csodálnivaló, csak az lehet, hogy micsoda méltóságteljes viselkedéssel tudja leplezni féktelen hiúságát és irigységét.

Aki Británniában született, azt hiszi, az a szép, akinek kék az arca - szokta mondani Caesar, s ebben az egy mondatában több bölcsesség van, mint Cicero összes műveiben. Mert valóban, ez a vén gyermek azt hiszi, mindenki úgy vágyik a dicsőségre mint ő, s ezért akarja Caesart is a saját szintjére aljasítani. Pedig Caesar csak azért akart szert tenni a hatalomra, hogy kifizethesse adósságait. Hogy elnyerje a hatalmat, még több adósságot kellett csinálnia, hogy megvásárolhassa ellenségeit. Mivel pedig ezt nem bírta pénzzel, hatalomra kellett segítenie Crassust és Pompeiust is, hogy cserébe őt is consullá választassák. Akkor pedig meg kellett tartania a hatalmat, nehogy hármuk összes bűnét rajta, a leggyöngébben torolják meg azok, akiket közben félre kellett taszajtaniok. Azért hódította meg Galliát, hogy akkora népszerűsége tegyen szert, amelynek birtokában nem merik bántani. Mikor pedig a gallok Vercingetorix leverése után harmadszor is fellázadtak, nem ő irtotta ki a cadurcokat, hanem az a Lutius Domitius, aki azt követelte a senatusban, hogy megbízásának lejárta után állítsák őt törvény elé. Az ő vádaskodása kényszerítette Caesart, hogy a legrövidebb idő alatt - tehát a legdurvább eszközökkel - véglegesen megfélemlítse a provinciát.

Azzal is vádolják Caesart, hogy katonáiban felszította a pompa s az aranyos fegyverek szeretetét, ilyeneket maga is szívesen ajándékozott nekik. Azt mondják, így akarta megvásárolni magának az embereit, nem törődve avval, hogy a katona, ha elveszti régi, természetes egyszerűségét, elpuhul, és a harcban gyáván viselkedik.

Ez a vád az eddigieknél is alávalóbb és ostobább. Ez esetben ugyanis nyilvánvaló, hogy Caesar Róma üdvére és dicsőségére cselekedett - tanúm a meghódított Gallia. Caesarnál sokkal ostobább ember is beláthatja, hogy a harcos bátrabban mássza meg Alesia falait a biztos zsákmány, mint a bizonytalan dicsőség reményében. Ennek az igazságáról Pompeius maga is meggyőződhetett, hiszen azért kapta meg az ázsiai hadsereg fővezerségét, mert a legiók fellázadtak a fukar Lucullus ellen, s egyszerűen nem voltak hajlandók tovább harcolni az ő vezetése alatt. Különböznél úgy tudom, ez volt az egyetlen vád, amit Pompeius maga soha nem is hozott fel Caesarral szemben, legfeljebb bölcsen hallgatott, ha Cato felhánytorgatta a X. legio pompás fegyverzetét.

Ami végül Pompeiust illeti, Caesar szívesebben osztotta volna meg vele a hatalmat, mintsem hogy fegyverrel vegye el tőle, s még az utolsó harc előtt is megpróbálta egykori vejét megbékíteni. Amit erről a *Polgárháború*-ban ír, az szó szerint igaz.

Én persze, mint minden öreg ember, már hajlamos vagyok a fecsegésre, és szívesen beszélnék Caesarról valóban tanulságos és férfiaknak való történeteket is - de hát Publiusunkat a Birodalom meghódítójából kizárólag az érdekli, miért nem unta meg a nőket és a hatalmat. Erre a nevetséges kérdésre pedig már válaszoltam, s ha ennyiből nem értette volna meg, többitől sem fogja soha megérteni.

Caesar tehát semmit nem csinált pusztá kedvtelésből, és semmitől nem tartózkodott utálkozásból, hanem teljesítette a leghatalmasabb isten, a Szükség parancsait. Életében egyetlen kivételt ismerek ez alól: amikor Sulla parancsa ellenére nem hagyta el a feleségét, mégpedig - ezt ti aligha tudjátok, drága gyermekek - nem az elsőt, hanem a másodikat, mert tizenhat éves korára már kétszer házasodott. Az, hogy valaki szerelmes legyen a saját feleségébe, igazán nem szükségszerű, sőt talán nem is ajánlatos, az pedig, hogy a vérengző dictatorral is szembe szálljon érte, az az elképzelhető legostobább (bár nagyon becsületes) dolog. Ő maga szokta

mondani, hogy életében egyszer volt tisztességes, s ennek köszönhette minden későbbi balsikerét. Mert, barátaim, ez a csodálatos: azok a tiszteletreméltó és erkölcsös férfiak, a Cicerók és Pompeiusok, akik hatalomvágyát, bujaságát, vesztegetéseit hányták vagy hányják a szemére, nem a bűneiért gyűlölték, melyeket ők sem követtek el nála ritkábban, hanem fiatalkori becsületességéért, amelyet ők már gyerekkorukkal sem mertek volna elkövetni, vagy mert túl gyávák voltak, vagy mert túl okosak. Ezért nem hagyták soha előbbre jutni, bár minden sikerült neki, amibe belefogott, ezért kényszerítették arra, hogy még negyvenéves korában is Crassus szekerét tolja, ha nem akar a politika kerekei alá zuhanni. Persze nemcsak a kínládását, hanem győzelmét is ennek köszönhette, mert ha anélkül is hagyják érvényesülni, aligha akarja a hatalmat egyedül meghódítani.

Viszont azt sem szeretném elhallgatni, hogy az a Caesar, akit Publius személyesen is ismerhetett, már valóban szerette a címeiket, a koszorúkat, azokat, akik hasra estek előtte, és csókolgatták az ülepét. Csakhogy ez a Caesar már nem az volt, aki meghódította Rómát, hanem egy másik, az előbbinek az ellensége, egy öreg ember, akit meggyengített a túl sok izgalom és a kor. Ez a Caesar már azt sem tudta megérteni, hogy a Hadesben nincs fény, nincs hír, nincs öröm, csak árnyék és pusztaság. Ezért olyan hatalmat akart, amely túléli őt, márpedig - ezt is ő mondta - ennek elnyerésére legalább még egyszer becsületesen kell viselkednie. Ezért ölette meg Brutusszal Caesart. Azt az állapotot, amelynek elérésére törekedett, halhatatlanságnak nevezte, de ezen éppen nem azt értette, hogy halála után az Olympusiakkal fogja elkölteni a reggelijét. S ha igazat adhatunk Cleonnak - már tudniillik, hogy nem Antonius és Octavianus vezetik a legiókat, hanem ő - akkor tervét sikerült is megvalósítani. Csak éppen ennek majd Antonius és Octavianus élvezik minden hasznát, s ettől az ő holtteste - jóllehet a fél Forumot felgyújtották az elégetéséhez - semmivel nem lesz elevenebb a rabszolgáénál, akit a férgek eledelül kapartak be a föld alá. Caesar maga tíz évvel ezelőtt hangosan kacagott volna, ha valaki ilyen esztelen vágyakról beszél neki, és engedelmetekkel ezt tenné vén szabadosa, Julius is, ha nevetését el nem nyomná a könnyei. Ő nem akar halhatatlanná válni. Megelégszik annyival, hogy életben marad, ura lesz egy parányi villának, s olyan szép és hűséges lányokkal oszthatja meg az ágyát, mint az, amelyiknek most simogatja a haját.

A kedves kis Silvia ugyanis az egész elbeszélés alatt Kutycska ölébe hajtva a fejét, a széke mellett kuporgott egy földre vetett párnán, és időnként megcsókolta Kutycska kezét. Cleon azonban úgy látta, hogy a simogató kezek sátra alól Publiusra vet forró pillantásokat, és hogy Publius is ugyanannyi figyelmet szentel a lányka szemjatekának, mint gazdája szavainak. Ezért felnevetett, és ezt mondta:

- Kitűnő kereskedő vagy, Kutycska - Herkulesre, ravaszabb, mint Hermes. Ügyesen összekevert szavaiddal akkora bolhát raktál a barátom fülébe, hogy most már nem lesz addig nyugta, amíg nem hallja meg az egész történetet.

- Így igaz! - állt fel a fekhelyéről Publius. - Kétezer sestertiust fizetek a folytatásért. És mert az elbeszélésed jobb, mint a konyhád, az ételekről majd én gondoskodom, valahányszor együtt leszünk. Most pedig búcsúzzunk el egymástól, és menjen mindegyikünk oda, ahová kötelessége vagy kedve szólítja.

Hogy Publiust hová szólította kötelessége, az nem ismeretes. Kutyácska ügynökeihez sietett. Cleon egyedül maradt az utcán. Körülnézett, aztán elindult ő is.

*Döngnek a büszke kapuk odafönt, hazatérnek a gazdák.
Zárul a nap, nyit az éj. Vele kelnek a tolvajok is már.
Surrán a sok denevér, kavarnak az utcai lányok.
Ébred az éjjeli had, lepihennek a nappali népek,
Gyermekeket asszony, férfi az asszonyt fekteti ágyba.*

*Hát te, Cleon, hova mész? Mit csinálsz? Hol töltöd az éjjelt?
Két iga földed. Három a szolgád. Tíz kupa bort ad a szőlőd.
Hét utazásra elég a Styxen a hét kicsi pénzed.
Jaj, de a széphaju lány kapzsibb, mint Charon, a révész...
Ám lakomára mehetsz: már várnak a férgek az ágyban!
S nekik a sósizű vér édesebb chios-i bornál...*

- Nem is rossz vers! - állapította meg - bár ha utána számolnék, alighanem kiderülne, hogy néhány sora hosszabb a hexameternél. Igaz, legfeljebb ezer olyan ember akad Rómában, aki ezt szemére vetné, a többi süketebb annál, hogysem meghallja a metrumhibákat. De ha megtudnák, hogy Cleon nemcsak szerelemről és politikáról énekel, hanem néha bolhákról és poloskákról is, megvetően fordulnának el tőle barátai. Catullus is csak azért írhatta, hogy imádja és gyűlöli Lesbiát, mert csak gazdagnak volt szegény, de szegénynek gazdag. Ha valóban teljesen pénztelen koslat Lesbia után, nem sajnálják, hanem kinevetik, és ha kell, el is verik szerelmese ablaka alól.

Az idő egyébként sem illett szomorú versekhez. A telihold szinte nappali fényvel árasztotta el az utcát, a Palatinuson tejfehér pára lebegett. A mulatnivágyók megrészegültek, mielőtt le-részegedtek volna. Egy ismert patricius ment el mellette fáklyavivői és szolgálói kíséretében, bizonyára valamelyik barátjához vacsorára. És rajta kívül mindenki tudta a Városban, ki ez az ifjú, aki a hold fényét átkozva, a falak mellett lopózott házához, hogy távollétében elfoglalja helyét a hitvesi ágyban. Aki ilyen éjszakán magára marad, az igya le magát, vagy ugorjon a Tiberisbe, de ne írjon verset.

Elmehetett volna egy bizonyos házhoz, amelyben egy lánynak fél év előtt veszekedés közben kiverték a metszőfogait, s azóta csak vaksötétben merte a férfiakat megszólítani - egy-két denariusért nyilván nála tölthetett volna néhány órát. De megtehetette azt is, hogy járkal a Suburán, amíg egy ismerős, lump kompániára talál, s mintha csak véletlenül tenné, hozzájuk csatlakozik, hiszen

*Ki tudja, hogy Cleon mért oly baráti?
Mért kedveli a társaságot úgy?*

Ehelyett - nyilván nem véletlenül, de anélkül hogy észre vette volna, Atticus palotájához keveredett. A bankár kertjében most is fáklyák villogtak, és halk fuvolaszó szűrődött ki a házból. Akkor szokott ide jönni, ha úgy érezte, hogy csak a gyűlölet ad elég erőt élete elviseléséhez. Most azonban nem irigykedett. Róma már eldöntötte, minek kell történnie. A hold, amely nemcsak a Várost látja, de Antonius és Octavianus sátrát is, minden bizonnyal különös dolgokat mesélhetne Cicerónak. Néhány hét múlva a gazdagok kertjeiből a legionariusok táborába költöznek át a fények, és Atticus sötétben fog remegni az életéért. Kutyácskának igaza van, hogy menekülésre készül. Nyilván már várja valahol, megbízható legénységgel egy fürge hajó és előre tudja szökésének minden állomását. Neki is készülnie kellene, de arra sincs pénze, hogy megfizesse Szicíliáig a hajóutat. Márpedig Octavianus nem fogja elhinni, hogy nem azért írt éppen ellene verset, mintha jobban gyűlölné a többi politikusnál; ha pedig bizonyítani próbálná, Antonius bölcsen letagadná, hogy ő fizetett az epigrammáért.

Tulajdonképpen büszke is lehetne erre: kétségtelenül ő az egyetlen római költő, aki abból él, hogy eladja a költeményeit. És büszke is lenne, ha főleg politikusok vásárolnának tőle: bármelyikükről ír, mindegyikre gondol, s így őszinte szenvedéllyel munkálja acélkeménnyé sorait. Sajnos elsősorban azok az ostoba ifjak tartják el, akik nem átallják idegen versekkel meghódítani az imádott nőt.

*Tullia, büszke leány, ne feledd el, múlnak az évek!
Tűnik a szépség is, márványos fénye a bőrnek.
Tépd a gyönyört, mielőtt kebled megaszalja a vénség.
Sextus előtt, lánykám, lefeküdvé ne zárd be az ajtót,
s tárd ki a combjaidat, ha belép a szobádba a kedves...*

Igaz az effajta klapanciákat evvel a magában elmormolt ajánlással szokta átnyújtani megrendelőjének:

*Sextusom, íme a vers. Vedd! Vágyadat ágyba segítse
S csapjon a ménkű beléd, még mielőtt befeküdsz!*

a gúnyolódás mégsem takarhatta el, hogy nem is jutott még gyalázatosabb sors olyan költőnek, akit kegyeikbe fogadtak a múzsák.

*Ki tudja azt, miből él bús Cleon?
Ki sejtethi, hogy meddig él Cleon?
Ki mondja meg nem lett-e volna jobb,
Ha meg sem szüli anyja kis Cleont?*

Megunta az ácsorgást, és visszasétált a Suburába. Ott csavargott addig, míg az egyik sikátorban hátulról fejbe ütötte valaki. Nem volt sikerült ütés, alig szédült meg tőle. Gyorsan előrehajolt, és jobb lábával hátra és fölfelé rúgott. Az ismeretlen támadó ordítása jelezte, hogy éppen oda talált, ahova kellett. Hátra nézésre nem vesztegetve idejét, nyomban előreugrott, és teljes erővel futott tíz-tizenöt métert. Ott gyors mozdulattal beugrott a kapu alá. Számtalan utcai verekedésben kiéleződött ösztöne ezúttal sem hagyta cserben: két szolga rohant el mellette, magasra emelt bottal hadonászva. A harmadik az úton ült előregörnyedve. Kezét hasára szorította, és okádott. Fáklyája a porban sem aludt el egészen, fényében többé-kevésbé látni lehetett gazdáját, ki a falhoz támaszkodott, és ostoba képén széles vigyorral szemlélte az eseményeket. Cleon a három szolgálával nem törődve, egyenesen a ficsúrra rohant. Minden elkeseredését beleadva az ütésbe, öklével széles arcába vágott. A puha fickó, fejét a kapufélfába vágva, a földre hanyatlott, szétzúzott orrából ömleni kezdett a vér, Cleon pedig törét kihúzva tógája alól - soha nem ment el hazulról fegyvertelenül -, félelem nélkül várta a gazdájuk védelmére visszarohanó két szolgát. Hanem azok már észrevették, hogy a gazda úgysem lát semmit a környező világból, s már messziről integettek neki, hogy nyugodtan menjen tovább. Fejével bölintve, hátat fordított nekik, tett néhány lépést, majd mikor érezte, hogy a két fickó már a sebesült fölé hajol, visszafordult, hozzájuk ugrott, kikapta a közelebb álló kezéből a botot, egy-egy ütéssel a földre terítette őket - aztán hirtelen ötlettel utánuk küldte a már feltápászkodó harmadikat is, és mert rajtuk kívül senki nem volt az utcán, nyugodtan kiemelte a ficsúr teli tüsszőjét a tógája alól, s az aranyakat keblébe rejtve, sietség nélkül távozott. Először rabolt életében, és megállapította, hogy nem túlságosan veszélyes dolog, s a versírásnál kétségkívül jövedelmezőbb.

Most már vehetett volna magának ételt, italt és leányt, de ahogy megjött a módja, elment a kedve. Máskor a verekedés s a győzelem kissé fel szokta vidítani. Most csak még levertebben baktatott tovább. Meleg volt a levegő, elhatározta, hogy szabad ég alatt, valamelyik ligetben fogja eltölteni az éjszakát.

Lesétált hát a Tiberisig, leült a partjára, és szorongva nézte a sötét folyót. Nem tudta volna megmondani, mitől fél - csak abban volt bizonyos, hogy nem a törvénytörőktől. Aztán váratlanul mégiscsak megértette, kinek köszönheti rossz kedvét. Kutycskának. Eddig nem gondolt rá, hogy egyszer ő is megöregedhetik. Akkor pedig jobb, ha Octavianus pribékjei végeznek vele. Mert ha ő éri meg Kutycska korát, neki nem lesz elrejtett hajója, kamatra kihelyezett pénze, csinos és engedelmes rabszolgái, és főképpen nem óvatosságból fog koszos ruhákban járni. Nyomorultul szegény lesz, s csak akkor fog jól lakni, ha valamelyik megismeri és megszánja régi cimborái közül.

Hanyatt feküdt a fűben, nézte a csillagokat, és ismét versbe kezdtek sűrűsödni a gondolatai - bár tudta, hogy ezeket éppúgy nem fogja felhasználni, mint többi ötletét, ami ma éjjel az eszébe jutott.

*Ha hal volnék, úsznék a tengerig le,
kifogna ott egy szerencsés halász.
Ha öngyilkos, a víz hurcolna addig,
varsák közé is az sodorna be.
Számomra ez nem volna már különbség*

Nem folytatta a verset. A strófa közepén elaludt.

Zűrzavaros napok következtek Rómára. Ellentmondó hírek száguldoztak végig a városon, a polgárok egymást ijesztgették értesüléseikkel. Cicero ugyan még megmutatta barátainak Octavianus levelét, de a senatusban már nem merte felolvasni. Félt, hogy kigúnyolják hiszékenységéért. A kémek ugyanis azóta elmondották, hogy a csöcselék Antonius és Octavianus kibékülését várja, és Atticus, a bankár sem látott ebben már semmi hihetlent.

- Miért ne? - kérdezte. - Amíg tartott Caesar vagyonából, Antonius nem ismerhette el Octavianus örökségének jogosságát. Most, hogy már egy fillér sem maradt belőle, egy pusztá cím miatt nem érdemes tovább ellenkeznie.

Igen, csak hogy nem volt egészen világos, hogy a bankár csak gúnyolódik-e, vagy pedig komolyan beszél. A mérsékelték mindenestre újból bátorságra kaptak: súlyos szemrehányásokat tettek a szélsőségeseknek, hogy nem fogadták el Octavianust consulnak, míg csak légiói élén ki nem kényszerítette belőlük az elismerést. Pedig talán a consuli cím távol tarthatta volna Antoniustól. Mások azonban azt állították, hogy Octavianus most már úgy gyűlöli Antoniust, hogy mindenkinek előbb képes megbocsátani, mint neki. Lepidus pedig sokkal ostobább annál, sem hogy megkísérelhetné kibékítésüket.

Mindenki másban hitt hát és a maga hitében sem egészen komolyan. A sok izgalomnak végül az lett a következménye, hogy a senatus ülésén, amely azért ült össze, hogy megbeszélje, miként lehetne Octavianust saját pártján tartani, elhatározták, hogy követeket menesztenek hozzá, kémleljék ki a szándékait, de ugyanakkor felszólították Decimus Brutust, induljon Octavianus ellen, és vegye át a fővezérséget. Szóval olyan módon viselkedtek, ahogy semmiképpen nem lehetett volna elvárni többé-kevésbé értelmes emberektől.

- Ennek éppen az ellenkezője igaz! - tiltakozott Kutycska, akit a harmadik nap estéjén végre újból felkereshettek hőseink. - Az úgynevezett épeszű emberek ugyanis arról nevezetesen, hogy a veszélyben azonnal elvesztik a fejüket, és csalhatatlanul szavazzák meg a különböző javaslatok közül a legrosszabbikat. Ezt tették már Caesar és Pompeius harcai idején is.

Aztán nagyot sóhajtott.

- Lepidust nyilván nem lett volna szabad ellenségnek bélyegezni, mert ezzel vihar letépte hajóját végleg Antonius cölöpéhez kötötték.³ Octavianus consul viszont főhatalma kedvéért talán hajlandó lett volna Antonius torkának ugrani, de Decimus Brutusszal a háta mögött semmi esetre sem. Szerintem ezt még a határozat megszavazói közül is sokan tudják, csak éppen nincs mit tenni: a senatorok hiába okos emberek, a senatus a hülyék gyülekezete.

- Csoda csoda után! - gúnyolódott Cleon. - Pár napja rólam derült ki váratlanul, hogy Antonius pártján vagyok, most Kutycskáról, hogy ő maga meg Cassiusén. Valóban azt kell hinnem...

Sohasem derült ki, hogy mit kell hinnie, és később már nem emlékezett rá maga sem, mert a vénember hirtelen támadt dührohamában közberikácsol, és összezavarta a gondolatait:

---

³ Az eredeti kézirat e helyen olvashatatlan. A kommentátorok többsége elutasítja a fenti megoldást azzal, hogy Kutycska aligha használt a hajóséletről vett hasonlatokat. Ez teljesen igaz. Viszont a párbeszédnek más helyeiről is kimutatható, hogy a szerző vagy memóriájának gyöngülése miatt, vagy csak nagyobb választékoságra törekedvén, némiképpen saját ízlése szerint alakítja át Kutycska szavait. Márpedig egy Alexandriában élő, sokat látott embertől aligha állhattak távol a kikötői képek. Azokat a véleményeket pedig, melyek szerint itt Kutycska csak arra célzott, hogy Lepidus állhatatlan, ide-oda dobálódó lélek, de a senatus határozata után kénytelen lesz Antonius mellett kitartani, nekem kell elutasítanom. A kommentátorok elfelejthették, hogy Lepidus a legnagyobb veszélyek idején is hűségesen kitartott Caesar mellett, de Kutycska nem. A kép éppen arra utal, hogy ha a Caesar halála óta tétovázó Lepidus egyszer lekötötte magát valaki mellé, azt többet nem fogja cserbenhagyni. (A fordító.)

- Rohadjanak el elevenen! Ha már az anyjuk nem döglött meg, mielőtt világra kölykezte őket, ragadjanak össze, mint a kutyák, és ne tudják kihúzni egymásból a kardjukat. Én a háború pártján vagyok, és nem érdekel, ki kinek az oldalán hányja ki a véré!

Erre a jelenetre viszont, amikor az okosan csevegő házigazdából hirtelen kitört a szitkozódó rabszolga, később sokszor gondolt vissza Cleon. Úgy emlékezett, olyan heves utálat fogta el, hogy köszönés nélkül távozni akart, és csak azért nem indult nyomban, mert Publius - talán a nagyon is látványos változás zavarta meg őt is - teljesen feleslegesen ezt morogta:

- De kit érdekel Lepidus? Veszélytelen, vén szamár...

De Kutyácska csak akkor vesztette el a hidegvéré, ha bárkivel is rokonszenvezőnek gyanúsították - minden egyéb ellentmondás felébresztette óvatosságát, felcsigázta ragyogó fantáziáját és nagyszerű színészi képességeit. A piszkos, öreg rabszolga képe eloszlott, mint a káprázat, s a helyén balsorsban és Caesar udvarában kicsiszolódott világfi ült, aki engesztelő mosollyal tompította szavai életét.

- Bizonyára megbocsátod az öregnek, Publius, ha ismét kevesli élettapasztalatodat. A szamár sem állatnak, sem embernek nem olyan egyszerű lény, mint amilyennek általában hiszik. A szamár-csödör, ha sárló kancát lát, veszélyesebb a lovasára, mint a megvadult paripa, mert tűzbe jön, és minden egyébről megfeledkezve, árkon, bokron és vízmosáson át addig üldözi, amíg nem sikerül meghágnia. Arrhius, a germán, aki Caesar parancsára oda-vissza átúsztatott az áradó Rajnán, és aki életében nem esett le a lóról, nem bírta megfékezni üzekedő szamarát, és szégyenszemre nem akarván földre ugrani, összetörte a fejét egy gerendán, amely alatt szerelmes csödöre átszaladt. Ugyanígy az emberi szamár is veszedelmesebb lehet az orosz-lánál, ha elérkezett az ő ideje.

Itt van például Antonius és Octavianus teljesen reménytelen esete. Antonius nemcsak megveti Octavianust, hanem gyűlöli is, mert amíg a fiatal ember él, nem érezheti biztosan a magáénak Caesar örökségét, és amilyen kapzsi, magától nem jön rá, hogy az örökségnél sokkal többet veszíthet, ha visszaadásával makacskodik. Ráadásul nemcsak gyűlöli, tart is tőle: nem a kardjától, hanem mérgeitől és orgyilkosaitól. Ám gazdám ifjú örökös sem kevésbé fél Antonius orgyilkosaitól, mint hadvezéri képességétől, és barátjaként sem fogja nagyobb biztonságban érezni magát, mint ellenségeként. Nincs normális ember, aki kibékíthetőnek tartaná őket, legkevésbé ők maguk. Legfeljebb a lángeszű Caesar tudhatná, hogy ez még sincsen így, vagy egy olyan, minden gyalázatosságot látott rabszolga, mint én, vagy egy olyan szamár hiheti, mint Lepidus, aki gyűlöletük mélységét nem is képes megérteni. Éppen ezért ebben a pillanatban egyedül ő veszélyes hármójuk között, mert ő meg fogja próbálni a közbenjárást, s egyedül ő nem lesz meglepve, amikor majd sikerül.

Különben is - és evvel már rá is tértem arra, amiért voltaképpen hozzám jöttetek: Caesarról fogok beszélni - az emberek tévesen hiszik, hogy mindig a legokosabb és legfontosabb emberek hozzák a legfontosabb döntéseket. Holott vannak helyzetek, melyekben az okos emberek azért nem tudnak határozni, mert túl élesen és egyszerre látják az összes lehetséges következményt, kanyarodót és buktatót, a fontos emberek pedig mert túl sok a veszítendőjük. Ilyen esetekben éppen nem ritka, hogy valamelyik jelentéktelen s ezért aggálytalan kísérőjük dönti el helyettük a történelmet. El is mondok mindjárt egy példát.

Caesarnál sem a görögök, sem a rómaiak közül nem írt senki világosabban. Ezért, ha *A gall háború* valamelyik helye nem teljesen érthető vagy akárcsak a legkisebb homály lengené körül, bizonyosra vehetitek, hogy ott a szerző el akar valamit hallgatni előletek. Például, amikor a Divicóval vívott ütközetről ilyeneket olvastok:⁴

---

⁴ *A gall háború* részleteit Szepessy Tibor fordításában idézem. (E. L.)

„A sebektől borított, holdfáradt ellenség végül meghátrált, lassan elkezdett visszavonulni a körülbelül egy mérföldnyi távolságban emelkedő hegy felé. Ezt el is foglalták. Katonáink mindenütt a nyomukban. Egyszer csak az ellenséges sereg utóvédje, a leghátul elhelyezett mintegy tizenötezer boius és tulingus harcos jobb felől rajtaütésszerűen megtámadta a mieinket. Ennek láttán azok a helvétek, akik a hegytetőre húzódtak vissza, ismét szembefordultak velünk, és megint felvették a harcot. A római csapatot kétfelé oszlott, más-más irányba vitték a sasokat: az első és második hadsor az egyszer már megvert és visszaszorított helvétek rohamát igyekezett elhárítani, a harmadik pedig a frissiben érkező ellenséges alakulattal szállt szembe.

Mindkét fronton hosszú ideig és elkeseredetten folyt a küzdelem. Csakhogy a mieink rohamainak az ellenséges csapatok nem tudtak huzamosabban ellenállni: egyik részük, mint korábban, a hegytetőre hátrált, a többiek pedig a szekerekhez és a málházhoz húzódtak vissza: menekülő ellenséget azonban az egész idő alatt senki nem láthatott, holott a küzdelem kora délutántól szürkületig tartott. A málház körül még jóval a sötétedés után is folyt a harc, a gallok elsáncolták magukat szekereik mögé, és a magasból hajítófegyverekkel árasztották el felfelé kapaszkodó katonáinkat; a matarákat és tragulákat sokan egyenesen a kocsikerekék közül eregették a mieinkre, s többeket közülük megsebesítettek. Hosszú tusa után a mieink elfoglalták a málházat, ahol Orgetorix leánya és egyik fia is fogságba esett.

Az ütközetből körülbelül százharmincezer gall menekült meg ép bőrrel. Az éjszaka hátralevő óráiban megállás nélkül meneteltek, nem szakították meg útjukat egy percre sem, s negyednapon elérték a lingók földjét. A mieink nem gondolhattak az üldözésükre, mert három napon keresztül sebesültek ápolása és a halottak elföldelése kötötte le minden idejüket.”

Valóban pompás fogalmazás! Divico és helvétjei el akarnak jutni a lingók földjére, mi pedig üldözőbe vesszük őket, hogy megakadályozzuk a tervüket. Kétszeri sikertelen kísérlet után harmadszorra ütközetre kényszerítjük őket, és egész napos harc után nagy keservesen elfoglalunk egy málház táborát. Evvel aztán minden egyszerre megváltozik: a helvétek most már nem *érkeznek* a lingókhoz, hanem *menekülnek*. Mindenesetre ők oda jutnak, ahova mi nem akartuk engedni őket, mi pedig három napig heverünk a harcmezőn, nyalogatjuk a sebeinket, és szagoljuk az oszladozó hullák bűzét. Vagy, ahogyan Caesar sokkal finomabban írja: ápoltuk sebesültjeinket és elföldeltük a halottjainkat. Mindenesetre elég sokan lehettek, ha egész seregünkre szükségünk volt a munka elvégzésére.

Mellékesen megjegyezve, emlékezetem szerint ez a könyv egyetlen csatája, amelynél Caesar nem adja meg saját veszteségeink számát.

Mi is történt tulajdonképpen?

Mikor a helvétek saját földjükről át akartak vándorolni Galliába, engedélyt kértek Caesartól, hogy átvonulhassanak a provincián. Caesarnak természetesen ezt nyomban kötelessége lett volna megtagadni. Ehelyett kéthónapi gondolkodási időt kért. Mint írja, időt akart nyerni, hogy megerősítse a seregét. Már itt nem mond igazat. Egyszerűen félt. Nem attól, hogy megtámadják. Attól félt, hogy a helvétek esetleg meggondolják magukat, és otthon maradnak. Neki pedig háború és dicsőség kellett mindenáron. Mert ha Crassus legyőzi a parthusokat, és hazatér Rómába, mielőtt az ő nevét is szárnyára emeli a hír, azok ketten őt úgy kihajózzák a közös bárkából, hogy mindörökre a tengerbe fül. Így tehát egy újabb legiót is toborzott magának, de fontosabb volt számára ennél, hogy kémeitől megtudja, felégették-e a helvétek fölösleges gabonájukat, amint azt tenni szokták, ha vándorlásra határozták el magukat. Mikor aztán meggyőződött arról, hogy leendő ellenfelei már semmi módon nem fordulhatnak vissza, sáncokat emeltetett a határon, és megüzente Divicónak a tiltó határozatot.

Balszerencsére az öreg gall nem merte megtámadni a provinciát, inkább keserves hegyi utakon ereszkedett le a gall alföldre, és így indult honszerző hadjáratára. Caesar tehát most kénytelen volt eszébe idézni azt a senatusi határozatot, amely szerint Róma köteles megvédeni a haeduusokat és a sequanusokat - úgy látszik, akkor is, ha nem kérik, nem is akarják. Mert az a bizonyos ösvény a sequanusok földjén vezetett keresztül, és olyan szűk volt, hogy az ő beleegyezésük nélkül a helvétek nem hatolhattak volna rajta keresztül. Hogy a sequanusok eredeti álláspontja mi volt, azt nem tudhatjuk. Caesar azt írja, hogy a haeduusok vezetője, Dumnorix rábeszélésére egyeztek bele Divico kérésébe, az pedig, élve az alkalommal, baj nélkül átkelt területükön, és a baráti haeduusokhoz érve - Caesar értesülése szerint - azonnal pusztítani kezdte földjüket, holott eredetileg és később is a lingók területén akart letelepedni.

Mindezt Dumnorix testvérétől, Diviciacustól sikerült megtudnia, aki, köztünk szólva, mint idősebb fiú, félt öccsétől, mert az szerette volna megfosztani a hatalmától. Caesar tehát Itáliába utazva, újabb katonákat toborzott, és öt legiójával Divico után vetette magát, majd az Arar folyó partján egy kisebb csapatukat sikerült megvernie. A szerencse különös, de Caesar könyvében újra meg újra előforduló kedvezése folytán éppen azokat a törzseket, akik annak idején megverték és megölték Lucius Cassius consul, sőt Caesar apósának a nagybátyját, L. Piso legatust is, a római sereget pedig áthajtották az iga alatt. A hajdani szégyent ily csodálatos módon lemosva, villámgyorsan átkelt a folyón, s evvel oly rémületet keltett a helvétek között, hogy azok követséget menesztettek hozzá. A követek kijelentették, ha a rómaiak nem háborgatják őket tovább, készek Gallia azon területén letelepedni, amelyet ők jelölnek ki a számukra. Riadalmuk nagyságát mi sem mutatja jobban, mint beszédük befejezése, amely szerint, ha továbbra is ellenségként kezelik őket, úgy Caesar gondoljon vissza arra a vereségre, melyet a helvétek Cassiusra mértek, s vigyázzon, nehogy az a hely, amelyen megállt, a római nép újabb vereségéről, hadserege felkoncolásáról kapja nevét, vagy arra emlékeztessen.

A követek fogadásán én is ott voltam, de nem álltam Caesar füle mögött, hanem egészen hátul. Akkor még korántsem volt olyan jelentős szerepem az udvarában, mint később. Caesar semmilyen szolgálatot nem hagyott jutalom nélkül, de pontosan ismerte mindennek az árát, tévedhetetlenül tudta, mennyit és mivel kell fizetnie. Sulla idején tanúsított hűségemért Canisnak nevezett el, megtanított a masszírozásra, és fürdés után velem dögönyöztette végig a testét. Ez számomra jó volt (hiszen ez a munka egyáltalán nem nehéz), számára pedig hasznos, mert így abban a helyzetben, amelyben minden római a legvédtelenebb, soha nem kellett orvtámadástól tartania. Biztosra vehettem, hogyha majd megöregszem, és a munkám nem túl sokat ér, vissza fogja adni a szabadságomat - de arra is, hogy addig minden hibámért könyörtelenül büntetni fog. Egyáltalán nem hálából tett meg emlékeztető rabszolgájává, hanem mert időközben rájött, hogy tévedhetetlenül felismerek mindenkit, akit egyszer is láttam. És még sokáig nem ragaszkodott ahhoz, hogy szolgálói közül mindig én álljak a háta mögött, hanem azt rendelte oda, aki az adott esetben leginkább hasznára lehetett - a követek fogadásakor Faustus nevű szabadosát, egyikét Helvetiába küldött kémeinek. Oldalán pedig legatusa, T. Labienus, a ti Labienusotok nagybátyja, akiről még majd sokat fogok beszélni, s egyelőre csak annyit mondok, hogy nem ismertem nála jobb legatust és rosszabb hadvezért.

Hanem azért én is olyan helyen álltam, ahonnét megfigyelhettem a történeteket, és láttam, hogy a követek hetvenkedésére Labienus gögösen mosolyog, Caesar könnyelműen legyint, Faustus pedig áll mögöttük némán, mint a bálvány, és fejét sem mozdítja meg. Erre én vállaltam a veszélyt, hogy megvesszőznek kéretlen közbelépésemért, Caesar mögé lopóztam, s a fülébe leheltem, úgy, hogy rajta kívül senki se hallhassa meg:

- Uram, a követség vezére maga Divico. Az a Divico, aki szétverte Cassius seregét...

Nem nézett hátra. Meg se rezzent. Egyáltalán, mintha ő se hallotta volna, mit sűgok, kihűzta magát, és keményen megparancsolta a követeken át a helvéteknek, azonnal forduljanak vissza hazájukba, máskűlőnben megismerhetik a rómaiak erejét.

- No - gondoltam -, kiharcoltad magadnak a korbácsot, öregem!

Hanem a fogadás után behívott sátrába, és azt mondta:

- Okos vagy, Canis! Kövesd mindenfelé Faustust, és mondd el nekem, kivel beszél!

Mert akkor még Canisnak hívtak, s később sem apró termetemért becűztek Kutyácskának, mint általában hiszik - hanem rövidesen kiderűl, miért. Egyelőre figyeltem Faustust, és már az első este jelentettem, hogy a szolgálakon kívül csupán egy Comodus nevű centurióval beszél. Azonban később találkozott egy legionariussal, aki nem tartozik a sereghez. Ajánlottam, adjon mellém valakit, s ha újból meglátom az emberemet, tartóztassa le.

- Bolond vagy? - kérdezte Caesar. - Engem tízezer ember követ. Azt hiszed, mind a tízezret ismered?

- Ha nem így van - feleltem vakmerően -, korbácsoltass agyon!

- Agyonkorbácsoltatlak! - felelte hidegen, és én tudtam, hogy meg is teszi, ha hibázom. Ez azonban engem cseppet sem izgatott. Én azt az arcot még nem láttam, a felsorakozott legionáriusok között, akkor pedig nem is tartozhatott a sereghez. Mindenesetre rendeltek mellém egy megbízható centuriót, s elkezdtűk keresni az emberemet. Csak másnap délben került elő. Rőgtőn elfogtűk, s vittűk Caesar elé. Igazam volt. Nem tudta megmondani, melyik cohorsához tartozik. Akkor addig vertűk, míg bevallotta, hogy Divico kémje, és a centurió segítségével Faustusszal tart kapcsolatot. A három embert másnap kivégeztűk az első legio előtt, Caesar pedig tartott egy rövid beszédet, melynek az volt a lényege, hogy mindenki rajtaveszt, aki azt hiszi, túl járhat Caesar eszén. Ezt különben igen helyesen tette, mert a sereget fellelkesítette, hogy ilyen okos vezére van. Az egyáltalán nem lelkesítette volna, hogy a vezér rabszolgája okos.

Hanem azért nekem is kijutott a részem a dicsőségből. Este Caesar azt mondta nekem: - Az istenek néha a csillagok közé emelnek egy-egy halandót, aki különösen nagy szolgálatot tett nekik. Ez legyen a te jutalmad is. Ezután nem Canis lesz a neved, hanem Canicula.

A Kutyácska tehát egyáltalán nem gűnynev, mint hiszik, hanem kitűntetés: a nyári ég leg-szebb csillagától származik. Persze azért nem ez volt az egyetlen jutalmam: kaptam mást is, egyebet is. A legfontosabb az volt közülűk, hogy ezentűl nekem kellett Caesar háta mögött állnom, akárkivel tanácskozok.

Caesar éjfélíg vidáman tréfálkozott barátaival, aztán aludni tért. Lefekvés előtt még azt mondta nekem: - Ez a Divico ravasz, vén róka. Jó lesz vigyázni vele.

Láttam, kezdi komolyan venni az ellenfelét, és örűltem neki. Később kiderűlt, van ennek rossz oldala is. Napokig űldőztűk őket szívósan, de eredménytelenűl, míg végűl sikerűlt állást foglalnunk, velűk szemben, anélkül hogy megsejtették volna. Labienus a sereg felével megszállt egy hegytetőt, Caesar pedig kissé távolabb egy erdőben helyezte el cohorsait. Már-már meg akarták kezdeni a támadást, mikor visszatért Considius, a felderítők vezetője, és jelentette, hogy a hegyet nem Labienus, hanem az ellenség csapatai tartják megszállva. Felismerte a gall fegyvereket és hadijelvényeket. Ami eztán történt, azt Caesar is így mondja el:

„Caesar tűstént a szomszédos dombra vonult, és csatasorba állította csapatait. Labienus viszont a hegy elfoglalása után a mieink megérkezésére várt, és nem indította meg a támadást, mert Caesar parancsa szerint mindaddig nem volt szabad harcba bocsátkozni, míg az ő csapatai fel nem bukkannak az ellenség tábora előtt, hogy a helvéteket egyszerre két oldalról

érje támadás. Lassanként a nap nagy része eltelt. Végre Caesar megtudta kémlelőitől, hogy a hegytetőt az ő katonái tartják megszállva, a helvétek táborát bontották, és hogy Considius félelmében olyat jelentett, amit nem látott, csak látni vélte. Ezen a napon tehát a szokásos távolságban követte az ellenséget, és három mérföldre az ő táboruktól táborozott le.”

Hirtiusnak, *A gall háború* befejezőjének igaza van, amikor előjáróban arról panaszkodik, hogy Caesarnál sem elegánsabb, sem világosabb író nem volt soha Rómában, s így rendkívül kellemetlen helyzetbe hozták barátai, akiknek unszolására elvállalta a mű hiányzó, utolsó könyvének elkészítését. Cleon hekatombát áldozhatna a múzsáknak, ha csak egy epigrammácskát tudna összehozni úgy, hogy művészi tökélyben felvehetné a versenyt Caesar sok ezer sora közül bármelyik négygel. Mégis, az a véleményem, hogy még neki sem sikerült az imént elmondott részleteskéjének a tökéletességét soha többé elérnie. Olyan természetességgel írja le, miként fedezték fel kémlelői az esti órákban Considius végzetes tévedését, hogy tudtommal egyetlen olvasója nem kérdezte meg, mit csinált ez idő alatt a dicső Caesar, miért nem ellenőriztette Considius jelentését azonnal, vagy legalább akkor, amikor már bizonyossá vált, hogy Labienus nem küld jelentést tervük meghiúsulásáról. És egyáltalán: mit képzelt? Hová tűnhettek legatusának legiói a síkról? Az égben ragadta őket Jupiter?

Most már mindörökre Caesar füléhez láncolva, én hallottam, milyen szavakat váltott egymással este a két felhevült férfi, s meggyőződésem, hogy Labienus ekkor gondolt arra először, nem járna-e jobban Róma, ha ő állna Caesar helyén és Caesar az övé. S hogy nem, arra akkor egyetlen bizonyíték volt: Caesar nem küldte el Labienust vakmerő kirohanásáért, míg Labienus leváltotta volna őt.

Erről csak ennyit. Két nap múlva aztán Divicót sikerült ütközetre kényszeríteni, s Caesar, aki most maga is fent állt a tetőn, ezúttal valóban azt írta meg, amit látott: tudniillik, hogy a rómaiak hajítódárdáitól találva tucatszámra zuhantak a földre a hegy ellen támadó helvétek. Ám én, akit ebbe az ütközetbe még nem vitt magával, s így lent tartózkodtam a táborban, nem azt láttam, amit ő. És főképpen nem azt látta a castrum parancsnoka, Lucius Trebonius centurio, s talán ez mentette meg mindannyiunk életét.

Trebonius öreg, megbízható katona volt, és jól ismerte a barbárok harci szokásait. Ezért is bízta rá Caesar a tábor őrizetét. Ezúttal ugyanis nem a legiók kiinduló állásának háta, tehát a hegy mögött emelték fel a sáncokat, hanem attól jobbra, hogy akkor nyújthasson menedéket a seregnek, ha a síkságra szálltuk után a gallok netán megszorítanák. Ez nagyon helyes intézkedés volt, viszont a csata elején így nem is védték a castrumot a legiók, vakmerő oldal-támadás esetén önmagát kellett hát megvédenie.

Őrhelyünkről pompásan áttekinthettük az egész terepet. Láttuk a magaslatot, ahová később Divico serege felmenekült, s a magaslat lábánál azt az áttekinthetetlen, fenyegető sűrűséget, amelyből oldalba támadott bennünket az a bizonyos harmincezer. De Divico a síkság közepén állította fel katonáit, s a hegy és a sűrűség oly messze mögötte volt, hogy sok figyelmet mi sem szenteltünk nekik. Trebonius gyanúját először egy apróság keltette fel: az a bizonyos málhás tábor, amelyet szürkület után foglaltak el a csapataink. Fél úton állt a sereg és a bozótos között, és semmiképpen nem szolgálhatott vereség esetére menedékhelyül, hiszen legfeljebb félezer ember férhetett el a körbe állított szekerek között. Akkor viszont - kérdezte Trebonius - miért állították fel a nyílt mezőn, mért nem a sűrűben vagy a hegy mögött? Vagy mert teljesen ostoba a gall vezér, vagy mert valami csapdát állított nekünk. Márpedig Divico nem bolond.

Így aztán gondosan szemügyre véve a terepet, rájött, hogy a bozótból hol kirepülnek a fácskák a rétre, hol visszafutnak megint. A fák között tehát katonák rejtőznek, s ha Caesar nem veszi ezt észre, bajba kerülhetünk.

Sajnos, a sereget még nem az a Caesar vezette, aki Pharsalusnál Pompeius hadseregének felállításából előre megmondta, melyik csapatrészüket fogja megnyerni az ütközetet. Nem a táborocská, de még az sem keltette fel gyanúját, hogy Divico indította meg az ütközetet, holott nem neki volt sürgős, hanem nekünk. És mi tagadás, engem is vad örömmel töltött el, mikor láttam, hogy zuhannak egymásra a tető felé kapaszkodók hajítófegyvereink találatai alatt, s csak Trebonius figyelmeztetett a csalásra: nemcsak a sebesültek zuhannak el, hanem azok is, akiknek pajzsát nem fúrja át a pilum, sőt azok is, akiket a fegyver messze elkerült. Ezek után már én is észrevettem, hogy a hátrálás megkezdésekor az elesettek egy része nyugodtan felkel a földről, s újból a harcosokhoz csatlakozik, s mozgásukon nem látszik hogy sebesültek, vagy éppen halottak volnának. Trebonius ekkor már a mieinket figyelte, s mikor látta, hogy Caesar egész seregét a visszavonulókra küldi, cselekvésre szánta el magát. Szerintem megkísérelhette volna, hogy futárt szalajtat Caesarhoz, és őt figyelmezteti a veszélyre, de vagy attól tartott, hogy a harci zűrzavarban nem fogják megtalálni a fővezért, vagy egyszerűen dicsőséget akart szerezni magának, mindenesetre a tábor fele őrségét magával vitte, futva megindult az erdő felé, miután nekem megparancsolta, hogyha nem térne vissza, jelentsem Caesarnak, miért hagyta el az őrhelyét. Vállalkozása sikerült. Abban a percben kapta oldalba a sűrűből kirohanókat, mikor azok oldalba kapták Caesar seregét, s így zavart támasztván közöttük, lefékezte lendületüket.

Most derült ki, milyen pokoli ügyességgel helyezte el a látszólag értelmetlenül elöl hagyott szekértáborot Divico a mezőn: éppen a támadók bal szárnyára kerülve, védte őket egy ellenátkarolástól, és őrzői hajítófegyvereikkel és nyilaikkal hátulról támadhatták Trebonius kicsinyke csapatát. Nem tudnám megmondani, mennyi ideig állta a kétfelé folyó harcot, mindenesetre időt szerzett Caesarnak ahhoz, hogy „kétfele vonultassa a legiók sasait”, s evvel elhárítsa a váratlan támadásokkor oly gyakran fellépő pánikot. És még így is azt kell mondanom, nem az ő hadvezéri szilárdsága vagy a katonák bátorsága mentette meg csapatait a megsemmisüléstől, hanem csupán az, hogy római legiók harcoltak barbárok ellen. Mert a barbár - ezt akkor is meg kell mondanom, ha sértem vele büszkeségeket - nagyobb hős, mint a római, csak rosszabb katona. Az áltámadások és a cseles futások idején még fegyelmezetten viselkedik, de mikor a döntés ideje elérkezett, agyát elönti a vér: ölni akar, és ő is, a saját dicsőségére, nem törődve avval, mit csinálnak közben a társai. A római katona ezzel szemben úgy harcol, ahogyan a paraszt szántja a földjét, nyugodtan és makacsul. Pajzsát maga elé tartja, kardját kinyújtja, s nem a dicsőségre gondol, hanem arra, hogy kivédje az ellenség csapását, s akkor vágja le, amikor legkevesebb veszéllyel teheti. Nem siet és nem kockáztat. Ha sikerült ellenfelét leterítenie, megnézi, nem tudja-e valamelyik szomszédjának támadóját oldalról leszúrni; csak velük együtt nyomul előre, s ha azok még helyben maradtak, inkább megvárja, hogy az ellenség érjen elébe, hogy pajzsát maga elé tartva, karját kinyújtva, ugyanúgy folytassa a harcot, ahogyan az előbb abbahagyta. Ha pedig ő esik el, utolsó mozdulatával megpróbál félrehúzódni az útból, hogy mögötte álló bajtársa annál könnyebben léphessen a helyébe. Mivel pedig hosszú éveken át úgy gyakorolja ezeket a mozdulatokat, mint a paraszt a szántást, órákon át nem fárad el bennük, s ha elfárad, az első vonal helyébe lép a második, s ha kell, a második helyére a harmadik. Ez a fáradhatatlan egyformaság az, ami végül felőrli az ellenség erejét. Ha a kötelességtudás és kitartás mérkőzik a hősiességgel és dühvel, rendszerint az utóbbi marad alul. A csata után beszéltem egy sebesülten fogságba került gall nemessel. Avval dicsekedett, hogy hatot vágott le a mieink közül. De - vallotta be - végül már úgy érezte, nem új és új ellenfelekkel kerül össze, hanem azok támadnak fel ellene, akiket megölt, annyira egyformán harcolt minden római. A hetedik összecsapásnál valamiféle örület szállotta meg, és inkább akart megsebesülni, mint folytatni ezt a rémületes viaskodást.

Így aztán végül seregünk mindkét felének sikerült ellenfelét lassan visszaszorítania: Divicót a hegy tetejére, az oldalozókat a sűrűségbe. Mégsem juthattunk pihenőhöz, mert mint eleven

tüske a húsban, ott maradt a szekértábor a védőivel. Azt még el kellett foglalnunk. Közben ugyanis beállt a szürkület, szem elől veszítettük az ellenséget, nem tudtuk, folytatja-e a hátrálást, vagy pedig valahol megállt. Lehetséges volt tehát, hogy az őrség visszavonulásunk megkezdésekor ránk rohan szekerei mögül, és az oldalozó csapat is újra kezdi a támadást - akkor pedig jó éjt, világ! Azt tudjátok ti is, hogy mi nem szeretünk sötétben harcolni, de nem volt más választásunk, be kellett fejeznünk az ostromot. És most derült ki, hogy a málhának nézett csomagok fegyverekkel voltak tele, és nőket is csak megtévesztésünkre hagytak a szekerek között. Különben, harcoltak ők is, nem rosszabbul, mint a férfiak. Szórták ránk a matarát és a tragulát, azaz a kurta és a hosszú hajtódárdát, amit Caesar csupán azért nevez gall szóval ezen a helyen, hogy ismeretlenségükkel felcsigázza a jámbor olvasó fantáziáját. Természetesen így sem tarthatták magukat sokáig. Mire a hold felkelt, már el is foglaltuk a táborot. De addigra halomba hevert katonáink holtteste a szekerek előtt.

Végre pihenni térhettek a legiók. Én a kapuban vártam Caesart, láttam elvonulni a halálosan fáradt embereket. Arcukon tompa harag ült vagy néma kétségbeesés. Egyáltalán nem hitték győzteseknek magukat, s rettegtek a következő naptól. És valóban, ha Divico államférfi is, nemcsak egy harcban járatos főnök, és reggel újra ránk támad, mindörökre megszabadíthatta volna Caesartól Galliát. De hát ő csak a lingók földjét akarta elérni, és visszatérésre bírni a rómaiakat. Így aztán megmenekült a seregünk.

Caesar nyomban sátorába vonult, s egy órával későbbre odarendelte legatusait is. Mint mindig, mikor idegenek is voltak jelen, sikerült nyugalomát megőriznie. Mikor azonban kettesben maradt velem, leroskadt az asztala mellé, öklére hajtotta fejét, s még a sisakját sem csatolta le:

- Megverték, Canicula! - mondta keservesen.

- Győztél, Caesar! - feleltem én teljes meggyőződéssel. - Ne veszítsd el a fejed!

Öklével arcomba vágott, és betörte az orromat. Pedig akkor még nem volt szokása, hogy befogja a pofáját annak, aki tanácsot adott.

- Az én ereimben is a Juliusok vére folyik! - mondtam kihívóan. - Helyedben szégyellném magam!

Régről tudtam, hogyha nagy ritkán kétségbe esik, legjobb, ha az ember legorombítja, mint egy gyermeket. És valóban, meghökkent. Eddig még nem hivatkoztam arra, hogy férfi őseim között nemcsak rabszolga van. De tudta jól, hogy igazat beszélek, s ezért némi habozás után, elmosolyodott:

- Magyarázd meg a szavaidat, jó rokon...!

- Ma ostobán beleszaladtál Divico csapdjába, és mégsem tudott megsemmisíteni. Ha egyenlő helyzetben találkoztok újra, könnyen szétvered a seregeit!

Rám csodálkozott:

- Nem is olyan ostobaság! Ezen gondolkodni kell!

Hanem aztán lecsatolta álláról és a sarokba vágta sisakját:

- Ma éjjel semmiről nem gondolkozom! Mondd meg Labienusnak, reggel lesz a haditanács. Nekem pedig hozz egyet a gall lányok közül! De vigyázz, ne lássák meg a katonák!

Én azonban jobban ismertem az egyszerű embereket, mint ő, és vakmerően még egyszer ellent mondtam neki:

- Az egész táboron keresztül vezetem! Hidd el, semmi sem győzi meg inkább a katonákat, hogy nincs veszély, mintha te tervek készítése helyett nővel foglalkozol!

- Tudjátok, kit vittem neki? Divico lányát. Hadd lássa a tábor, mennyire semmibe veszi Caesar a vén hadvezér haragját. Különben remek nő volt, vad, mint a párduc. Caesar mégis könnyen úrrá lett fölötte. Én pedig bejártam a tábort, s láttam, hogy mint ha Hermes maga hordta volna szét, oly gyorsan terjedt el a hír. A tüzeknél már nem az elesetteket emlegették a legionariusok, hanem Caesar bujaságáról faragtak trágár élceket. Fenemód imponált nekik, hogy még ilyenkor is van kedve lányon nyargalászni. S mert tudtam, hogy Labienus közben buzgón ellenőrzi az őrszemeket, fekhelyemre tértem én is, és nyugodtan aludtam hajnalig.

Reggel aztán a haditanácson mindegyik főtiszt arra szavazott, hogy hívjanak oda a provinciából még egy legiót, s csak az erősítés megérkezése után folytassák az üldözést. Világosan meg kell mondanom: nekik volt igazuk. Ezt kívánta Róma és minden legionárius érdeke. Divico népe új hazát keresett, tehát nem szökhetett meg az orruk előtt. Az pedig igazán nem volt lényeges, hogy azonnal, vagy pedig két hónappal később kergetik őket vissza Helvetiába. Ha várnak, avval nem kockáztatnak semmit, csupán Caesar nagyságát, Caesar szerencsését, Caesar hitelét. Ha a meggyengült sereggel folytatják az üldözést, úgy járhattak, mint Cassius, elveszthették a hadi jelvényeket is. Caesar tehát egy szó ellenvetés nélkül végighallgatta a vitát, aztán kiadta a parancsot, hogy a halottak eltemetése után elindulnak Divico után.

Caesart sok mindenért szidják és szidták, ezért az egy intézkedéséért soha. Pedig soha nem volt ennél aljasabb: a maga érdekéért mindenkit halálos veszélybe sodort. Evvel aztán kiengeisztelte az isteneket azért az ostobaságáért, hogy becsületből nem hagyta el Cinna lányát, és buzgón támogatták jó tíz éven át.

- Divico faragatlan barbár volt, durva gondolkodású és egyszerű. Honnét sejthette volna, milyen keveset törődik az övéivel egy művelt római? Az üldözés folytatásából azt ókumulálta ki, hogy Caesar nem saját feje szerint, hanem Róma parancsára cselekszik - márpedig ő Rómával csak a hegyei között szállhatott volna harcba, nem Gallia síkságain. Így aztán békét kért Caesartól, és elhatározta, visszavezeti népét Helvetiába. Caesar pedig csak tűszokat kért biztosítékul, és utasította a környező gall törzseket, lássák el a helvéteket gabonával, hogy az éhhalál veszélye nélkül hazavonulhassanak. A tűszok között szerepelt Divico lánya is, nehogy az öreg tudomást szerezhessen sorsáról. Már nagy hasa volt a lánynak, mikor Caesar visszaküldte hozzá. Azt mesélték, nem bírta ki az utat, s ott temették el a hegyek között. Barátai pedig, Divico iránti tiszteletből, örökre titokban tartották előtte szegényét.

Rekkenő hőség volt. Silvia hűsítő italokat hozott, aztán újból leült Kutyácska mellé a földre. A vendégek könnyű bort kaptak, a házigazda ecetes vizet. Talán mert szerette, talán mert meg akarta mutatni, hogy még mindig beéri a katonák italával. Aztán játszani kezdett a lány fürtjeivel, és könnyedén elmosolyodott.

- Valóban mindenkinek példát adtatok a jó modorból és a kíméletből, barátaim - mondotta -, amikor nem tettek megjegyzést elbeszélésemre. Pedig joggal gondolhattátok, hogy, miként ez a korombeli embereknél gyakori, én is belebonyolódtam a gondolataimba. Egyik mondatom szülte a másikat, s mire a végére értem, teljesen elfelejtettem, mit akartam eredetileg mondani. Valóban, elhagytam a példát arról, miképpen befolyásolják bizonyos esetekben a legkiválóbb és fontosabb emberek döntéseit náluk kevesebbet érők tanácsai. Bár valami hasonlót cselekedtem: megmutattam, hogy minél nagyobb valaki, annál inkább kénytelen a szükségnek engedelmessé válni s annál kevésbé követheti saját akaratát. Csak éppen ti nem a szükség szerepét vontátok kétségbe Antonius és Octavianus a nép által már eldöntött kibékülésében, hanem azt, hogy a szükség a Lepidushoz hasonló bábák nélkül nem tudja megszülni gyermekét. Ha nagyon fontosnak tartanám, hivatkozhatnék arra, miképpen töltötte be Crassus és Pompeius kibékülésénél a kerítő szerepét Caesar, s ha netán tiltakoznátok Caesar és Lepidus összehasonlítása ellen, azt válaszolnám, hogy akkoriban nem sokkal értékelték többre az

isteni férfiút, mint ti most a sógorát. Csakhogy Lepidusra valóban nem érdemes vesztegetnünk a szót, s ezért elég annyi, hogy nem feledékenységből, hanem óvatosságból hagytam el a példát. Ti nem tudhatjátok, milyen kevés érdem az, hogy gazdám helyett egyszer lényegében én hoztam egy fontos döntést, s ha elbeszelném, azt hinnétek, dicsérni akarom magam. Pedig ennél semmi sem áll távolabb tőlem.

Annál nagyobb hiba, hogy még mindig nem mondtam többet Caesarról, mint amennyit te kérdeztél róla, Publius. Hiszen nem az jellemző rája, hogy csapdába csalták és vesztesnek érezte magát. Ellenkezőleg, ő szokott csapdákat állítani s ő szokta elhítni másokkal, hogy vesztesek, még mielőtt megverte volna őket. Ha igazán ismerni akarjátok, Alesia alá kell utaznotok velem, és ott kell őt látnotok.

Persze, most igazán könnyű lesz oda jutnunk. Annyi az egész: először el kell képzelnetek, hogy nem nagyon régen kudarc ért bennünket Gergoviánál, és még nem feledtük el egészen azoknak az óráknak rettenetét, amelyekben Caesar parancsára felszedtük táborainkat, és újra elindultunk ismeretlen és rémisztő veszélyek felé. Hanem aztán üzentünk Labienusért, és sikerült is egyesülnünk a legióval, aztán végre találkoztunk Vercingetorixszal, és megvertük a seregét. Mégpedig hihetetlenül könnyen győztünk. Az ellenség, amely idáig kis csapatokra oszolva oly könnyörtelen szívóssággal járt előttünk és mögöttünk, elpusztítva földjeit, föl-égetve városait és falvait, elcsípve és megsemmisítve élelmiszer után kutató osztagainkat, most egyesülve és nyílt csatában szembeszállva, elmenekült, mielőtt igazán legyőztük volna, és ezzel az egyetlen, nem is nagyon súlyos vereségével mintha kiszállt volna belőle a lélek. Vercingetorix Alesiába menekült az övéivel, a többiek szétszéledtek Gallia-szerte. Mi rohantunk a fővezér után. Hat napig meneteltünk dombok és völgyek átláthatatlan szövevényében, és - bármilyen meggyőződéssel is jelentették a kémlelőink, hogy üres előttünk a környék - egyre vártuk, melyik hajlatban tör reánk újra a gall sereg. A hetedik napon hirtelen kinyílt előttünk a róna, s mi messziről megláttuk Alesiót - egy semmi kis várost, mely egy sziklás, de alacsony dombocskán ült, és nagyot dobbant a szívünk. Tudtuk, hogy ott van Vercingetorix és azt is, hogyha Vercingetorixot elfogtuk, vége a háborúnak. Nohát akkor mi ezt a városkát most meg fogjuk enni. Falai között asszonyok élnek, akiket mi olyan régen nélkülözünk - azokat mind meg fogjuk erőszakolni. A lakosság aranyát meg fogjuk találni, és el fogjuk rabolni. Végül őket magukat rabszíjra fűzzük, és eladjuk a kereskedőknek. Mire a felmentő sereg megérkezik, hogy hátba támadjon minket - mert, bármennyire is titokban tartották a kémjelentéseket a vezetőink, azt azért tudtuk, hogy a többi gall vezető ezt megígérte Vercingetorixnak -, már ki is pihenjük magunkat, és elfűjjük őket, mint az északi szél a fellegetket.

Aztán, ahogyan közeledtünk feléje, úgy nőtt a város - sajnos, nemcsak szélességben, de magasságban is. Mire alája értünk, már láttuk, hogy semmivel sem épült alacsonyabbra, mint Gergovia, s a hegy oldalai sem kevésbé meredek. Jól emlékszem, a sziklák több mint fele nem szürke volt, hanem bíborszínű, s ez valamiért még külön is elszorította szívünk. Falait nagy, négyszögletes kövekből rakták, tornyaiból kifeszített íjjal katonák néztek le ránk. Láttuk, szó sem lehet lerohanásról, sőt, ostromműveinkkel is nehezen tudjuk megközelíteni a falakat.

A sereg lassan szétbomlott a mezőn. Persze, nyíllövésnél messzebbre maradtunk, úgyhogy a falak közül nem sok kárt tehettek bennünk. Kilenc cohors teljes harci felkészültségben állt előttünk, hogy visszaverjen egy esetleges kirohanást. A cohorsok mögött állt Caesar vezérkarával, és nézte a várost - mi pedig néztük őt. A gergoviai vész emléke feléledt szívünkben, s az ő arcáról akartuk leolvasni a jövőt. A nap lemenőfélben volt, a levegő tiszta és könnyű - a legtávolabbi szárnyakról is jól láttuk, hogy Mamurra komoran mered a falakra, s hogy Crassus dühösen ráncolja homlokát. Caesar arcán azonban nem látszott más, mint kíváncsi-

ság. Lassan és nyugodtan, pontról pontra haladva szemével, megnézett mindent a városon, amit arról az oldalról látni lehetett, aztán jókedvűen hunyorított, és a válla fölött hátra szólt:

- Elég erősnek látszik ez az akol. Innen nem fog elszökni. Kezünkbe került.

Még egyszer végigfuttatta tekintetét a falakon, majd a katonákhoz fordult:

- Sokat kell majd ásnunk és építenünk. Hanem mi a munkától nem félünk - ugye, bajtársak?

Hány legionárius hallhatta a szavait? Pár száz. Vagy talán ezer? És hányan értették? Az egész hadsereg. A katonák arca felderült, összeütötték pajzsukat, és kiáltozni kezdtek:

- Ave Caesar...!

Aki emlékszik rá, tudhatja, hogy Caesar nem egészen ilyenek írta le Alesiát. Szerinte nem hegyen állt, hanem csak dombon, igaz, hozzáteszi, meglehetősen magasan, úgyhogy szemlátómást nem is lehetett bevenni másként, mint módszeres ostrommal. De csak a városkapu előtt, mintegy három mérföldnyi lapály terült el, a többi oldalról, nem is messze, egyenlő magasságú dombok vették körül. És éppen a lapály felől, tehát ahonnan mi megközelítettük, kevésbé védte a meredély, mint másfelől; hiszen a gallok meg is szállták a lejtőt, s nem messze a város falától árkot és hat láb magas vályogsáncot húztak. Mi pedig, akik túléltek a harcot, meg erősíthetjük: jól emlékezik, valóban ilyen volt Alesia. Csakhogy mi nem Rómából, a képzelet szárnyán repültünk egy azóta elfoglalt város alá, hanem a Gergovia nemrég esett rémületéből egy újabb s fenyegetőbb Gergoviához, félelmünk megzavarta tekintetünket, összemosta a szürke sziklával a vörös vályogfalat, és én esküszöm a halhatatlan istenekre, senki nem volt Caesaron kívül a seregben, aki olyannak látta volna Alesiát, amilyen a valóságban volt. Amikor szavaira éljenezni kezdtünk, s egymáshoz vertük a pajzsunkat, játszódott le szemünk láttára a csoda: a hegy halommá zsugorodott, a fal elvált a sziklától, s azt is megállapítottuk, hogy Vercingetorix gallusai nem tanulták el még olyan meggyőzően az erődítés technikáját tőlünk, mint az aquitaniaiak vagy a nerviusok: ezt az előretolt sáncot egy komoly támadás ellen nem lehetett sokáig védeni.

Bizonyosra veszem, hogy rajtam és a fővezéren kívül csak egyetlen ember tudta, mennyire mindegy nekünk, alacsonyabban fekszik-e a város, mint hittük s hogy gyengébbek-e az erődítményei: Labienus. Szemben a Caesart körülvevő megszállottakkal, ő józan gondolkodású ember volt, kíméletlenül okos, és a hadviselés minden fajtájában rendkívül járatos lévén, meg kellett értenie Caesar szándékát, még mielőtt megparancsolta volna, hogy nyolc tábornok, huszonhárom őrtornyot építsünk és húsz öl széles árokkal vegyük körül a várost. Parancsnoka kétség kívül itt akarta bevárni és megverni Gallia egész erejét. S mert ő is kiszámíthatta, hogy a rómaiak ostromvonalára tíz mérföldet tesz ki, s hogy a felmentő sereg ennél még valamivel nagyobb körön is támadhat, látnia kellett, hogy ennél kétségbeesettebb merényre még sohasem készült önként hadvezér, legfeljebb az, akit az ellenség már körülkerített. Nem hiszem, hogy mindenképpen kilátástalannak ítélte volna ezt az esztelen kísérletet, de az is lehet, hogy csak büszkébb és bátrabb volt annál, semhogy a végveszélyben cserbenhagyja a vezérét. Teljhatalmú legatusként harcolta végig a háborút, hírt és gazdagságot szerzett magának benne - Caesart is ideértve, ő volt az egyetlen, aki soha ütközetet nem veszített. Ezt az utolsó vereséget - vagy győzelmet - kész volt vele megosztani. De tudta, hogy végül még Polycrateg is megbüntették szerencséjéért az istenek. Ekkor határozta el azt az ostobaságot, hogy akkor is elpártol Caesartól, ha győz, és csatlakozik az ellenfeleihez.

Pedig Caesarnak csak egy szerencséje volt: az, hogy igazán okos ember soha meg nem érthette az ő terveit.

Látom arcotokon a kétkedést, barátaim. Ha időt adnék rá, megkérdeznék: ember, hogyan? Szerinted talán Caesar nem volt okos? De én nem adok erre időt, s már kérdéseitek előtt

válaszolok: nem. Caesar nem volt okos. Fabius Cunctator volt okos, az a hadvezér, aki Hannibállal elkerülte az ütközetet. Okos Varro, aki csak jó széllel hajózott ki a politika tengerére, ha jött a vihar, visszavonult a kikötőbe, és befejezte a mezőgazdaságról szóló könyveit. Hadd tegyem mindjárt hozzá: hogy valaki okos-e vagy sem, az nemcsak az elméjétől függ, hanem a helyzetétől is. Cunctator nem lehetett volna okos, ha Hannibal Róma ellen indul. Varro sem, ha nem örültek volna az ellenfelei is, hogy egy ilyen eszes, vagyonos és nagy tekintélyű politikus önként kiáll a harcból. Caesar tehát - első örültségének elkövetése után - akkor sem lehetett okos, ha egyébként hajlama lett volna rá, mert sohasem volt hova visszavonulnia. Olyan helyzetben, mint az övé, mindenki követ el esztelenségeket. Az okos aprókat, az örült óriásiakat. Márpedig az apró esztelenség nem sikerülhet soha. Az óriási néha igen.

Így például ti, akik a mi életünket már csak elbeszélésekből ismeritek, úgy tudjátok, hogy a nagy nemzetségeket felháborította, amikor a léha Caesar a Pontifex Maximus tisztségére jelöltette magát. Ez azonban kegyes hazugság csupán. Ellenkezőleg: röhögve csámcsogtak egymás között a képtelen vállalkozáson, és berúgtak a gyönyörűségtől, amiért az esztelen kurafinak végre sikerült bohócot csinálnia magából. És talán nem volt igazuk? Hiszen még sarokba szorítva és megsemmisüléssel fenyegetve sem próbálta volna egyetlen értelmes ember sem, hogy Caesar helyzetében éppen a főpapi tisztség megszerzésével húzza ki magát a pácból. Elképzelhető volt, hogy pont egy erkölcstelen életéről hírhedt istentagadóra bízza a nép az istenek állami tiszteletét? És valóban, Marius kora előtt már a jelöltetésért is agyonkövezték volna a vakmerőt. Ám Marius és Sulla utódainak tetszett ez a kolosszális szemtelenség, és csupa heccből Caesarra adták voksukat.

Továbbá: Crassus és Pompeius kibékítése még elképzelhetlenebbnek látszott, mint most Antoniusé és Octavianusé. Annyira, hogy egy Lepidus-féle hülyének eszébe sem juthatott e gondolat - ahhoz caesari ész és caesari örület szükségeltetett. Ha valaki is hihette volna, hogy a tűz és a víz összebékíthető, a senatus odaadja Pompeiusnak Egyiptomot és Crassusnak Parthiát, ahelyett hogy valósággal Caesar kerítő karjaiba üzze az egymásnak szánt szeretőket. Persze, nem is ez volt az első eset, mikor egyszerre haraptak mindkettőjük fenekébe, s idáig kéjjel szavazták meg a másik ellen hozott határozatot. Caesar tudta csak megragadni azt az órát, amelyikben még egymással is kibékültek, hogy kirúghassák a senatus fogait.

Ki is rúgták, mégpedig roppant könnyen. De csak az örült Caesar látta már akkor, hogy dőglött oroszlánt rúgtak agyon.

Nos, Publiusom, ha helyesen sikerült előadnom, amit akartam, és ti gondosan figyeltetek, magatoktól is rájöhettetek: van idő, amelyben jó okosnak lenni, s van, amelyben bolond minden okos. Camillus korában Caesarból legfeljebb Coriolanus lehetett volna, de valószínűbb, hogy saját apja ítéli halálra, hogy ne hozzon ősz fejére több gyalázatot. És mi lett volna a trágyaszagú Camillusból Caesar korában? Megvénül falun. Esetleg Cato helyett ő lesz öngyilkos Uticában.

Készséggel elismerem, persze, hogy az örültség nem a legmegfelelőbb kifejezés Caesar gondolkodásmódjának jellemzésére. Sajnos azonban a szavainkat azért találtuk ki, hogy a hétköznapi, gyakran előforduló dolgokat nevezzük meg velük, s ezért sohasem alkalmasak arra, hogy pontosan leírjunk velük egy rendkívüli és ritka jelenséget. Ilyenkor csak azt tehetjük, hogy a létező, de elégtelen szavaink közül kiválasztjuk azt, amely a szükséges hiányzóhoz a leginkább hasonlít, és reméljük, hogy az az ellentmondás, amely a megnevezés és a tények között fennáll, hallgatóinkat a megfelelő értelmezésre rávezetik. Így jártak el a régiek is, amikor nemcsak azoknak a szerencsétleneknek az állapotát nevezték örületnek, furornak, akiket megszálltak és vad víziókkal halálra gyötörtek a fúriák, hanem a Pythiáét is, akit a legvilágosabb isten, Apolló azért szállt meg, hogy általa közölhesse a halandókkal a

jövőjüket. Ugyanígy nevezték a Bacchus megszállta királylányét is, aki vadkannak nézve, társaival széttépte és megette saját édesapját.

El kell azonban ismernetek, hogy voltaképpen egyiket sem lehetne örültnek nevezni a kettő közül. Nemcsak azért nem, mert Pythia, ha hazamegy a barlangból, éppolyan ember, mint ti vagy én, s mert a királylány is felismerte, megsiratta és eltemettette apját, mihelyst belőle Bacchus eltávozott, hanem van ennek nyomósabb oka is. Láttam egyszer egy asszonyt, aki meghalt csecsemője helyett egy fahasábot melengetett a keblén, s azt hitte róla, az az ő fia. Ez a szerencsétlen valóban bolond volt, hiszen egy száraz fadarab és egy eleven gyerek között nincsen semmi hasonlatos. Viszont a király jellemében, aki Bacchus orgiáit be akarta tiltani, bizonyára volt valami, ami a vadkanra emlékeztetett, és a királylány szent örületében nem hamis dolgot látott, hanem a más által fel nem fedezett lényeket.

Nos, Caesar éppen ebben az értelemben volt bolond. Mások - a józan emberek - ismerték a Jót és a Rosszat, a Dicsőségeset és a Szégyellnivalót, a Veszélyeset és a Biztonságosat, a Lehetségest és a Lehetetlent, s ezeket az ellentéteket mérlegelték, mielőtt elszánták magukat valamire. Caesar mindezt nevetségesnek tartotta. Csak kétféle cselekedetet ismert, a szükségeset és a szükségtelent, és így határozta meg a hadvezetés művészetét: „Vannak szükséges dolgok és károsak. A jó hadvezér felismeri, hogy mi válik holnap szükségszerűvé, s azt lehetőleg megcsinálja ma, még mielőtt a körülmények kényszerítenek rája. Aki ezt meg tudja tenni, az megnyeri a háborút.”

Egy másik alkalommal pedig ezt mondta: „Ha az ember rájön, hogy már csak egyetlen lehetősége van, azt azonnal meg kell próbálnia. Minél később teszi, annál kevesebb reménye van a sikerre.”

Ezeket az idejében megkísérelt utolsó lehetőségeket, melyeket mások még nem vettek észre, hitték bolondériáknak Caesar ellenségei, ezekért tartották hol gyávának, hol túlságosan vakmerőnek, hol lágyszívűnek, hol fölöslegesen könyörtelennek. Ha aztán másnap a gyávaság bátorságnak, a vakmerőség szükséges óvatosságnak bizonyult, azt állították, sőt azt is hitték, hogy páratlan szerencséje volt. Ezért veszítették el végül ellene a háborút.

Az az ellenség azonban, akivel Alesianál kellett megküzdenie, Vercingetorix, csak annyival volt kisebb Caesarnál, hogy nem rómainak, hanem barbárnak született. Ha Caesar a gall és ő a római, az a küzdelem kimenetelét nem változtatta volna meg. Nem a tehetsége, csak a tudása volt kisebb Caesarnál, de gyorsan és jól tanult. A harmadik éjszaka, még mielőtt összezáródtak volna ostromműveink, egész lovasságát kiküldte a várból, s megparancsolta nekik, száguldják be Galliát, és sürgessék a felszabadító seregek elindulását. Ez az intézkedés egészen Caesar szellemében történt: tőle is tanulta el. Úgy látszik, most értette meg - persze túlságosan későn -, mekkora hibát követett el korábban ő, amikor szabadon hagyta működni a hátában Labienus seregét.

Caesart ugyanis az égő falvak és felperzselt földek látványa már az első hónapokban meggyőzte arról, hogy Vercingetorix nem fegyverrel, hanem kiéheztetéssel akarja legyőzni, s ezért még a kisebb ütközetek előtt is elvonja csapatait. És valóban, ennél célravezetőbb stratégiát nem is választhatott magának a fiatal vezér. Csak éppen az volt a kérdés, milyen lelkesedéssel vállalják a gallok többi főnökei a hadviselésnek azt a módját, amelynél az ellenség pusztítását be sem várva, saját maguknak kellett feldúlniok országukat. Mi aggódunk, mert láttuk Britanniában, micsoda helyzetbe kerülhetünk, ha az egész lakosság felkerekedik, és ellillan előlünk. Caesar bizakodott. Azt állította, a kérdést egyszer és mindenkorra eldöntötte a történelem. Gallia - magyarázta - ma olyan állapotban van, mint Itália volt Hannibál idején. Kizárt dolog tehát, hogy Vercingetorixnak nagyobb sikere legyen Galliában, mint nálunk volt Fabius Cunctatornak. Az ősi időben, mikor Róma még olyan szegény volt, mint most Britannia, s a várost ostromló samnisok avval fenyegetőztek, megölik a túsul

kapott ifjakat, ha nem nyitjuk meg a kapukat, a férfiak felálltak a falakra, s hatalmas nemző szerveiket lengették az ellenség felé, jelezvén, lesz nekik mivel új gyermeket csinálni, ha ők beváltják fenyegetésüket. Az arannyal átszótt Róma kiátkozta Fabiust. Minden szajha, aki legalább egy éjszakát eltöltött valamelyik centurióval, nagyobb hadvezérnek hitte magát a consulnál, s a senatus is alig várta, hogy letelvén a nagy habozó hivatali ideje, gyorsan elveszíthessük egész hadseregünket Cannaenél. Mindenesetre, ameddig Vercingetorix szeme ellát, addig egyelőre követni fogják a parancsait. De ha én elküldöm Labienust messze a háta mögé, a távoli törzsek nem csatlakoznak seregéhez, hanem otthon maradnak földjüket megvédeni, és egyenként szétverhetjük csapataikat.

Caesar majd néhány évvel később, a polgárháborúban, megmutatja, hogyan kell az ilyen stratégia ellen harcolni: mielőtt Pompeius ellen indul, egy évet szán Hispánia meghódítására, csak hogy megakadályozza nagy, ellenséges hadtest működését a hátában. Vercingetorix akkor lépre ment, minden erejével a főszereg után vetette magát, s lehetővé tette Labienusnak, teljesítse Caesar tervét, győzelmet arasson, s ez okból Caesarnál is nagyobb hadvezérnek képzelje magát. Most azonban, Alesianál, ismétlem, leutánozta Caesar tervét: kiküldte lovaságát a városból, hogy biztosítsák a felmentő sereg megérkezését, mielőtt lebírná őket az éhség a falak között, s ezzel feladta nekünk a kérdést, mit tegyünk?

Még aznap este összeült a haditanács, és mint ilyenkor történni szokott, az egyik ezt ajánlotta, a másik azt. Labienus amellet volt, hogy alkalmas pillanatban szakítsák meg az ostromot, és vonuljanak a felmentő sereg elé, Brutus rohamot sürgetett. Caesar középen ült, és senkire nem figyelve, késével farigcsált az asztalon. A kemény fába véste azt a tervet, amelyhez hasonlóan vakmerőt még nem dolgozott ki emberi elme, s melynek ti, természetesen, már jól ismeritek a lényegét: egy külső védőgyűrűvel veszi körül táborát, amögé zárkózik, ha megérkezik a felmentő sereg, vállalja, hogy egyszerre lesz ostromló és ostromlott, éhező és éhezhető, de itt, Alesia alatt végleg eldönti, hogy ki lesz Galliában az úr. A kockát elvetette, s most már a kitartásnak, a harc készségnek, az idegeknek kellett eldöntenie az események kimenetelét.

Ezzel el is érkeztünk, ahhoz a részlethez, ami miatt én éppen ezt a történetet beszélem el nektek, s nem valamely másikat: az alesiai nők, gyermekek és aggastyánok ügyéhez.

Úgy tudom, ezért az epizódért soha senki nem tett szemrehányást Caesarnak. Nem hallomásból ismerjük ugyanis a történetet; a páratlan hadvezér maga beszéli el, mégpedig olyan hevülettel, hogy igazságában nem kételkedünk.

„Elmúlt a nap - írja Caesar -, amikor a Alesianában ostromolt gallok a felmentő sereget várták. Egy szem gabonájuk sem volt már, és nem tudták, mi történik a haeduusok földjén, ezért gyűlést hívtak össze, hogy véglegesen döntsenek sorsukról. Sok ellentétes vélemény hangzott el, egyik a megadást javasolta, a másik azt, hogy törjenek ki, amíg erejükből futja. Critognatus beszédét azonban külön is ki kell emelnünk, olyan hallatlan, vérlázító kegyetlenség jellemezte. Ez az előkelő származású, igen tekintélyes arvernus így szónokolt:

„Válaszra sem méltatom azoknak a véleményét, akik a legocsmányabb szolgálókat a megadás névvel illetik; szerintem az ilyeneket nem tekinthetjük polgároknak és még a tanácskozássra sem lenne szabad meghívunk. Én azok pártján állok, akik a kitörést javasolták, akiknek terve - valamennyien elismerjük - régi hősiességünkre emlékeztet. Mert gyáva ember az, nem hős, akinek még a rövid ideig tartó nélkülözés is elviselhetetlen teher! Könnyebben találok olyanokra, akik készségesen belerohannak a halálba is, mint olyanokra, akik türelmesen viselik a szenvedést. És mégis elfogadnám az ellenpárt javaslatát - akkora hatással van rám tekintélyük -, ha belátnám, hogy pusztán saját életünket dobjuk oda, senki másét. Csak hogy döntésünknek egész Galliát tekintetbe kell vennie, a honfitársainkat, akiket segítségül hívtunk. Mit gondoltok, vajon lelkesítően hat majd rájuk, ha a rómaiak egy helyen lemészárolnak nyolcvanezer embert, csupa hozzátartozójukat és vérrokonukat, s azután nekik úgy szólván

amazok holtteste felett kell harcolniuk? Ne akarjátok megfosztani támogatásotoktól azokat, akik a mi megmentésünk érdekében a maguk életét teszik kockára, ne akarjátok, hogy a ti ostobaságotok, a ti elhamarkodottságotok vagy gyávaságotok miatt a közös ügy bukjon el, és Galliára az örökös szolgaság járma nehezedjék! Talán kétségbe vonjátok hűségüket és eltökéltségüket, mert nem érkeztek meg határidőre? Akkor vajon miért dolgoznak a rómaiak nap mint nap a külső erődítményvonalon? Talán bizony szórakozásból? A mieink nem küldhetnek hírekét, hiszen a városba vezető utakat elvágta, de forduljatok csak a rómaiakhoz, ők bizonyítják, hogy hamarosan itt lesznek! Ők érzik a fenyegető veszélyt, és félelmükben szorgoskodnak éjjel-nappal a védőműveknél! Hogy mi az én tanácsom? Cselekedjünk úgy, ahogyan őseink hajdan, a cimberekkel és teutonokkal vívott háborúban, pedig azt a háborút nem is lehet egy napon említeni a mostanival! Őseinket is városokba üzték, őseinket is szorongatta az éhínség, akárcsak minket, de inkább *a harcképtelen vének húsán tengették életüket*, semhogy behódoljanak ellenségeiknek. És ha példájuk nem is lebegne szemünk előtt, én akkor is azt tartanám, hogy dicső dolog a szabadság érdekében *ilyen szokást bevezetni* és az utódokra hagyományozni.”

Közbevetőleg mondva, a ti szolgátok ennél a résznél meg akarta győzni dicső urát és rokonát, hogy egy kissé elgaloppozta magát, ekkora hazugságot már senki nem fog elhinni neki, s ha egyszer azon már gondolkodtak, vajon honnan ismerhette meg Critognatus beszédét szó szerint, egyéb bizonyítékaiban is kételkedni kezdenek. De ő csak nevetett, és harag nélkül veregette meg a fejemet:

- Ne feledd, Kutyácska, hogy a beszédben két hazugság van - egy kisebb és egy nagyobb. S akinek a kisebb hazugság tetszett, a nagyobbat is el fogja hinni a kedvéért. Márpedig mit hinne el inkább egy római, mint amit először hazudtam neki?

Sajnálatos módon elárultam, nem tudom, melyik első hazugságra gondol, s ezen rettenetesen feldühödött. Megragadta két fületem, s addig verte a sátor oszlopához a fejem, míg magamtól ki nem találtam, melyik mondatát nem mondhatta el Critognatus, ha nem akarta hogy felkoncolják a többiek. Természetesen ezt: „Mit gondoltok, vajon lelkesítően hat majd rájuk, ha a rómaiak egy helyen lemészárolnak nyolcvanezer embert, csupa hozzátartozójukat...” Mert valóban, a rómaiak fölényének ezt a mérhetetlen földicsérését nem tűrhatték volna a felgerjedt gall hadfiak - ezt csak egy római hihette el.

- Vigyázz, Kutyácska! - mondta Caesar is - úgy látszik, már több benned a római, mint a rabszolga, s ez eltompítja az agyadat. Gondolj Cristaxra, és vigyázz nagyon!

Hanem azért mégis meghallgatta tanácsomat, s a következőkben az igazat mondta el. Azt, amit ha Critognatus talán nem is, mindenesetre elmondott helyette más, hiszen a gallok általában így módon indokolták ellenállásukat. És amiből a rómaiak csak azért nem értették meg, hogy Caesar gazember és Vercingetorixnak igaza van, mert azok, amik: rómaiak.

„Mert hát ugyan miben hasonlított az a háború ehhez - folytatta állítólag Critognatus. - Igaz, a cimberék végigdúlták Galliát, rengeteg kárt okoztak, de legalább egy idő múltán kitakarodtak országunkból, és más vidékek felé vették útjukat; jogainkat, törvényeinket, földünket és szabadságunkat meghagyták. Ezzel szemben mire törekszenek, mit szeretnének az irigy rómaiak? Mihelyst tudomást szereznek egy népről, mely hírnévre tett szert, melynek fegyvereit győzelem kíséri, mindjárt az a szándékuk, hogy letelepedjenek földjein és városaiban, hogy örökös rabságba döntsék őket! Sohasem viseltek háborút más céllal! És ha nem tudnátok, mi megy végbe a távoli népeknél, vessetek egy pillantást a szomszédos Galliára: provinciává süllyedt, felforgatták jogait és törvényeit, consuli bárdoknak vetették alá, soha nem enyhülő szolgaság terhe alatt görnyed.”

„A javaslatok elhangzása után döntést hoztak: azokat, akik egészségi állapotuk, vagy koruk miatt nem vehetnek részt a harcokban, eltávolítják a városból, és minden lehetővé tesznek, hogy ne kelljen Critognatus tervéhez folyamodni; ha viszont a szükség úgy hozza, ha a segédsapatok késnek, mégis inkább az ő tanácsát fogadják meg - jól figyeljétek meg: előbb kiűzik, de ha a segédsapatok nem érkeznek meg időben, utóbb mégis felfalják őket; ez ismét caesarian szép! - de nem hódolnak be, semmilyen feltétel mellett sem kötnek békét. A mandubiusokat, akik városukat megnyitották előttük, arra kényszerítették, hogy gyermekeikkel és feleségükkel együtt vonuljanak ki. Mikor a távozók az erődítményekig értek, sírva esedeztek a rómaiakhoz, könyörögve kérték, fogadják be őket, akár rabszolgaként, csak adjanak nekik egy falat ételt. Caesar azonban örököt állított a falakra, megtiltotta, hogy bárkit átérresszenek.”

Bizony, fiacskáim, Caesar nagyon haragszik! Feledve már dicső őseink képe, akik a falakon állva lengetik nemző szerveiket az ellenség felé, miközben azok lemészárolják vagy keresztre feszítik gyermekeiket! Annyira haragszik a barbárokra, amiért kikergették az ostromlott várból a harcképteleneket, hogy nemcsak enni nem ad nekik - ez nem is volna kifogásolható, hiszen éheznek már a rómaiak is -, de át sem engedi őket a táboron, hogy új, női Aeneasként, apjukkal a vállukon, gyermekeikkel oldalukon megpróbáljanak átgázolni a tengernél kietlenebb pusztán, lakott helységek felé. Sok reményük amúgy sem volna az életben maradásra, hiszen a háború kilenc nap járőföldre mindent fölélte maga körül, de talán egy-két nyomorultnak sikerülne a barátja holttestén leütött keselyűk, a földből kikapart ürgék és hörcsögök húsán tengődve biztonságos partokra jutnia. De Caesar haragudott, s ők nem kísérelhették meg a reménytelen futást. Minden a kitartáson múlt, tehát nekik ott kellett elpusztulniuk a húsz láb széles árokban, hozzátartozóik szeme előtt. Még azt is megtiltotta katonáinak, hogy megöljék a nyomorultakat, a dárda nyelével, a kard lapjával, a pajzs hátával kellett leütni a falra kapaszkodókat. Lássák a gallok, mi végre visz barbár megátalkodottságuk, lássák a rómaiak, hogy itt csak győzni vagy megdögleni lehet. Mert aki látta honfitársa borzasztó kínhalálát, az ízekre fogja tépni a magát megadni akarót és a sebesülteket.

„Közben Commius és a többi vezér, akikre a főparancsnokságot ruházták, valamennyi csapatostukkal eljutottak Alesia alá...”

Közben? Mi közben? Ez a közben tizenkétezer gyermek, nő és aggastyán búcsúbeszéde, egy sort nem veszteget rájuk többé a nagy hadvezér. Nem írja le sikolyaikat, könyörgésüket, szitkozódásukat, a csecsemők őrzítő sírását. Nem írja le balszerencsésüket: hogy a gyorsan ölő szomszomság kegyelmes kábulatából háromszor verte fel őket a hirtelen jött zápor, s meghosszabbította szenvedésüket. Nem írta le annak a gyönyörű fiatal anyának a sorsát, aki örületében letépte ruháit, és testét ajánlotta fel a katonáknak egy falat kenyérért. Társai meg akarták ölni, de a nyomorultnak sikerült felkapaszkodnia a fal tövébe, és meglapulni egy tenyérnyi helyen - kebelén a csecsemő halott. Lentről bocskorokat, köveket hajigált feléje az őrző tömeg, ám a katonák megszegették a parancsot, s nem dobták vissza az árokba. A centuriók végül Caesarért küldtek, Caesar jött, megnézte a lányt, s azt mondta kegyesen: - A szépségnek előjogai vannak. Megengedem, hogy végezzetek vele...

Három napon át senki nem aludt a táborban, a halálra ítélték jajgatása elrabolta a katonák álmát. A nappali sáncmunkától s az éjjeli virrasztástól kifáradva, embereink betegen vonszolták magukat, s annyira leromlottak, hogy én már azt hittem, Caesar intézkedése végül többet fog ártani az ostromlóknak, mint az ostromlottaknak, s azt javasoltam neki, nyilaztassa halomra az egész bandát. De ő jobban ismerte az emberi szívet, mint én. Tudta, hogy egyetlen érzés sem csap át hamarabb a gyűlöletbe, mint a szánalom, különösen, ha a szánandónak magunk okozzuk a szenvedéseit. Elmesélte az egyszeri gyermek történetét, aki három napon

át áldozott a Laroknak, rövidítenék meg haldokló anyja kínjait, a negyedik napon azonban e szavakkal vágott követ az oltárukhoz: - Még ma sem fojtottátok meg a vénasszonyt, bestiák!?

És valóban, mire eljött a negyedik nap reggele, az árkot őrző katonák azt kiáltották vissza a könyörgőknek: meddig akartok még élni? Dögöljete meg!, az ötödik napon meg sem hallották jajgatásukat, a hatodikon durván röhögtek egy-egy hangosabb sikolyon, és ocsmány szitkokkal feleltek átkaikra, a hetedikén pedig fogadásokat kezdtek kötni arra, melyik hal meg előbb két kiválasztott szerencsétlen közül. Emlékszem egy idős asszonyra - hetvenéves lehetett, vagy annál is öregebb -, aki régóta haldokolni látszott, de mindig életben maradt, utolsó asuktól is megfosztva azokat, akik rá tették garasait. Mikor ennek híre ment a táborban, a legmesszebb lakók is átjöttek a falhoz, hogy előbb arra fogadjanak, hányadiknak marad az utolsók között; később arra, mennyi idővel éli túl a fiatalokat. Végül még tizenkét órát mászkált egyedül a holttestek között, és gyengécske hangján azt sipította: - Caesar, erőszakold meg az anyád!

Az este közeledtével végre ő is összeroskadt, és elcsendesedett. Ám az éjszakában felmászott a mellvéden, saját kardjával leszúrta az egyik örökös legionáriust, majd többeket megsebesített, végül úgy kellett lebunkózni a sátrak között.

Soha még római katonák nem gyűlölték annyira az ellenséget, mint a Caesaréi Alesia alatt a gallokat. Igaz, azok is megkeményítették a szívüket, és nem nyitották meg kapuikat a halálraítéltek előtt. Úgy látszik, mégsem akarták hozzátartozóik húsával meghosszabbítani életüket, ellenkező esetben pedig nemcsak maguktól, az egész gall lázadástól megvonták volna a további kitartás lehetőségét. Hogy aztán mit éreztek, amikor látták testvéreik szörnyű halálát, nem tudom megmondani. Egyet tudok. Caesar a győzelem után Vercingetorix kivételével minden ellenségének kész lett volna megbocsátani, ha esztelenségnek nyilvánítják a lázadást és odaadó hűségükről biztosítják Rómát. Engem küldött, hogy tárgyaljak az egyik alvezérel, egy bizonyos Tertulusszal. Ennyit válaszolt: - Végignéztem a kisfiam halálát. Legyetek átkozottak.

Közben azonban valóban megérkezett Commius és a többi vezér, „Birtokukba vették az ostromgyűrűn kívül emelkedő egyik dombot, és erődítményvonalunktól alig egy mérföldre telepedtek le. Másnap kivezényelték a táborból lovasaikat, akik előzőnlőtték a már említett három mérföld hosszú lapályt, gyalogságukat pedig ettől kissé hátrább, magasabban fekvő terepen állították fel, Alesia felől kilátás nyílt a mezőre. Mikor a segélycsapatok feltűntek, nagy csődület támadt a Városban: az ostromlottak szerencsét kívántak egymásnak, mindannyiuk lelkét egyszeriben boldog öröm töltötte el. A város elé vezették csapataikat, ott táborverték, és rőzsével meg földdel tömték be a legközelebbi árokreszt, készen arra, hogy kitörjenek, megragadjanak minden kedvező alkalmat, amit a véletlen felkínál.”

Így tehát Caesar, aki pedig az árok túlsó oldalán tanyázott, pontosan leírja, milyen lélekkel fogadták az ostromlottak Commius megérkezését. Feltűnő módon hallgat azonban a rómaiak érzéseiről, pedig az ő hangulatukat közvetlenül is tapasztalhatta. Bizonyára sokan úgy gondolták, ezt nem is volt szükséges megtennie, hiszen aki egyszer is átélte a felmentő seregek megérkezését az ostromlott várhoz, pontosan ismeri az ostromlók érzéseit, sőt, aki még háborúban sem volt, az is könnyedén elképzelheti az ilyenkor uralkodó félelmet és harci lázt. Még a legjobb, legfegyelmesebb hadseregnél sem örömműn az az óra, amelyben fel kell készülniük a kétféle folytatandó harcra. A katonák titokban szemrehányást tesznek önmaguknak és vezéreiknek, amiért a várost nem sikerült bevenniük még a segélycsapatok megérkezése előtt. Azután megvizsgálják fegyvereiket, és a táborban mindenütt kovácsolnak és élesítenek, rendbe hozzák a pajzsokat és a sisakokat, s hiába fújatnak takarodót, a harcosok többé-kevésbé ébren töltik el az éjszakát. Másnap, a csata megkezdése előtt, a barátok üzene-

teket hagynak egymásnál családjuk számára, arra az esetre, ha nem térnek vissza a harcból, majd csatarendbe állva, végső elszántsággal indulnak el az ellenség felé.

Azoknak, akik így gondolkoznak, igazuk is volna, ha Caesarnak a felmentő sereg megérkeztekor éppúgy százhuszezer *embere* lett volna, mint az ostrom megkezdésekor. Az asszonyok és gyerekek meggyilkolása után azonban százhuszezer bestia vicsorgott a tábor falai között, akik alig várták, hogy végre olyanokba mélyeszthessék fogaikat, akik szúrásra szúrással, vágásra vágással tudnak felelni. A legostobább legionárius is tudta, hogy nemcsak az életük forog kockán és nemcsak a saját becsületük, hanem még utódaik utódaié is. Ha győznek, az alesiai mézszárlást el fogják nekik felejteni. De ha veszítenek, akkor az ártatlanul legyilkolt áldozatok vére az égre kiált, s nekik oly iszonyatos hírük lesz az emberek előtt, hogy még unokáik is tagadni fogják, hogy nagyapjuk harcolt volna Alesia alatt. Azt persze nem lehet mondani, hogy katonáink egyáltalán nem féltek. De félelmüket sokszorosán felülmúlta az öldöklés vágya, s készek lettek volna egyszerre az ellenségre rohanni.

Caesar lángeszét dicséri, hogy ő maga nem került a türelmetlenek hatása alá, és sietséggel semmit sem kockáztatott. „A két erődítményvonalhoz rendelte teljes gyalogságát, hogy szűkség esetén ki-ki védelmezhesse kijelölt helyét, és kellő terepismeretre tegyen szert, lovasainak pedig megparancsolta, hagyják el a tábort: ütközzenek meg. A táborokból jó kilátás nyílt, mert mindegyik dombtetőre épült: így katonáink feszült figyelemmel lesték az ütközet alakulását. A gallok ritkásan íjászokat és egyéb könnyű fegyverzetű gyalogosokat szórtak el lovaságuk sorai között, hogy segítséget nyújthassanak övéiknek, ha netán hátrálniuk kellene, és hogy feltartóztassák lovasságunk rohamát. Több lovasunkat, akik nem számítottak ilyesmire, sikerült is megsebesíteniök: ezek mindjárt ki is váltak a harcból. A gallok már biztosra vették hogy az övéik kerekedtek felül, azt is látták, mennyire szorongatja lovasainkat a túlerő: ostromgyűrűnkön belül álló csapataik csakúgy, mint a felmentő seregek katonái, egyszerre mindenünnen harsány hangon, vad üvöltésekkel kezdték biztatni bajtársaikat. Mivel a csata mindenki szeme láttára folyt, és sem a bátor, sem a gyáva tettek nem maradhattak rejtve, mindkét felet hősi helytállásra ösztökélte a dicsvágy vagy a közmegvetéstől való félelem. Dél óta tartott az ütközet, lassanként lenyugodott a nap, de még mindig nem lehetett tudni, ki lesz a győztes. Ekkor a germánok az egyik ponton tömött sorokban megrohmozták és visszaszorították az ellenséget, aztán mikor a lovasok futásnak eredtek, körülvették az íjászokat, és mindet lekaszabolták. Most már a harctér többi részén is meghátrált az ellenség: a mieink egészen a táborukig üldözték a menekülőket, nem engedték, hogy soraikat rendezhessék. Azok a gall csapatok pedig, amelyek kimerészkedtek Alesia falai közül, szinte teljesen lemondtak a győzelemtől, leverten vonultak be megint a városba.”

Közbevetőleg megjegyezve, mióta Caesar germánokat szegődtetett hadseregébe, valamennyi lovascsatát, még a legrosszabb körülmények között kezdett is, megnyerte. Labienus mindenkinél jobban tudta ezt. Jellemző hadvezéri önhittségére, hogy Pharsalusnál, Pompeius vezéréként, római lovasokra akarta bízni az ütközet megnyerését. Mint tudjátok, ez is lett Pompeius veszte.

„Mindössze egy nap telt el nyugalomban, de a gallok ilyen rövid idő alatt is hatalmas mennyiségű rőzsenyalábot, létrát és ostromkampót készítettek. Másnap éjjel csendben kivonultak táborukból a síkságon levő erődítményeinkhez. Ott egyszerre hatalmas zajt csaptak, hogy a városban ostromolt bajtársaiknak jelezzék közeledésüket, aztán az árokba dobálták rőzsenyalábjaikat, parittyákkal, kövekkel, nyílvevesszőkkel igyekeztek lekergetni a mieinket a falakról, és pontosan végrehajtották mindazt, amit az ostrom előkészítésénél szokás. Ugyanabban az időpontban, amikor a lárma felharsant, Vercingetorix megfűvatta a kürtöket, kivezette csapatait. A mieink közül ki-ki nyomban az erődítménynek arra a pontjára sietett, amelyet az előző napokban kijelöltek neki: sikerült is az erődítményeknél készenlétben álló követő-

gépekkel és dorongokkal visszaverniük a gallokat. Bár a sötétben nem lehetett látni, mégis sokan megsebesültek mindkét oldalon. A hajtógépekből csak úgy záporozott a rengeteg lövedék, de M. Antonius és C. Trebonius legatusok, akik ennek a vonalszakasznak a védelmét kapták feladatul, éberen őrködtek: ha a mieinket valahol szorongatták, a fenyegetett pontra nyomban erősítést küldtek a hátrább fekvő őrtornyok katonái közül.

Míg a gallok távol voltak erődítményeinktől, tengernyi hajtófegyverük segítségével fölényt harcoltak ki; később azonban, mikor közelebb értek, vagy az ösztökéken akadtak fenn, melyekre nem számítottak, vagy beeléptek a gödrökbe, és a karók nyársalták fel őket, vagy pedig a falról és toronyról szórt ostromdárdák végeztek velük. Mindenütt súlyos veszteségeket szenvedtek, mégsem sikerült áttörniük sehol sem az erődítményvonalat. Hajnaltájt, attól való félelmükben, hogy jobb felől, a fentebb elterülő táborból esetleg kitörnek és bekerítik őket, visszavonultak övéikhez. Közben az ostromlottak előhordták azokat az eszközöket, melyeket Vercingetorix a kitöréshez készenlétbe helyezett, betöltötték az elől húzódó árkokat is, de túlságosan sok időt vesztegettek ezekre a munkálatokra, s mielőtt elérhetek volna az erődítményekig, már meghallották, hogy a felmentő sereg alakulatai hátrahúzódtak. Így aztán minden eredmény nélkül tértek vissza a városba.

A gallok, akik érzékeny vérveszteség után két ízben is meghátrálásra kényszerültek, most azon kezdtek tanácskozni, mitévők legyenek. A tanácskozásba bevonták a vidéket jól ismerő embereket is, tőlük tájékozódtak a fenti tábor fekvéséről és erődítményeiről. Észak felől egy domb emelkedett, melynek olyan nagy volt a kerülete, hogy a mieink nem vehették körül védőművekkel, s ezért kénytelen-kelletlen enyhén lejtős, meglehetősen kedvezőtlen helyen vertek tábor; ezt a tábor C. Antistius Regius és C. Caninius Rebilus legatusok tartották megszállva két legióval. Miután az ellenséges vezérek felderítők útján tájékozódtak a terepviszonyok felől, a legvitézebbnek tartott törzsek egyesített haderejéből kiválasztottak hatvanezer katonát; titokban megállapodtak a hadművelet céljában és a végrehajtás módozatában; a támadás időpontját délre tűzték ki. A csapatok parancsnokává a négy vezér egyikét, az arvenus Vercassivellaunust tették meg, Vercingetorix rokonát. Vercassivellaunus éjjel előtt kivonult a táborból, s mire hajnalodott, már csaknem az egész utat megtette; ekkor elrejtőzött a hegy mögött, és az éjszakai fáradalmak után pihenőt engedélyezett katonáinak. Dél közeledtével megindult a fentebb említett tábor felé; ugyanakkor a lovasság a mezőn épült erődítményekhez vágatott, s lassanként a többi csapat is megjelent táborá előterében.

Alighogy Vercingetorix Alesia fellegréből észrevette övéit, nyomban kivonult a város elé; előhordatta a sok vesszőnyalábot, rudat, egerecskét, ostromsarlót és egyéb eszközt is, amit készenlétbe helyezett a kitöréshez. Mindenütt egyszerre lángolt fel a harc, a gallok minden vonalszakaszon ostrom alá vették az erődítményeket: oda sereglettek, ahol a védelem a leggyengébbnek tűnt. A római csapatok, melyeket apró egységekre forgácsolt a hosszú erődítményrendszer, csak nehezen állhattak helyt a több ponton indított támadással szemben. Ráadásul katonáinkat megrémítette a hátuk mögül felharsanó lárma: úgy látták, hogy életük-haláluk mások sorsától függ, márpedig a világosan fel nem mérhető veszély általában nagyobb ijedelmet kelt az emberekben.

Caesar alkalmas helyet talált, ahonnan figyelemmel kísérhette, mi történik a csatatér valamennyi szakaszán; a fenyegetett pontokra segítséget küldött. Mindkét félnek az az érzése támadt, hogy kivételes pillanat érkezett el, meg kell feszíteniük minden erejüket: a gallok tudták, hogy elvesztek, ha nem sikerül áttörniök az erődítményeken; a rómaiak viszont tisztában voltak azzal, hogy minden megpróbáltatásuknak egyszeriben vége szakad, csak ezt az ütközetet megnyerjék. A legveszélyesebb helyzet a felső tábor erődítményeinél alakult ki, ahova, mint említettük, Vercassivellaunust küldték. Ebben jelentős szerepet játszott a kedvezőtlen, lejtős terep. A gallok részint dárdákat hajigáltak a tábor felé, részint teknősbékát

alkottak, úgy közelítették meg; közben fáradt csapataikat rendre újak váltották fel. A támadók közös munkával földhányást emeltek az erődítmények elé, melyekre felkapaszkodhattak, s amelyek ugyanakkor befedték a rómaiak talajba rejtett csapdáit is. A mieinknek már mind a fegyverkészletük, mind az erejük fogytán volt.

Mikor Caesar észrevette, mi történik, Labienust hat cohorsszal szorongatott katonái segítségére küldte. Megparancsolta neki, hogy amennyiben nem tudja visszaverni az ellenség ostromát, vonja össze cohorsait, és törjön ki; ehhez a megoldáshoz azonban csak végszükség esetén folyamodjék. Ő maga sorra járta a többi csapattestet: lelkükre kötötte, állják bátran a nyomást, figyelmeztette őket, hogy ez a nap, ez az óra hozza számukra korábbi harcaik gyümölcseit. Közben a városbeliek, akik hiába próbálkoztak a síkságon felépített hatalmas erődítményeknél, a magaslatokra próbáltak felkapaszkodni, odahordták előkészített ostromeszközeiket is, dárdazáport zúdítottak az őrtornyokra, kiűzték a védőket, földdel meg rőzsenyalábokkal temették be az árkokat, és ostromsarlóikkal már rést ütöttek a falon és a mellvéden.

Caesar először az ifjabb Brutust küldte erre a pontra néhány cohorsszal, utóbb C. Fabius legatust újabb cohorsok élén; végül, mikor a harc hevesebbé vált, személyesen vitt erősítésül pihent csapatokat. Mihelyt a veszély elmúlt, az ellenséget megfutamították, útnak indult arrafelé, amerre Labienust küldte: a legközelebbi őrtornyból magához vett négy cohorsot, a lovasságának pedig megparancsolta, hogy egy része kövesse őt, másik része kerülje meg a külső erődítmény vonalat, és hátulról támadjon rá az ellenségre. Ezalatt Labienus a szomszédos őrtornyokra vezényelt negyven cohors közül az összes, hirtelenjében elérhető cohorsot egyesítette, mert sem a falak, sem az árok nem tudták megtörni a támadás erejét, aztán küldönc útján értesítette Caesart, milyen hadműveletet tart célszerűnek.

Caesar sietett, hogy részt vehessen az ütközetben. A magasban elhelyezkedett ellenséges csapatok jól láthatták a lejtős, ereszkedő terepet, ahol útja keresztülvitt: mihelyt bíborszínű öltönyéről, a csaták során állandóan viselt hadvezéri díszruhájáról észrevették, hogy közeledik, s ugyanakkor megpillantották azokat a lovas osztagokat és cohorsokat is, melyek parancs szerint követték őt, nyomban megkezdték az ütközetet. Mindkét oldalon eget verő kiáltás támadt, amire a fal és az összes erődítmény felől hasonló kiáltások válaszoltak.”

Kutyácska itt félre tette kezéből Caesar könyvét, és ravaszul elmosolyodott:

- Micsoda leírás, mi? Barátaim! Mintha nem is attól származnék, aki odalent botorkált sietősen a lejtőn, hogy időben a csata döntő pontjára érjen, hanem azok közül egytől, akik a dombtetőről látták diadalmasan csillogó bíbor köntösét. Egyébként azonban minden világos: a hadak istene megjelent a csatatéren, s ezzel mindennek el kell dőlnie. „A mieink nem nyúltak dárdáikhoz, hanem karddal a kézben küzdöttek. Egyszerre csak az ellenség hátában felbukkant lovasságunk. Újabb cohorsok is közeledtek: az ellenség futásnak eredt. A menekülőket lovasaink fogadták. Iszonyú öldöklés kezdődött. Sedullust, az aremoricusok közé tartozó lemovix törzs fejét és főparancsnokát megölték; az arvenus Vercassivellaunust futás közben, élve fogták el; hetvennégy hadijelvényt hordtak Caesar elé; a hatalmas seregből csak kevesen jutottak el épségben a táborig.”

Vége, kész. Hogy is lehetne másként. Az ostromlottak élve szolgáltatják ki Vercingetorixot, és kegyelemre megadják magukat. Gallia a győztes lába előtt hever.

Egyébként ez a valóságban is így szokott történni: minden ütközet lassan bontakozik ki, és hirtelen dől el. Történik valami, amire az egyik sereg megfutamodik. Esetleg megbokrosodott valamelyik vezető lova, és hátrafelé kitört. Esetleg a másik sereg vezére felismerte a helyzetet, és a kellő pillanatban vetette be pihent tartalékait. Caesar esetében rendszerint ez az utóbbi következett be. Az az ész, erő, hajthatatlanság és gátlástalanság, amely a kettős erőd-

rendszer építésétől az aggastyánok elpusztításáig mindent a győzelem szolgálatába állított, szükségszerűen érte el a sikert. Nemcsak Gallia sorsa dőlt el Alesia alatt, hanem - ha akkor még nem is tudtuk - a polgárháború is. Mikor Pompeius fellázadt ellene, Caesar egyszerűen csak learatta az alesiai vetés termését. Hogy ez hosszú és keserves feladat volt még, az semmit nem jelent. Mindenki tudja, hogy az aratás a legnehezebb és legkeserveesebb munkák közé tartozik.

Aztán ez a csodálatos harc csodálatosan bevonult Rómába - és mindent elveszített. Hanem én mára befejezem. Kifáradtam, nincs kedvem tovább mesélni. Most menjetez haza, s ha van rá kedvetek, két nap múlva újra legyetek vendégeim.

Cleon örült, hogy Kutycska félbeszakította az elbeszélést - jobban kifáradt a hallgatásban, mint amaz a beszédben. Vagy a vén szabados volt nagyon is szuggesztív előadó, vagy az ő képzelete túlságosan erős, de valósággal végigélte a tízezernyi védtelen haldoklását - mégpedig nem a sáncok felől, a rómaiak oldaláról, hanem hol az árokban haldoklott a haldoklókkal, s próbálta kitalálni, milyen módon gondoltak az övéikre, akik feláldozták őket a szabadságért, hol mintha Vercingetorix oldalán állva szemlélte volna szenvedéseiket, és szíve megdermedt a tehetetlen borzalomtól. Eddig azt hitte, ismeri az életet, mert az arisztokraták palotáitól a tolvajok csapszékeiig mindenüvé bejáratos volt, most úgy érezte, túlságosan fiatal, túlságosan keveset tapasztalt, s egyáltalában rájött, hogy ember nem ismerheti az életet, amíg nem érintette kezével a halált. Felizgatva a szörnyűségekől, és lábba jöve a gall hadvezér nevének anapestikus csengésétől, megszállottként két sort forgatott a fejében, s szeretett volna minél gyorsabban magára maradni, hogy végiggondolja, mi következik ebből:

Vercingetorix! Vercingetorix! Ugye, vártad a, hívtad a hóhért?

Ugye, holtan a holtak alatt maradt, ugye, ott halt velük a szíved?

Nem sejtette szegény, hogy nem sok idő múlva ő is megjárja a maga Alesiáját, s ettől fogva nevet majd azon, hogy valaha is komolyan vette az életet és a halált, s hogy egyáltalán becsült bármiféle emberi dolgot. Azt meg csak öreg korára érthette meg, hogy a belső közöny megölte benne a költőt, aki Catullusnál többre volt hivatott, és gondolt vissza büntudattal a fiatalemberre, akit elveszített, és soha többet nem tudott megtalálni. Mégis, mintha valami rossz előérzet hajtotta volna, gyorsan felugrott fekhelyéről, és engedelmesen indult az ajtó felé, holott tudhatta, hogy Kutycskának nincs joga kedve szerint feloszlatni a vendégséget. Csak az ajtóból vette észre, hogy barátja nyugodtan a helyén marad, és esze ágában sincs követni őt.

Cornelius persze nagy úr volt, gögös, közönyös, tetőtől talpig római. Az elbeszélés rendkívül érdekelte, de nem rendítette meg, sőt nyíltan nevetett, és titokban bosszankodott Kutycskának a gazdájára tett szemtelen megjegyzésein. Most aztán gúnyosan nézte a menekülő Cleont, kárörömmel a mérgező Kutycskát, majd azon a szerény hangon kezdett beszélni, amellyel a hatalmasok mindig borzolták szegényebb barátaik idegeit:

- Hogy a Caesarról szóló elbeszélést félbeszakítsuk, azt én is helyeslem, Cleonom. De a tiszteletre méltó Julius, a kémek és foglyok kihallgatásának utolérhetetlen mestere bizonyára méltányolni fogja, hogy az utolsó hónapokban én is szert tettem bizonyos gyakorlatra, s levontam belőlük némi elméleti következtetést. Például azt, hogy néha a kémek jelentésében is fontosabb az, ami véletlenül szökik ki a szájukon, s aztán iparkodnak elhallgatni, mint amit folyamatosan és készségesen adnak elő. Ilyen részlet azonban Julius elbeszélésében is adódott: Caesar ugyanis emlékeztette őt egy bizonyos Cristaxra, én viszont nem emlékszem, hogy ez a Cristax az ő elbeszélésében, akár előbb, akár később, valahol is előfordult volna. Így aztán, ha öreg barátunk valóban számot tart arra, hogy tiszteletreméltó Juliusnak nevezék, ne pedig, holmi ravaszkodó Kutycskának, jól tenné, ha még ma pótolná elbeszélésének ezt az elmaradt részletét...

Kutyácska bosszúsan vonta össze bozontos, ősz szemöldökét.

- Cornelius úrfinak nem tetszik, hogy én szabom meg mikor ér véget nálam a vendégség. Volt idő, mikor olyan urak engedelmessé váltak volna legyintésemnek, akik szemhéjuk egyetlen mozdulatával hívták magukhoz, vagy küldték el a cliensek tömegét. Akkor ezt egyszer sem engedtem, meg magamnak, mert a rabszolgának arra való a hatalom, hogy éljen, nem pedig, hogy kérkedjen vele. Most azonban, mikor a rám küldött gyilkosokon kívül már egyetlen hatalmastól sem várok semmit, ugyan mi tarthat vissza attól, hogy azt tegyem, amit akarok? Ki ismeri hatalmam határait? Ki sejtetheti, hány embert fogok még halálba küldeni, mielőtt elhagyom ezt az áldott földet, és elutazom arra a helyre, ahol senki sem hallott Kutyácskáról, csupán egy gazdag urat ismernek, akinek kedve támadt közöttük letelepedni?

Ha tehát mégis teljesítem az óhajodat, úrfi, az csupán azért lesz, hogy ne hidd magad okosabbnak az érdemednél. Azt ugyanis, amit az elharapott szavakról mondtál, a mi szakmánkban minden kezdő ismeri. De csak ostoba ember hiheti Kutyácskáról, hogy olyan szökken ki a száján véletlenül, amit szégyellnie illenék. Ellenkezőleg, azért nem beszéltem Cristaxról, hogy dicsekvőnek ne gondoljatok. De ha már az úrfi szavát tetted, és Cleon is hajlandó újra elfoglalni kerevetét, szívesen beszélek azokról az időkről, mikor én, a lenézett rabszolga, olyan hatalommal bírtam, hogy hercegnőket is fogadhattam ágyamban, ha úgy hozta a kedvem.

Cleon - némileg zavarban - újra elfoglalta a helyét, és Kutyácska elmesélte Cristax történetét.

- Mint tudjátok, Caesarnak Galliában mindenáron olyan okokra volt szüksége, amelyekre hivatkozva beleavatkozhatott a törzsek ügyeibe. Kapóra jött hát neki, hogy a haedusoknál talált két testvért, Diviciacust és Dumnorixot, akik közül az első a rómaiak barátja, a második ellensége volt. Egyikük viselkedése sem volt véletlen. Diviciacus volt közülük az idősebb, Dumnorix a tehetségesebb és erőszakosabb. Caesar odaérkezése előtt sikerült bátyját ki játszania a hatalomból, és hosszú éveken át ő bérlete a haedusok vámjainak és adóinak beszédési jogát, mégpedig rendkívül olcsó áron, mert olyan hatalma volt, hogyha valamit ajánlott, arra senki nem mert nemet mondani. Caesar megérkezése után segített Diviciacusnak visszaszereznie hatalmát, s attól fogva, mint Róma barátjának, mindig segítségére siethetett, valahányszor meg akarta a haedusokat félemlíteni, avval az ürüggyel, hogy öccse Dumnorix, Róma ellensége, bátyja ellenében a királyi hatalom meghódítására tör.

Az annyira okos embernél, mint Caesar azonban, ha egyszer véletlen szerencséje volt, ez a szerencse később mindig megismétlődik, valahányszor szüksége van rá. Ugyan melyik népnél ne lehetne találni egymást gyűlölő s valamiféle hatalomért viaskodó két testvért? S ha ez a hatalom túl kicsi ahhoz, hogy marakodásuk politikai tényezőt jelentene, mi nehézség volna abban, hogy az egyiket kissé följebb taszítsuk a társadalmi létrán, s így megteremtjük a beavatkozáshoz szükséges indokot? Persze azt gondosan kellett kiválasztani, hogy a kettő közül melyik alkalmasabb Róma barátjává; ha hatalmas törzsről volt szó, Caesar személyesen döntötte el a kérdést, ha jelentéktelenről, reám bízta, tegyék javaslatot.

Egy ízben a meroviaiak földjéhez közeledtünk, egy olyan kis törzséhez, hogy Caesar könyvében meg sem említette a nevüket. De mert bölcsen tudta, hogy még a legkisebb ügyek sem elhanyagolhatók, s mert éppen volt is alkalmas két testvér, aki a főhatalomért marakodott, rám bízta, válasszam ki közülük az alkalmasat. Az egyik volt ezek közül az a bizonyos Cristax, a másikkal pedig - az idősebbikkel - Crispus volt a neve. Ez utóbbi derék, józan gondolkodású embernek született, s nem tudom, miért, valóban szerette a rómaiakat. Mikor meglátogatott sátramban, éppen ezért csupán régi érdemeire hivatkozott, és az istenekre mondom, nem beszélt alaptalanul. A hitvány Cristaxnak mégis jobban csengtek az érvei: aranyat ígért, amennyit kérek, s mikor látta, hogy nem lelkesítenek ajánlatai, rám bízta, válasszam azt az árat, amit csak akarok. Én pedig a lányát kértem, akinek szépsége messze

földön híres volt, s akinél mindaddig nem láttam arányosabb és karcsúbb termetű lányt, míg meg nem találtam Silviát.

Felejthetetlen éjszakám volt, és őszintén mondhatom, gyönyörömet csak növelte, hogy úgy feküdt, mint egy darab fa, és érezhetően undorodott, amiért hercegnői testét egy hitvány rabszolganak kellett rendelkezésére bocsátania. Nem is vártam sokáig, már másnap megvettem Caesarnak a javaslatomat, és ő aszerint is cselekedett.

Harmadnap váratlanul rám rontott Caesar, szokása szerint elkapta két fülemet, és a sátor oszlopához kezdte csapkodni a fejemet:

- Hercegnőkkel szeretkezel? - ordította - Megvásároltatod magadat, te kutya?

Úgy tettem, mintha halálosan meg volnék rémülve, de titokban mosolyogtam befelé.

- Eressz el, Caesar! - könyörögtem. - Ellenségeim hamis vádakkal töltötték meg a füledet. Én Cristax lányát háltam el, és Crispust ajánlottam neked...!

- Elevenen megnyúztatlak! - mondta engesztelhetetlenül, és tovább verte a fejem. - Hát ha az a Cristax a hataloméért képes egy koszos rabszolga ágyába kergetni a lányát, nem arra lenne szükségem Crispus helyett?

Aztán még azt mondta:

- És többé semmi csillag! Mától fogva Caniculus a neved!

Elbeszélését befejezve, Kutyácska felállt helyéről, és - miután néhány utasítást suttogott Silvia fülébe - magyarázkodás nélkül megindult az ajtó felé. A két barát elképedve követte.

- Ebből persze megtudhattátok - mondta már az utcán -, hogy nem kedvem, időm nem volt tovább beszélni. Nem számít. Előttetek már nincsenek titkaim.

Elmosolyodott:

- Különben Labienusnak sikerült megtalálnia rejtekeimet. Éjszaka már máshol alszom. Ha még folytathatjuk a beszélgetést, én jelentkezem.

Aztán szótlanul vezette őket kanyargós, szűk sikátorokon keresztül, majd, egy kis terecskére érve, újra megállt:

- Egyébként is jobban tennéd, Cornelius ha ügynökeiddel foglalkoznál, ahelyett hogy Kutyácskára vesztegeted az idődet. Olyan időkben, mint a mostani, könnyen az ember életébe kerülhet, ha egyetlen hírecske elkerüli a figyelmét. Bár azt hiszem, amit most mondom nektek, arról még csak két ember tud Rómában: Atticus, a bankár, és Julius, a szabados. Antonius és Octavianus két nap múlva találkoznak. Megpróbálnak egyezsége lépni.

Roszkedvűen nevetett:

- Sikerülni fog nekik. Hiszen - mint Cleon mondta - nem ők vezérlik a legiókat. Persze nem is Caesar. A legiók vezénylik őket.

A két fiatal ember sápadtan nézett egymásra.

- Ez a vég! - mondta Cleon.

Ám Kutyácska csak legyintett:

- Annak a részére, aki megvárja. Hanem menekülni most még lehet. A legjobb az lenne, ha Cornelius értesíteni tudná apját, Cleon pedig Cicerót. Aztán, amelyik kevésbé gyűlöli, beszéljen Labienussal is. Általában mindenkit figyelmeztethettek, akinek a hír hallatára égni kezd lába alatt a talaj...

- Pánikot akarsz kelteni? - kérdezte Publius gúnyosan. - Azt reméled, Antonius még megkegyelmez, ha újra az ő szekereét tolod?

Kutyácska bólintott:

- Valóban pánikot szeretnék kelteni. Mert ha olyan nagy vadak törnek ki a hajtásból, mint Labienus és Cicero, a poroszlók majd őket üldözik, s egy Kutyácska könnyen egerutat vehet.

Gőgösen emelte fel a fejét:

- Jegyezzétek meg magatoknak: Kutyácska mindent csak Kutyácskáért csinál. Hanem azt azért nem bánja, ha tanácsainak mások is életüket köszönhetik...

Aztán búcsú nélkül belépett az első ház kapuján. A két barát, tudta, hogy most olyan utakon megy tovább, ajtókon és kerítéseken keresztül, amelyeket csak ő ismer, s amelyeken Labienus kémei - ha ugyan valóban a nyomában vannak - követni sem merik.

- Herculesre! - mondta Publius. Nagy ember. Legalábbis a maga módján az. - Szerintem undorító és félelmetes! - rázta a fejét Cleon.

Még mindig szeretett volna egyedül maradni. Mégis megsértődött, mikor nem ő, hanem Cornelius nyújtotta búcsúzásra a kezét:

- Hová sietsz? Apádhoz?

- Nem hallottad? - nevetett az. - Silvia estére eltűnik. Márpedig Silvia az egyetlen lány a földön, akinek még Cristax hercegnőjénél is szebb teste van...

Utána bámult, s előbb elsápadt, aztán elpirult. Nem tagadhatta, irigyelte ezt a pompás bikát könnyelműségéért, önteltségéért, lelkiismeretlenségéért. Nagyot sóhajtott, s hogy megnyugtassa lelkét, egy verset mormogott maga elé:

*Hová, hová rohantok, bűnözők,
Apát, testvért, hitet, hazát feledve?
Üvölts csak, Róma, nem hallgatja más,
csak én. Görög. Kinek nem földje földed,
néped nem népe - megvetett, gyűlölt.*

*Ki nem rettegte parthus vesszejét,
kit nem győzött le roppant Hannibal,
elpusztulsz, Róma - Actaeont kutyái -
szerte szaggatnak bőszült fiaid.
Közönnyel nézi végzeted a jobb is:
fecseg, zabál, iszik, szeretkezik...*

Labienus tizenhét éves korában nősült. Titus Flaccus lányát, a kancsal, ferde szájú Lucillát vette feleségül. Flaccus tudta, hogy lánya nem szép, de azt is, hogy azért nem fog férj nélkül maradni. Homályos származású volt ugyan, de azt mesélték róla, majdnem annyi pénze van, mint Atticusnak, Corneliusnál pedig biztosan gazdagabb. Ráadásul az akkor még népes Flaccus család szinte behálózta egész Itáliát, sőt talán a birodalmat is, és megszámlálhatatlan helyi és tartományi klikk vezetői lévén, felmérhetetlen befolyást gyakoroltak a római polgárok tömegére. Ennyi jó tulajdonságért cserébe számos római ifjú hajlandó volt szépnek is látni Lucillát. Körüldongták, mint mézet a darazsak, több verset írtak hozzá, mint Lesbiához, és apja egyetlen bátorító pillantása elég lett volna ahhoz, hogy kérőket küldjenek a házhoz. Ám Flaccus semmibe sem vette ezeket a semmirekellőket, még a Scipiók egy elszegényedett rokonának is ajtót mutatott. Olyan feddhetetlen ifjút kívánt vejének, akinek apja valamelyik párt vezetői közé tartozott, s cserébe megígérte, hogy egész rokonságával ahhoz a párthoz csatlakozik, amelyik a megfelelő férjet hajlandó biztosítani. Nem is sejtette szegény, hogy ez a kívánsága népes családját az utolsó emberig ki fogja pusztítani.

Az ajánlatra Brutus és Cassius mondtak igent, és Cicerónak kellett a megfelelő jelöltet kiválasztania. És mivel Labienusnál nem volt odaadóbb és szolgálatkészebb fiatalember - apjánál pedig szigorúbb és engesztelhetlenebb férfiú -, neki kellett vállalnia a házasság kötelékeit. Ő pedig, mint minden feladatát, ezt is buzgón és kielégítően oldotta meg. Némi nehézség árán elhálta Lucillát, és három év alatt két szép gyermeket nemzett vele, egy fiút és egy leányt. Nem szennyezte be a nevét kurválkodással, sőt nem is panaszkodott házassága miatt, pedig Lucilla váratlanul heves és erőszakos asszonynak bizonyult, megkövetelte, hogy hét éjszából legalább ötöt együtt töltsön vele.

Házasesetében akkor következett be változás, amikor Publiusnak és Cleonnak sikerült öt csapdába csalniok és rosszra csábítaniok. Ő olyan akart lenni, mint Cato: messze hírvé és rettenthetetlen, akit ragyogó erkölcsisége tett méltóvá arra, hogy félelmetlenül ítélkezzen a leghíresebb emberek felett is, és aki Caesarnak mindenkinél nagyobb kárt okozott pusztán azzal, hogy nem engedett irgalmasságot gyakorolni magával szemben, hanem Uticában önkezével vetett véget életének. Hogy lerészegedett, azt nem bánta, hiszen az idősebbik Cato is szerette a bort. De a nagy férfiú ittasan is tudott vigyázni magára, és soha nem aljasodott volna le a Subura prostituáltjaihoz. Gyűlölte Publiust és Cleont, amiért ezt az árulást elkövezték ellene, és magát is gyűlölte, amiért nem tudott nekik ellenállni. Hanem azt nem felejtette el, hogyan kiáltozott a gyönyörűségtől, amikor a szép lánnyal egybeforrott, s ebből megértette, hogy amit ő Lucillával oly buzgón s olyan mérsékelt élvezettel gyakorolt, nem éppen férfihöz méltó dolog, s ezért meggyűlölte apósát is, apjára pedig haragudott, amiért egy csempe szájú lányhoz kényszerítették. Ettől fogva nem járt be Lucillához, inkább vállalta az egyedüllétet, keveset aludt, s ha elaludt, szegénnyel ébredt, mert mindig a kis Chloe karja közé álmodta magát.

Tegnap azonban apja, csak két hűséges rabszolga kíséretében, a legnagyobb titokban vidékre utazott, s előbb hosszan elbeszélgetett vele.

- Nagybátyád arra tanított - mondta többek között -, hogy a bátorság nem azt jelenti, hogy az ember bevárja a halált, márpedig ő Róma legvakmerőbb hadvezére volt. Rossz hírek érkeznek Galliából, lehet, hogy Rómában maradni egyenlő lesz a halállal. Nem kívánok értelmetlenül elpusztulni. Meghúszom magam cliensem házában, és ott maradok, amíg nem üzensz, hogy Decimus Brutusnak sikerült megvédenie a Várost. Írj meg neki mindent, amit mondtam, ne feledd el, hogy az ő serege van hozzánk a legközelebb. És figyelmeztess Cicerót, meneküljön ő is minél előbb.

Te nyugodtan itt maradhatsz, fiatal vagy, nincsenek ellenségeid, nem fognak bántani. Rád bízom házamat, birtokomat és rabszolgáimat. Távollétemre felruházlak a pater familias jogával és kötelességeivel. Élj őseidhez méltón, intézz mindent nyugodtan és okosan.

Apja elutazása után hosszasan gondolkodott, hogyan kell egy pater familiasnak élnie. Bölcsen belátta, hogy mindenekelőtt feleségével kell rendbe hoznia az ügyét, mert egy fiatal ember csinálhat esztelenségeket, de a családapának a hagyomány szerint kell családjáról gondoskodnia. Be is ment éjszaka Lucillához, de az asszony ránézett, sírva fakadt, és rikácsolva kérdezte:

- Most jössz, amikor nem lehet?

Leforrázva ment vissza a szobájába. Reggel a szokottnál is korábban kelt, megfürdött, és ledögönyöztette magát, hogy friss és erős legyen a nehéznek ígérkező napon. Aztán elhatározta, hogy a fogadóóra előtt személyesen ellenőrzi a rabszolgákat, mint apja szokta, ha capuai birtokán tartózkodott. Igaz, itt csak udvari szolgák éltek, de itt is volt néhány ötvösük és egy egész teremre való szövőleány. Míg anyja élt, naponta berendeltek közülük néhányat az úr-asszonyhoz, hogy együtt dolgozzanak. Apja csak olyan ruhát hordott, amit felesége és lánya készített. Lucilla semmi munkát nem végzett eddig - de most, hogy a férje családapá lett, neki is el kell kezdenie a fonást és szövést.

A lányok szobájába lépve, forró szag csapta meg, s erről egyszerre eszébe jutott, hogy a pater familias a ház rabszolgánőivel is rendelkezik - s az egészen más dolog, mint a látogatás a Suburán. Különösen egy kis fekete lány tetszett neki - azt beszélték, hogy apja is azt rendelte be legtöbbször magához. Nem vesztegette az idejét.

- Elszakadt a tunikám - mondta neki rekedten. - Gyere a szobámba s varrd meg.

A kis fekete készségesen ugrott fel a helyéről, és fűrgén iparkodott a nyomában. Kissé zavarban volt, hogy adja majd tudtára szándékát, de ez aztán megoldódott magától. A szobába érve az édes gyermek parancs nélkül levetette ruháját, és a legnyugodtabban az ágyba feküdt. Neki csak a példáját kellett követnie.

Aztán keserves fél óra következett. Valahányszor át akarta ölelni, eszébe jutott, hogy az apja szeretőjét kívánja, és lelohadt az indulata. Végül be kellett látnia, hogy ismét kudarcot vallott, és feladta a további harcot.

Hanem a lány megszokta, hogy neki több van megengedve, mint másnak, és egyébként is jól felvágta a nyelvét.

- Nem szégyelli magát, fiatal úr? - támadt rá mérgesen. - Apja ura már hatvanéves, és mégis megteszi egy éjjel háromszor is, ha kérem. Miért izgatja fel a szegény lányt, ha aztán nem tud mit kezdeni vele?

Labienusnak a fejébe szállt a vér. Lekapta a falról a korbácsát, nekiesett a lánynak, s addig csépelte meztelen testét, míg a hátából kiserkedt a vér, és térdén állva könyörgött kegyelemért. Ő pedig örömmel érezte, hogy közben visszanyerte férfiasságát. Eldobta hát a korbácsot, a lányra vetette magát, és ott a padlón a magáévá tette. Aztán teljesen megnyugodva emelkedett fel, hogy ellássa napi kötelességeit.

Hanem a fogadóórára ezen a napon alig jött el valaki. Úgy látszik, nemcsak apjának voltak értesülései, hanem a clienseinek is. Tudja isten, merre jártak patronusuk háza helyett. Labienus hamarosan el is zavarta azt a néhányat is, aki nem felejtette el kötelességét, és nekiült, hogy megírja Decimus Brutusnak az életfontosságú levelét.

„Apám helyett írok neked, uram! Ő sürgősen a tenger mellé utazott, hogy sereget gyűjtsön, megvédeni a pusztá életünket. Biztos értesüléseink szerint Octavianus tárgyalásokat kezdett

Antoniusszal és Lepidusszal, s ha megegyeznek egymással, seregük Róma ellen vonul. Te vagy hozzánk a legközelebb, uram! A nagy istenekre kérünk, előzd meg őket, indulj hazafelé, és álld el az útjukat. Cicero szerint is az lenne a legjobb, ha bevonulnál Rómába, és a falai között védened meg magad. Ne aggasszon Caesar balsorsa, uram, aki keservesen bűnhődött, amiért átlépett a Rubiconon. Soha, egyetlen határ átlépése sem volt tilos annak a hadvezérnek, aki az ostromlott, vagy éppen a megszállott Város felszabadítására vonult seregével. Gondold meg: amikor Hannibál Italiában hadakozott, vajon tiltotta-e a senatus, hogy a consul Rómában is tarthasson cohorsokat? És vajon nem örök dicsőségéül szolgál-e Camillusnak, hogy Veiből a gallok elfoglalta Város ellen vonultatta seregét? Mi uram, már nem is ostromlott, hanem megszállott városban élünk. Míg a lezüllött veteránok, szökött rabszolgák és más rablók gyülelése hada Ostiában még csak készül a megtámadásunkra, a falak között már itt nyüzsgenek a Köztársaság régtől ismert, újonnan leleplezett és még le sem leplezett ellenségei, lázadók, árulók és bujtogatók. Valóban igaza van Cicerónak, aki azt mondta: »az állam ügyeiben nincs nagyobb bűn az irgalmasságnál. Aki a kellő pillanatban elmulasztja egyetlen fej levágatását (természetesen az Antonius fejére gondolt), annak hekatombát kell rakatnia emberfejekből, hogy kiengesztelje az isteneket.«

Erős szív, éles kard - ez menthet meg minket, semmi más. Mindig csodáltam tudásodat és tapasztaltságodat, uram, de te is megdöbbenél, ha látnád a bennünket körülvevő emberek mérhetetlen aljasságát. Cleon, a költő, akiről eddig úgy tudtuk, Octavianus ellen fabrikál epigrammákat, lázító dalt szerzett, s most ettől a caesarianus mocsoktól hangosak a külvárosok csapszékei. Az ifjú Cornelius, akit a megbízhatóság mustrájának tekintettünk, hetek óta Kutyaéskával, Caesar farkasával konspirál, s én nem vagyok arról meggyőződve, hogy apja tudta nélkül esnék ez a dolog.

A Köztársaság és barátaid léteért remegve, kérünk tehát, Brutus, indulj seregeddel cito citissime hazafelé. Mi pedig addig összeállítjuk azoknak a listáját, akiknek halála nélkül a Köztársaság meg nem menthető.”

Befejezván, lepecsételte, és hűséges emberére bízta levelét, aki is rohanva indult vele - egyenesen Antonius táborába. Most már neki is rohannia kellett volna - Ciceróhoz. Mégsem indult el azonnal. Az ifjabb Cato volt a mintaképe, és évek óta szeretett volna egyszer toga nélkül, egy szál tunikában elindulni hazulról, hogy ő is megtanulja csak azért szégyellni magát, amiért valóban érdemes. Csakhogy Catónak - ezt Cicerótól hallotta egyszer - feltűnően formásak voltak a végtagjai, úgyhogy a lányok utána fordultak az utcán, ha kurta öltözetében elvonult előttük, őt pedig némiképpen görbe és eléggé szőrös lábbal verték meg az istenek. Így aztán néhány percig eljátszott a gondolattal, nem éppen a veszély ez órája tenné-e lehetővé, hogy mégis megvalósítsa kedves tervét. Hanem aztán bölcsen belátta, jobb, ha minél kevesebb föltűnést keltve végezi küldetését, és intett szolgájának, hozza elő a togáját, maga pedig elindult az atrium felé. Ekkor azonban valami lárma keletkezett az udvaron, majd rohanó lépések csattogtak az előcsarnok kövén, végül berobbant hozzá egy porlepett ruhájú, felkötött karú legionárius, és a fáradtságtól tántorogva egy levelet nyújtott felé:

- Két nap alatt érkeztem Galliából! - lihegte. - Sürgős üzenet...

Intett, hogy ültessék le a hírhozót, maga pedig gyorsan átfutotta a levél első sorait - aztán rémülten rogyott le a legionárius mellé. Majd előlről kezdte az olvasást, mint aki nem hisz a szemének:

„Kedves Barátom!

Lepidus kibékítette egymással Antoniust és Octavianust. Remélem, küldöncöm meg fogja előzni az övékét. Sikerült megszerezni annak a tizenkét férfúnak a nevét, akiket Quintus Pediusnak az első éjszaka meg kell gyilkoltatnia. Te is köztük vagy. Fuss,

menekülj, amilyen gyorsan csak lehet, mentsd meg magad. Fiad szerencsére sem az első, sem a második összeírásban nem szerepel, nem fenyegeti veszély. Értesítsd általa alább felsorolt barátainkat, hagyják el a várost, még az éjszaka beállta előtt.⁵”

Aláírás nem volt a levélen, még csak egy kezdőbetű sem. Ehelyett egy sebtében odavetett post scriptum következett, ami, úgy látszik, az utolsó pillanatban jutott a küldője eszébe:

„Ha megtudják, kitől kaptad az értesítést, végem. Emberemet vidd magaddal az útra, és ölesd meg.”

El tudjátok képzelni, mit érezhetett Laocoon, amikor a tengerből előmászó kígyó reá és két fiára tekerte nyálkás, hideg testét? Én éreztem ezt a fagyos és aljas félelmet a szívemre tekeredni, mikor attól rettegettem, hogy elárulnak és kiszolgáltatnak üldözőimnek a barátaim - és megértettem, hogy Labienus az üzenet olvasása után se kezét, se lábát nem bírta megmozdítani. A legjobban az rémítette meg, aminek voltaképpen örülnie kellett volna, hogy nem szerepel a kivégzendők névsorán. Vagyis inkább az, hogy barátjuk ezt szükségesnek tartotta kiemelni. Eszerint ő maga sincs biztonságban Rómában...

De hát miért? Hiszen ő csak apja parancsait hajtotta végre, és ki hallott még olyan szörnyűséget, hogy egy római ifjú ellenszegült volna apja parancsának? Ha viszont valóban veszélyben forgott, akkor miért menekült el az apja egyedül, miért hagyta őt a jó szerencsére és a sorsára? Ennyire közömbös számára a fia élete?

Nem kevésbé volt ijesztő, hogy a hírnököt meg kellett volna öletnie. Mert az országúton igazán nem okoz nehézségét egy ismeretlen legionariust eltenni láb alól. - Sőt - valljuk be - normális körülmények között, egy olyan nagy úrnak mint ő, a Városban sem. De nem akkor, amikor minden órában megjelenhettek házában a lictorok. Mert ha akkor csak egyetlen ember elszólja magát, a levél küldője ugyan megmenekül, de ő, Titus Labienus a hóhérok kezére kerül.

A legjobbnak még az látszott, ha a hírnököt tovább küldi apjához a levéllel. Hanem ehhez sürgősen meg kellett Cicerónak mutatni az üzenetet és a teendőket megbeszélni vele.

A hírnökre nézett - már aludt. Megparancsolta tehát háznagyának, ha a katona felébred, lássák el bőségesen étellel, itallal, fürösszék és kenjék meg a testét, és közöljék vele, amint a ház ura visszatér, azonnal tovább kell indulnia. Ő maga késlekedés nélkül rohant Ciceróhoz.

---

⁵ A történelemben járatosabb olvasó magától is rá fog jönni, hogy az emlékirat szerzőjét némiképpen megcsalta az emlékezete. Ha történetének eleje valóban olyan szép időben játszódott le, mint ahogy írja, akkor hosszabb időnek kellett eltelnie eddig a jelenetig, mint húsz év után véli, hiszen Quintus Pedius november 24-én kapta kézhez a triumvirek üzenetét. Gondolom, ez az időbeli eltévelyedés azonban mit sem von le a történetek hiteléből. (A fordító.)

A nagy szónoknak vendégei voltak: Atticus, a bankár és Cleon, a költő. Órák óta arra próbálták rábeszélteni, hagyja el a Várost. Már mind a ketten tudtak Labienus szökéséről, Atticust értesítették ügynökei, Cleon pedig véletlenül találkozott vele a Via Praenestinán, s abból, hogy a tilalommal nem törődve, lovon vágatott végig a városon, kitalálta: búcsú nélkül távozik. Márpedig - érveltek -, ha Labienus menekül, akkor Cicerónak is biztonságba kell helyeznie magát.

Az öregúr azonban hallani sem akart arról, hogy gyáván elfusson a veszély elől.

- Cleon még nem is élt azon a számomra emlékezetes napon, amelyen nemcsak védencem, Archias, a költő iránti megbecsülés, de az én szónoki hírnevem is a rómaiak nagy sokaságát vonzotta a Fórumra. Ám Atticusnak hallania kellett, hogy az összegyülekezett polgárok és praetor előtt nyíltan beszéltem a magam, talán túlságosan heves, de mindenesetre becsületes dicsőségvágyáról. Azt mondtam akkor, hogy minél derekabb ember valaki, annál több benne a virtus, amely éjjel-nappal a dicsőség keresésére ösztökéli, s arra inti, ne hagyja elmúlni nevének emlékezetét, de az egész utókorral kell mérje fennmaradását.

Mert mindenképpen rút és elítélendő dolog, ha valakit csak arra ösztönöz a vágya, hogy aranyat gyűjtsön magának, vagy a lakomáin résztvevő vendégek számát szaporítsa, vagy nyers és durva szenvedélyeit elégítse ki, de tudjátok, hogy engem effajta kívánságok soha nem háborgattak. Az én dicsőségvágyamat kielégítette az, hogy Catilina megsemmisítése után a senatus a haza atyjának nevezett, s azóta csak arra vigyáztam, hogy mindig méltó maradjak a kiérdemelt elismerésre. De ugyan méltó-e a pater familias nevére az a férfi, aki tűzvész idején elsőnek menekül a házból, veszélyben hagyván asszonyát és gyermekeit?

Ám nemcsak a kötelesség tart Rómában, hanem a felelősség gondja is. Mert ha most feltenné valaki Naevius kérdését, melyet Cato szájába adtam az öregség dicséretéről szóló híres értekezésemben:

E nagy országot, mondd, hogyan tettétek tönkre ily hamar?

bizony nem válaszolhatnék rá azokkal a szavakkal, mint ott tettem:

*Ujdonsült balga ifjú nép lépé szószékeinket el.*⁶

Mert igaz, hogy Cassius és Brutus, akik a köztársaságot megszabadították Caesartól, éppen nem voltak még öregek, de fiataloknak sem voltak mondhatók. És ha a nagyszerű tett idején nem is voltam velük, az éjszakát már társaságukban töltöttem el. Ők akkor visszariadtak attól, hogy a második legfontosabbat is megtegyék a köztársaság megmentésére, de én megemlékeztem Cato és Sulla üdvös kegyetlenségéről, valamint arra gondoltam, mekkora hibát követett el Marcus Tullius Cicero, amikor megelégedett Catilina elítéltetésével, de futni engedte cinkosát, Caius Julius Caesart, és azt követeltem, ne elégedjenek meg azzal, hogy levágták a hidra fejét, hanem égensék is ki a sebet, máskülönben a fej újra kinő. Vagyis azt kívántam, pusztítsák el Marcus Antonius is, nehogy összegyűjtve az elégedetlenkedőket, harcot kezdjen ellenünk. Sajnos, bennem az öregség nemcsak a tapasztaltságot s az ebből fakadó bölcsességet növelte nagyra, hanem az éjjelezésből származó kifáradást s a gyengeséget is, s amikor körülvettek, érveltek és kapacitáltak, meginogtam elhatározásomban, s végül én is Antonius életére adtam le voksomat. Így, ha Antoniusnak és Octavianusnak módja van Róma ellen vonulni, azért én is felelős vagyok, s azt a kétségbeesést érzem magamban, melyet Orpheus érezhetett Eurydicéje végleges elvesztésekor, tudván, hogy szerencsétlenségét kizárólag állhatatlanságának köszönheti.

---

⁶ Némethy Géza fordítása. (E. L.)

Éppen ezért nem engedhetem meg magamnak, hogy szökésemmel megkönnyítsem Antonius helyzetét. Mert ha maradok, két rossz között választhat: vagy megölet, vagy életben hagy. De egyik elhatározása sem lesz számára kellemes.

Gondoljatok csak arra, ki maradt a győztes Caesar veszélyesebb ellenfele: az élő Sextus Pompeius-e, vagy a halott Cato? Nemde a nagy halott, aki visszautasította Caesar bocsánatát, és önkezével vetett véget életének Uticában? Nemde Caesar még Ciceróval is meg tudott békélni, pedig az nyíltan megmondta, hogy továbbra is bírálni fogja helytelennek tartott cselekedeteit, de Cato elől soha meg nem menekedhetett. Meg kellett írnia gyalázkodó könyvét, egyetlen könyvét, amely szégyent hozott a fejére, dicsőség helyett. Mert míg *A gall háborúról* és *A polgárháborúról* írt könyveit azoknak is el kellett ismerniök, akiknek minden mondata fájt, addig barátai közül sem akadt senki, aki az *Anti-Cato* olvasásakor ne érzett volna haragot.

Én nem állíthatom, hogy akkora politikus vagy olyan szilárd jellem volnék, mint az ifjabbik Cato, de bizonyára nem voltam nála sokkal kisebb, népszerűsége pedig az enyémmel egyáltalán nem mérkőzhetett. Így Antoniusnak tudnia kell, hogy ha Cato halálával legyőzhetetlen ellenséget szerzett Caesarnak, akkor még inkább így lesz ez az ő esetében, ha engem ölet meg. Így aztán nem tartom valószínűnek, hogy erre a lépésre szánja magát.

De tegyük fel, hogy a bortól vagy a gyűlölettől részegen, avagy Fulvia mérgetől elveszítve az eszét, mégis gyilkosokat küldene rám, szabad-e megakadályoznom, hogy elkövesse ezt a hibát? Nem mondja-e akkor joggal az utókor, hogy Cicero is csak másokat tudott a nép üdvéért halálba küldeni, de a maga életét többre tartotta Róma szabadságánál? Azért, mert nem vagyok annyira öreg, hogy ne maradnék szívesen továbbra is a földön, nem tagadhatom le magam előtt: a szabadságnak nagyobb haszna származik abból, ha Antonius megölet, mintha életben hagy.

- Remek - szisszent fel Atticus, aztán gúnyosan elénekelte a gyorsan híressé vált dal ide illő két sorát:

*Bolond az, aki ezt nem érti,
Kösse fel magát, aki fél!*

Erre Cicero, aki nagyon szerette a költészetet - senki nem tudta nála előkelőbbben beleszóni írásába a verseket -, egyszerre elfeledkezett a vitáról, és megkérdezte Cleont, hogy ha még most is gyűlöli Octavianust, hogyan írhatta meg a caesarianusok dalát? A költő megrémült. Azt ugyan tudta, hogy dalát már az előkelő körökben is ismerik, de azt nem sejtette, hogy őt tekintik a szerzőjének. Nem is értette, hogyan derülhetett ez ki. Főképpen pedig azt nem tudta eldönteni, tagadja-e a szerzőséget, vagy vállalja? Bár Atticus is támogatta mind a két pártot, Cicero pedig maga adatta ki az általa gyűlölt filozófia hívének, a korán elhunyt Lucretius Carónak költeményét, és Catullust is szeretettel emlegette halála után, pedig írásban és szóban gyakran bírálta a neoterikusokat, azt mégsem tudhatta, hogy a triumvirek gyilkos terveitől felháborodva, megbocsátják-e neki a caesarianusok harci dalát. Ezért a kérdést hallatlanná téve, inkább arról beszélt, hogy nem szabad összetéveszteni a győzelem előtti helyzetet a győzelem utánival: harc közben az is gyilkoltat, aki győztesként inkább kegyelemre hajlanék, így tehát nem szabad, hogy a pótolhatatlan szónok Antonius logikájára bízsa életét.

- Egyébként is - mondotta -, Octavianus van olyan ravasz, hogy elhárítsa fejükről Cicero haláláért a gyűlöletét. Egyszerűen ledobatná a Tarpei szirtről Cicero gyilkosait, háromnapos gyászt rendelne el tiszteletére, és megesküdnék, hogy mind ő, mind Antonius feláldozta volna életét, ha megmentheti Cicerót.

Atticus figyelemre méltónak tartotta a költő érvelését, ami azonban a dalt illette, arról kijelentette, hogy noha kétségtelenül azt is egy bizonyos Cleon írta, az nem lehet a vendégükkel azonos.

- Mert - mondotta -, a mi Cleonunk tanult és finom stílusú költő, kecsesen, szellemesen s a fülnek kellemesen ír. Legfeljebb azt lehet szemére vetni, hogy Catullusnál is gyakrabban használja hosszúakként a rövid mássalhangzókat, s néha megengedhetetlen szabadossággal kezeli a sormetszeteket, de feltételezem, hogy e bűnöket nem hanyagságból követi el, hanem inkább az öregek bosszantására. Az pedig már a fiatalok joga, hogy az alexandriai költőket, a neoterikusokat többre tartsák a görögországiaknál. Én magam, öregedvén, úgy vélem, a tapasztalat e tévedésüket ki fogja igazítani.

Így tehát, ha tőle származnék a caesianusok dala, az sokkal kecsesebb és szellemesebb volna, és kevésbé sértené metrumaival a versértők fülét.

Másrészt viszont az sem tagadható, hogy a mi Cleonunkban sohasem lakozott olyan emésztő gyűlölet, mint ami a másik dalának hallatlan erőt kölcsönöz. Lehet, hogy ez a fiú soha többé nem ír verset, de egyetlen költeményével teljesíti a Cicero által megszabott normát, és fenntartja hírét az utókor emberei között is. A mi Cleonunknak pedig - bár nagyra tartom a tehetségét - még sokat kell tanulnia és dolgoznia, ha ki akar szabadulni Catullus árnyéka alól, és oly magasra nőni, hogy a kései idők távolságából is látni lehessen.

Cleon mulatságosnak is tarthatta volna Atticus véleményét, ehelyett megsértődött. A költők általában nem szeretik, ha egyetlen versüket többre értéklik, mint a tehetségüket. Különösen akkor nem, ha már nekik is okozott néhány álmatlan éjszakát a félelem, hogy egy költeményük színvonalát soha többé nem fogják elérni. Ráadásul szegény Cleont alaposan megzavarta az a különös körülmény, hogy egy olyan mozgalom dicséretére írta leghatásosabb versét, amelyet szigorúan elítélt. Én azóta alexandriai zsidóktól hallottam, hogy az ő szent könyveik tudnak egy hasonló történetről, valami Bileam nevű haruspexről, aki akarata ellenére megáldotta a zsidók hadseregét, amikor meg kellett volnaátkoznia. Hanem szegény Cleon még joggal hitte, hogy esete egyedül áll a történelemben s ezért valami csodára gyanakodott. Később azonban, Kutycska elbeszéléseinek hatására úgy hitte, sikerült a rejtélyt kielégítően s magára nézve megnyugtatóan tisztázni, s ezért hevesen a saját védelmére kelt.

- A Caesar-verset valóban nem én írtam - mondotta -, hanem valaki más, aki talán ennek az egyetlen éjszakának a kedvéért született. És bevallom, büszke lennék, ha magaménak vallhatnám a költeményt, hiszen elismerem mindazt, amit Atticus felsorolt az előbb. Azt viszont tagadom, hogy egy politikai vers hatásossága csupán vagy elsősorban a költő tehetségétől függne - sokkal inkább múlik annak a mozgalomnak a jelentőségén, amelynek szolgálatában írták. Az a Cleon egy ihletett pillanatában váratlanul megértette, hogy a caesianusok ügye sokkal nagyobb annál, semhogy egy részeges hadvezér vagy egy politikai kalandor ártani tudna neki, ezt énekelte meg, s ezért lett nagyszerű a költeménye. De ha ez így van, mulattáson kívül mit ér az a vers, amely Octavianust csipkedi meg? Ha az én epigrammám öllene kevésbé tűnik hatásosnak, mint az, amit Catullus írt Caesarról, úgy a különbség nem a két költő, hanem Caesar és Octavianus tehetségében van.

A másik Cleon dala azonban rám sem maradt hatás nélkül. Csak én nem fellelkesültem, hanem kétségbeestem tőle. Szavain elgondolkozva, rájöttem ugyanis, hogy teljesen mindegy, Brutust fogják-e szolgálni a senatorok vagy Antoniust. Ha a senatus szolgák gyülekezetévé züllik, a Köztársaság így is, úgy is elvész. Itt már csak azért folyik a harc, hogy ki fog Róma nyakába ülni. Ha elvekről lenne szó, nem lehetne Atticus mindegyik vezér barátja, Kutycska mindegyik ellensége, és Cleon sem csupán azért kívánná Brutus győzelmét, mert gyűlöli Octavianust. És mikor ezt megértettem, írtam én is egy költeményt, amelyről büszkén hiszem,

hogy felér a másik Cleon dalával. Őszintén sajnálom, hogy nem mondhatom el, hiszen vendégségben vagyok Cicerónál, és a házigazda érzékenységét tisztelni kell.

Erre természetesen mind a ketten rábeszéltek, mondja csak el nyugodtan a versét, mert ha igaz és jó, akkor is meghallgatásra érdemes, ha keserúséget okoz. A költőt pedig könnyű volt meggyőzni arról, amire amúgy is vágyott a szíve:

A RÓMAIAKHOZ

*Vidulva hallják most a büszke parthusok,
hogy légióink harcra szálltak újra már.
A róthajú, vad germán és a thrák se fél,
hisz Róma harcol Róma ellen. És veszít
akárki győz. Ha Cassius, ha Caesar.*

*Hát lúd se gágog? Ór se pattan: Itt a vész?
A nép se zúg? Sas nem repül? Vagy vak, ki jós?
A híres ősök büszke sarja, egy se szól?
Csak én, görög, kiáltsam szívszakadva: állj!
Hová, háová rohantok bűnösök?*

*Úgy pusztá Róma! Nincs több római! S talán
mint gyermekét emésztő Tantalus királyt,
mind elhagyták az istenek. Az ég üres.
Minerva elszállt. Véle Mars haraggal és
nagy Carthago romjára ült pihenni.*

Sajnos a hallgatók nem mondhatták el véleményüket a versről, mert itt rontott be a szobába Labienus, és sokkal fontosabb dolgokra terelődött a szó.

(Ha most megkérdezték, miképpen jelenhetett meg később a *Quo, quo, scelesti, ruitis?* sor Horatius híres költeményében, nos erre két magyarázatot is adhatok. A valószínűbbnek az látszik, hogy hasonló körülmények között élve, mindkét költőnek egymástól függetlenül jutott eszébe ez a különben nem is bonyolult kifejezés. De szívesebben hinnék abban, hogy a memóriájáról híres Atticus első hallásra megjegyezte a két versszakot, ő mondta el később Maecenasnak és az Horatiusnak. Így ugyanis, ha többre nem vitte, legalább egy sora erejéig osztozott abban a halhatatlanságban szegény Cleon, amit Horatius ígért meg magának.)

A három férfi megdöbbenve meredt Labeniusra. Igazán furcsa látványt nyújtott. Alighanem rohant végig a városon, mert arcáról dőlt az izzadság, haja csimbókosan lógott a homlokába, togája pedig nem volt rajta.

- Mi történt veled? - kérdezte Cleon. - Ki kergetett megint?

- Velem? - csodálkozott az. - *Velem* semmi! És miért kergettek volna?

Hanem aztán látta, hogy nemcsak Cleon nézegeti furcsálkodva, hanem Atticus, sőt Cicero is, önkéntelenül megtapogatta magát, és csak most vette észre, hogy ijedtében végül megvalósította régi vágyát: tunikában ment el hazulról.

- Ah, úgy! - nevetett fel közben Atticus, akinek háromjuk közül leggyorsabban váltott az agya. - És még vannak, akik azt állítják, Rómában nincs többé római! Íme, az ifjú Cato!

Cicero bosszúsan ráncolta a homlokát:

- Nem olyan időket élünk, Labienus, hogy szabad volna a népet Cato szellemével ingerelni. Cselekedeted indokát bizonyára dicsérnem illene, de szándékától eltekintve, eléggé ostoba!

Labienus megijedt s elkeseredett, mikor látta, kik ülnek Cicerónál. Elhatározta, hogy kibőjtöli a vendégek távozását, s csak akkor adja át a levelet. Nem is Cleontól félt, hanem Atticustól. Barátját ostobábbnak tartotta annál, semhogy feljelentse, ha titka birtokába jut. A bankár azonban nagyon is különös szerepet játszott az eseményekben. Cicero legjobb barátja és Brutus nagy tisztelője volt, mégis nemcsak a Caesar-gyilkosok, de Octavianus és Antonius is az ő pénzén toborozta hadseregét. Kölcsönei révén az összes politikai barátságát biztosította magának, s alighanem egyedül érezhette magát teljes biztonságban a forrongó Rómában. Ha úgy fordul a helyzet, képes lehetett rá, hogy a majdani győzteseknek kiadja ellenfeleiket. Labienus mind jobban megzavarodott a gúnyos tekintetektől, a szemrehányásoktól, és meg-gondolatlanul mégis odaadta Cicerónak a levelet:

- Ha ezt elolvasod, bizonyára nem fogod rosszallani sietségemet!

Háromjuk közül Atticust döbbsentette meg leginkább a levél, bár - mint mondotta - számított valami hasonlóra, és bár - mint én teszem hozzá - neki, személy szerint, a sors semmilyen változásától nem kellett tartania. De hát sok jó barátja volt a proscibáltak között, és egyébként is józan, segítségre hajlamos férfiú lévén, a többieket is szerette volna megmenteni. Ő maga csak ritkán avatkozott be a politikába, de éles eszét és jártasságát az életben annyira elismerték, hogy ahol ő nyilvánított véleményt, ott még Cicero sem szokott ellentmondani. Tanácsára mindenekelőtt elszalasztottak egy szolgát Labienus togájáért, hogy ha egy kissé besötétedik, azonnal sorra járassa és menekülésre készítse a listára vetteket. Hanem Corneliust s egy bizonyos Calpurniust Cleon vállalt magára - meleg barátság fűzte mindkettő-jük gyermekéhez.

Cicerót természetesen mélyen lesújtotta a szerencsétlenség. Szívől aggódott barátaiért - ám mégsem tudott elnyomni egy kis büszkeséget, hogy jóslata bevált, és Antonius nem merte őt felvenni a halálraítéltek közé. Atticus ezért nyersen vén agyalágyultnak nevezte, s követelte, hogy ő is hagyja el Rómát még az éjszaka beállta előtt. Fulvia első dolga az lesz, hogy kiszekírozza férjéből Cicero halálos ítéletét, Antonius senkitől sem fél, csupán a feleségétől, Octavianus pedig sokkal aljasabb annál, semhogy akárcsak próbálkozzon is Cicero életének megmentésével. A tanácsot az öreg nyersen visszautasította. - Az utolsó római nem hagyja el Rómát - mondta.

- A halhatatlan istenekre! - nyögött fel a bankár kétségbeesve - a halhatatlan istenekre, hogy én is úgy kezdjem szavaimat, ahogyan Cincinnatus tette volna a helyemben. Cleon azt írta, hogy Rómában nincs többé római, és Cicero legfeljebb magára nézve utasítja el ezt a meg-állapítást...! Pedig ha valami csuda folytán Cincinnatus feltámadna, és eljönne közéttek, disznóröfögésnek vélnétek a beszédét, s azt hinnétek, hogy valamelyik vágóhídról érkezett hozzátok. Ha viszont nektek kellene élnetek az ő annyiszor dicsért idejében, fél év alatt belepusztulnátok abba, hogy semmit nem csinálhattok kedvetek szerint, hanem csak úgy, ahogyan azt a szomszédaitok megszokták. És ha véletlenül mégsem pusztultok bele az örökös féltékeny kémlelődésbe és feljelentégetésbe, akkor a senatorok éppúgy lekaszabolnának titeket is, mint a két Gracchus gyereket, akiknek nézetei igazán arisztokratikusak voltak a tieitekhez képest.

Ez a gyerek viszont - itt Labienus felé bökött ujjával - minden bizonnyal hamar megtalálná közöttük a helyét. Már másnap tudná, hogy melyik bünt, melyik censornál kell feljelenteni, és kétely vagy habozás nélkül teljesítené minden nála magasabb rangú személy parancsait. Az, akit ti igazán rómaiként emlegettek, itt ül köztetek. Igaz, tunicában, ám a régi rómaiak is csak ünnepi alkalmakkor viseltek togát.

Mivel nekem minden őszám római, nem tudhatom, hogy Cleon, a görög, miután álljt kiáltott nekünk, bűnösöknek - minek tartja magát: lúdnak, őrnak, sasnak, nyitott szemű jósnak vagy netán az utolsó rómainak? Azt viszont tudom, hogy nem tartozik senkihez: se szegény, se

gazdag, se iparos, se pénzember, se plebejus, se patricius, s ezért egyik párt győzelmétől sem remélhet a maga részére semmit. Így aztán könnyen megőrizheti tisztánlátását, könnyen vethet meg mindenkit, aki részt vesz a harcokban, és könnyen vigasztalhatja magát nyomorúságáért azzal, hogy korántsem él olyan gyalázatosan, mint Octavianus. Az persze eszébe sem jut, hogyha véletlenül Cleont választják Caesar utódjául az istenek, ha ő nyeri meg csinos arcával és élénk intelligenciájával Caesar szívét, és Octavianust ringatják egy nem régen római polgárjogot nyert görög bölcsőjében, úgy ma Cleon írna alá halálos ítéleteket, és Octavianus szurkálna ezért tövisek epigrammákat a körme alá.

Mindezek okából én Cleont csak akkor nevezném igazi rómainak, ha a legutolsó élő ember volna a Városban. Egyébként ugyanis minden római tartozik valakihez: genshez, familiához, collegiumhoz, osztályhoz, patronushoz és párthoz, s ezért ilyen vagy olyan formában érdekelt abban, hogy ki nyeri meg a polgárháborút. Én persze tudom, hogy valóban aggódik Rómáért, de ezt nem tartom érdemnek. Rómáért nem aggódni kell, hanem cselekedni. Aki azonban nem tartozik senkihez, az legfeljebb csak siránkozhatik érte még akkor is, ha nagyon szépen teszi.

Cleon persze azt válaszolhatná, hogy akkor az olyan ember sem lehet római, mint Atticus, aki mindenkire tartozik, és neki is könnyű pártatlannak maradnia, mert ő meg annyira gazdag, hogy már nem függ senkitől. Mivel pedig eszes fickó, alighanem ez is jár a fejében. Csak hogy akkor ő, az új szerelmese, ebben az egy dologban kissé régiesen gondolkodik. Az idők változnak, és mi változunk velük. Apósom, Crassus, még joggal hihette, hogy a birodalom leggazdagabb emberének politikai hatalomra is szüksége van ahhoz, hogy becsvágyát ki tudja elégiteni. Én tanultam az ő sorsából, és megállapítottam: egy bankárnak elég, ha csupán a vagyonát növeli. Crassusnak hatalma tetőpontján sem volt annyi barátja, mint most nekem, és soha nem mondhatta magáról, hogy történjék bármi, ő maga biztonságban van. Gazdagságom viszont lehetővé tette, hogy én is arra a meggyőződésre jussak, amire Cleon: akárki is fog győzni, az a senatust szolgáljává teszi. Csak éppen nekem mások az érveim.

Egyébként ennek ellenére, nekem sem mindegy, ki lesz a győztes. Szeretném, ha Cassius lenne az, mert ő valóban köztársasági és minden zsarnokságot gyűlölő. Ez azért jó, mert majd a magát is gyűlölni fogja, és a legnagyobb mérséklettel tenné, amit Antonius élvezettel és meggyőződésből. De az egyeduralmat ő sem utasíthatja el. Akármilyen szándékkal tér vissza győztesen Rómába, látni fogja, hogy a senatus tehetetlen, és tehetetlenné kívánja tenni őt is. A polgárháború befejezése ugyanis egyet sem fog megoldani azok közül a problémák közül, amelyeket Caesar sem tudott leküzdeni.

Ő mondotta egyszer baráti társaságban, nincs drágább kincs, mint a jól idomított szolgasereg, amely kifogástalanul kezeli gazdája vagyonát. Egy-egy tehetséges rabszolgáját évekig taníttatja, mielőtt rábizná valamely fontos ügy intézését, és óvakodik attól, hogy gyakran változtassa az ügyintézőket, hiszen a tudás atyja a tapasztalat. Minden értelmes gazda így kezeli a gazdaságát - mondotta -, például a bankár, Atticus, akit ezért is sokra becsül. Egyedül Rómának kell eltűnnie, hogy minden évben mások üljenek a kormányánál, más és más érdekcsoport döntse el, hogy milyen irányba vezessék ügyeit. Atticus régen tönkrement volna, ha így kezelnék a vagyonát, és Róma is tönkre fog menni, ha nem sikerül elérnie, hogy évtizedeken át ugyanaz az ember igazgassa a birodalmat. Én pedig, a bankár, tudom, hogy igaza van, és bárki veszi át a kormányrudat, annak eszerint kell majd cselekednie. Én az érdekeimmel kapcsolódok a Város sorsába, s ezért - ha megengeditek - magamat is igazi rómainak kell tartanom.

Különben akkor sem járnánk sokkal rosszabbul, ha nem Cassius lesz a győztes, hanem Octavianus. Oktalanul néztek reám haraggal: ha Sulla megjósolhatta az erényes és feleségéhez hűségesen ragaszkodó, fiatal Caesarról, hogy száz Marius lakozik benne, nekem is szabad azt állítanom Caesar gyalázatosságokban fetregő fiáról, hogy ha nem is száz, legalább ötven

Cato elfér az ő szívében is. Büszke lennék, ha én vettem volna észre, de megvallom, hogy a mondás olyantól származik, aki nálam is jobban ismeri az emberi szívek rejtelmét. A minap magamhoz hívtam Kutycskát, hogy megkérdezzem véleményét a helyzetről. Rettentően nagy esze van a vén gonosznak és kitűnő informátorai. Készséggel válaszolgatott kérdéseimre, s amikor azt találtam állítani, hogy politikusaink közül Octavianus a legbecstelenebb, így válaszolt:

Bizonyíték erre az, hogy még életben van. Ha csak egy kevéssel lenne becsületesebb, már régen az isteni Caesar térdénél ülve szemlélné, hogyan gyilkolják egymást a többiek. A tisztességes ember mindig csak valamivel álnokabb, mint amire az ellenfelei kényszerítik.

Az isteni Caesar is akkor hazudozott, vesztegetett, árulta el barátait és hízelt az ellenségeinek, amikor az arisztokratáknak már majdnem sikerült víz alá nyomniok a fejét. Valahányszor felülkerülhetett, méltányosságra hajló lett, megbocsátó és eszes - néha a kelleténél jobban is -, mert ezt kívánta tőle Róma. A bölcs ugyanis nem azt teszi, amit szeretne, hanem amit a körülmények rákényszerítenek.

Semmi kétségem nincs afelől, hogy ha Antonius és Octavianus győznek - amire szerintem megvan minden reményük -, az ifjú Caesar éppen annyira erényes lesz, mint amennyire ma erkölcstelen. A ragyogó és korhely Antoniuszal szemben ugyanis csak akkor fogadja kegyébe a Város, ha a pietas védelmezőjévé változik. Mivel pedig még igazán fiatal, és még nem szokhatta meg a rosszat, tartok tőle, majd éppen olyan élvezetét fogja találni a tisztességben, mint most a gyalázatosságban. Mert Antoniusnak számtalan célja van, de Octavianusnak csak egy: a győzelem.

Beismerem, engem meggyőztek Kutycska érvei, s így Octavianust is igazi rómainak tartom, noha ő ezzel most a legkevésbé sem törődik.

Utoljára hagytam Cicerót, pedig rangja, tekintélye és nagysága miatt őt kellett volna először említenem. No, de Varro egyszer azt mondta apósomnak: „a diadalmenetben elől áll az imperator és mögötte a halál. Ebből azonban nem következik az, hogy kettőjük közül az imperator a hatalmasabb.” Éppen így a beszéd során is előfordulhat, hogy a fontosabb hátrább következik.

Cicerót szeretem legjobban barátaim közül, s már ezért is mérhetetlenül sajnálnám, ha el kellene veszítenem. Akkora azonban bennem a tisztelet iránta, hogy mégsem próbálnám szándékát megmásítani, ha hinnék abban, hogy önfeláldozásának legkisebb hasznát is látná a haza. Ugyan melyik kiváló férfi ne adná szívesen oda az életét, ha a Köztársaság érdeke így kívánja? Sajnos, az ifjú Cleonnak van igaza, akinek meglepő éleslátást kölcsönzött szegénysége és gyűlölete. Cato öngyilkossága azért volt olyan végzetes Caesarra, mert a győzelem minden lehetőségének elvesztése után és akkor következett be, amikor Caesar már felajánlotta kegyelmét. Ha azonban valaki a harc kezdete előtt hagyja megöletni magát, azt legfeljebb sajnálják, de nem tisztelik. Ezért kell Cicerónak elmenekülnie Rómából, mielőtt bezáródnék körülötte a gyűrű.

Ha nem a harcoló seregekhez menekül, hanem olyan helyen rejtőzik el, ahová a csatáknak a lehelete sem ér, s ha az istenek nem irigylik meg szerencsénket, baj nélkül várhatja ki, amíg véget ér a háború. S ezt én nemcsak barátságunk okából kívánom, de azért is, mert Rómának nagy szüksége lesz rá.

Cincinnatus még ökrei farka mögül is láthatta, hogyan lehet győzelemre vezetni Rómát. Hannibál kortársainak ehhez már a tengert is be kellett hajóznio. Róma azért győzte le a világot, mert valahányszor szűk lett számára az alkotmány, levetette magáról, mint a gyermek a kinőtt ruhát. Az az okos ember, akinek a győzelem után meg kell hoznia azokat az intézkedéseket, melyeket a körülmények rákényszerítenek, ugyancsak kénytelen lesz számos,

szívünkhöz nőtt hagyományt eltörölni. Ekkor pedig a nép nagy zavarba kerül, senki nem fogja tudni, mi a rossz, mi a jó; az egyik majd ezt mondja, a másik azt. Ha ekkor jön vissza Cicero, akárki lesz a győztes, örömmel fogadja, mert jól tudja, nála senki sem ért jobban annak a megmagyarázásához, hogy ami van, az miért helyes. Márpedig akkor erre lesz Rómának a legnagyobb szüksége.

Mivel pedig Kutycskával együtt én is Antonius és Octavianus győzelmét tartom valószínűnek, Cicerónak azt tanácsolom, meneküljön el, és várja ki a háború végét. Cleon helyében viszont nem menekülnék, hanem Octavianus elébe sietve kérném bocsánatát. Ami pedig Labienust illeti, helyében azt tenném, amit majd amúgy is tenni fog.

Cicero természetesen megsértődött, amiért Atticus őt elvtelennek tartja, s heves szemrehányásokat tett neki. Hanem akkor megérkezett a rabszolga, akit elszalasztottak Labienus togájáért, s ezért a tennivalókhöz kanyarodott vissza a beszélgetés.

Atticus, mint láthatják, bölcs ember volt. Cleon jobban járt volna, ha megfogadja a tanácsát - ez esetben Maecenas talán őt pártfogolná Horatius helyett. Az a Maecenas, akit a ma élők közül egyedül lehet Atticushoz hasonlítani. Ami Cicerót illeti, róla mindenki tudja, hogy addig habozott büszkesége és élete megóvása között, amíg mindkettőt sikerült elvesztenie. Atticus ezt különben meg is jósolta a két fiatalembernek, akikkel együtt hagyta el sötétedés után a házat. Azt mondta, Cicero a Catilina-ügyben és Caesar megöletése után ragyogóan viselkedett, gyors volt, határozott, és mindenkinek példát mutatott arra, hogyan kell buzgólkodni a haza érdekében. Ezt a két esetet leszámítva azonban minden helyzetben habozott, és addig kutatta a mások véleményét, míg minden cselekvésről lekéssett.

A helyzet egyébként sötétnek látszott, de nem egészen reménytelennek. A triumvirátus levelét szemmel láthatóan sikerült megelőzniük. Cleon sietett Calpurniust és Corneliust, Labienus pedig a többieket értesíteni. Este aztán, mikor Pediushoz is megérkezett a parancs, s ő kénytelen volt orgyilkosokat küldeni a tizenkettőhöz, a halálraítéltek közül nyolcat már nem találtak a házában. Érthetetlen módon azonban a négy meggyilkolt között volt Cornelius is, aki pedig Cleon szeme láttára menekült el hazulról.

A Városban olyan nagy volt a rémület, hogy Pedius saját szakállára edictumot adott ki, melyben megnyugtatta a polgárokat, hogy csak tizenkét név szerepelt a listán, s rajtuk kívül nem lesz bántódása senkinek. Másnap azonban - nyilván a rettenetes megrázkódtatástól - ő maga is hirtelen elhunyt, s erre a hírre mindenki elvesztette a fejét. Tíz nap múlva pedig bevonult a városba előbb Octavianus, aztán Antonius, majd Lepidus, mindegyik egy legióval és a praetori cohortisszal. Pedius helyébe Caius Carrinast, Caesar volt tisztjét nevezték ki consullá, azután elkezdtek a proscibáltak lajstromának nyilvánosságra hozatalát, bőséges jutalmat ígérve mindenkinek, ha rabszolga, ha fölszabadult, ha beárulja vagy megöli őket. Fejvadászatra küldték katonáikat egész Itáliában.

A rémületnek és bujdosásnak ezek a hónapjai azonban már művem következő könyvébe kívánkoznak. Itt már csak azt fogom elmondani, hogy mi történt Corneliusszal és hogyan fejezte be Kutycska Caesar történetét.

Semmi kétségünk nem lehet, hogy Publius Cleonnál jobban megértette Kutycska elbeszélését. Előkelő ifjú volt, s ami ennél még fontosabb, uralkodásra született - már abban a korban, melyben más fiúk még karral és ököllel döntik el, ki legyen csapatjukban a vezér, gyönyörű arcocskájával, karcsú természetével, kellemes mozgásával és eszességével annyira kivált társai közül, hogy azok önként, ellenkezés nélkül követték parancsait. Mire pedig a gyermeki togát levetették, oly megszokottá vált az elsősege, hogy azok sem próbálták meg kétségbe vonni, akiknek talán lett volna ehhez tehetségük és joguk. Sajnos kevés embernek van olyan természete, hogy annak is tudjon örülni, amihez erőfeszítés nélkül jutott, és ő különösen nem tartozott ezek közé a szerencsések közé. Hamarosan rémesen untatta barátainak rá mindig egyforma készséggel mosolygó arca, szapora fecsegésük, ha hallgatott és gyors elhallgatásuk, ha megszólalt. Nemesebb dicsőségre vágyván, Athenbe utazott egy évre a divatos szónokhoz és filozófushoz, Kantharészhez, remélvén, hogy az idegen környezetben, az iskola vitáiban majd méltóbb erőfeszítésekre kényszerül és kellőképpen edzheti szellemét. Bámulata azonban nemcsak idősebb társai, de még a mester is kevés ellentmondás után elfogadták véleményeit, s ez rövid ideig érhető örömmel töltötte el. Nemsokára kiderült azonban, hogy Kantharész nem egyetértésből támogatta őt a vitákban, hanem azért, mert hevesen beleszeretett. Mikor pedig kiábrándultan elpanaszolta neki, milyen kelletlen szerencse üldözi őt, a kíméletlen visszautasítástól megsértett filozófus gúnyosan azt tanácsolta, törje össze erővel szépséges vonásait, s akkor majd megszerezheti magának az annyira óhajtott küzdelmeket.

- Csak éppen - tette hozzá, nyilván saját magára célozva - akkor tapasztalni fogod, hogy az emberek szívesebben hallgatnak egy csinos tőkfej szavára, mint egy púpos termetű bölcs intelmeire.

Megundorodva Kantharész szüntelen tolakodásától, visszautazott Rómába, maga köré gyűjtötte a vakmerőbb fickókat régi barátai közül, s hogy valamivel kielégítse lobogó tettvágyát, eszeveszett kalandokba vezette őket éjszakánként a Suburán. Belekötöttek a mulatozó mészárosokba, megtámadták az előkelők kíséretét, és meztelenre vetkőztették a nagyurat, sőt egy ízben egy csapat szabadságon levő legionáriust is megfutamítottak. Ha csak egy kicsit durvább a természete, valószínűleg megmarad ennél a szórakozásnál. Így azonban hamar meguntta ezeket az éjszakai diadalmakat, melyek reggelre elporlottak, mint az álom, s legfeljebb poharazgatás közben emlegették még őket néhány napig. Otthagyta cimboráit, összebarátkozott Cleonnal, mert szórakoztatta, hogy az milyen komolyan veszi a költészetet, engedelmesen átvette apjától a kémek irányítását, mert rájött arra, hogy az életnek semmi értelme nincs, s az okos ember csupán azért nem dobja el magától, mert a halál még értelmetlenebb.

Ott, az apja irodájában találkozott ismét Kutycskával, vagyis inkább a nevével, azzal az emberrel, aki pusztá létevel tagadta az ő egész elméletét. Ez a nyomorult felszabadított, ez a szennyes vénség olyan rajongva szerette az életét, hogy a semmiből, a pusztá eszéből hatalmat kovácsolt magának, és rákényszerítette nagy hatalmú ellenségeit, hogy egymás ellen megvédjék gyűlölt személyét. Furcsa módon irigyelni kezdte ezt a makacs harcost, aki nyilván több örömet élvezett dohos kamrácskájában, mint ő apja tágas házában, és meg akarta fejteni a titkát. Ehhez pedig Caesarral kellett foglalkoznia, akinek az öreg nyilván csak pusztá lenyomata volt. Ettől fogva mohó érdeklődéssel hallgatott meg minden róla szóló történetet, s - miközben nyugodtan folytatta a Caesar-gyilkosok ügyének támogatását -, lassan az lett a meggyőződése, hogy az egyetlen ember, akihez érdemes volna hasonlítania, az Caesar.

Őt igazán nem rázta meg az a kép, amelyet Kutycska az Alesia alatti tömegmészárlásról rajzolt szemük elé, hiszen aki a saját életét nem becsüli, az a mások halálát nem nagyon veszi szívére. És mégis Cleonnál is jobban meggyötörte a beszélgetés. Megértette ugyanis, hogy nemcsak a körülményekben kell kudarcának okait keresnie, hanem magában is: nem a Caesar,

hanem a Pompeiusok fajtájából való, akiknek elébe megy a szerencse - és ráadásul olyan időben él, melyben a sors Ázsia helyett legfeljebb egy suburai lotyót dobhatott az ölébe. Márpedig senki nem mondhatja magáénak egyszerre a Pompeius szerencséjét és a Caesarét.

Azt már Cleontól tudta, hogy nem ők voltak az elsők, akik Kutycskától megvásárolták Caesar élettörténetét - ellenkezőleg, hogy ez a megszokott kereseti forrásai közé tartozott. Azt is megértette, hogy a vén ördög minden esetben valamiféle párharccá változtatta át elbeszélését, olyan képet rajzolva Caesarról, amelyhez hallgatója a legkevésbé hasonlított, így is bizonyítandó, hogy a mai rómaiak közül Caesarhoz egyedül neki van köze. Fantasztikus magabiztosság áradt belőle. Nem kételkedett abban, hogy mindenkinek fölébe tud kerekedni, míg neki senki sem árthat.

Ez a jókor jött vereség kissé felcsigázta Cornelius harci kedvét. Barátjától elbúcsúzva, visszament Kutycska lakására, és engedélyt sem kérve nyitotta rá Silviára az ajtót. Elhatározta, hogy elcsábítja a lányt, s ha nem sikerül, erőszakot követ el rajta, s ha már elkápráztatta tökéletes férfiurejével, elszökteti és elrejtí Kutycska elől.

A lány a szoba egyik sarkában állt, és egy furcsa állatfejű kis istenszobor előtt hajlongott, amikor a férfi rátörte az ajtót. Meglepetés nélkül fordult hátra, és gyengéden elmosolyodott:

- Imádkoztam, uram, hogy visszatérj. Soha nem láttam nálad szebb férfit...

Cornelius rosszkedvűen állt meg. A túlságosan könnyű siker egyáltalán nem volt ínyére. Hanem a lány, noha félreérthetetlenül felajánlotta magát, nem viselkedett sem szemérmetlenül, sem kihívóan. Csak állt mozdulatlanul, mosolyogva várta, hogy a férfi viszonzza üdvözlését.

- A szépséged hozott vissza, Silvia, nem az imádságod! - mondta tehát Publius, járatos lévén a könnyű bókok adásában. Aztán hozzálépett, bal karjával magához ölelte, jobbajával pedig nyomban szét akarta nyitni a köntösét, ahogy ezt suburai ismerőseinél szokta. Ám Silvia eltolta a kezét.

- Ne bánj velem durván, uram! - kérte csendesen. - Szíriai lány vagyok. Anyám táncosnő volt, és a szerelem sok olyan édes fogására megtanított, amelyet nem is sejtenek a rómaiak. Ha úgy törsz rám, mint a katonák szoktak az elfoglalt város asszonyaira, sohasem fogod megtudni, mi a különbség a római nők és a hazámbéli lányok ölelése között.

Olyan szokatlan és furcsa volt, hogy Publius nem merte tovább folytatni az ostromot. Viszont nem is sejtette, hogy akkor hogyan viselkedjék. Silvia pedig vidáman kacagott:

- Olyan vagy, mint egy nagy medve. Úgy látszik, mindenre én kell megtanítsalak. Gyere, igyunk bort, és játsszuk el a szerelem kockajátékát.

Nem tudom, meghonosodott-e azóta már ez a játék Rómában, de ha úgy volna, csodálkoznék. Mikor én Itáliából Alexandriába hajóztam, itt már ismerték, pedig Egyiptomban kevesebb szíriai rabszolgalány élt, mint odaát. Közülük akkor még nem is hallott róla senki: sem Cornelius, sem Cleon, sőt alighanem maga Kutycska sem - legalábbis nem hinném, hogy Silvia megtanította volna rá vénséges vén szeretőjét. Ugyanis csak abban különbözik a legionáriusok jól ismert kockázásától, hogy nem pénzre játsszák, nem is italtra, hanem kizárólag a szeretkezni készülők, egymás ruhadarabjaira. Itt Alexandriában azt tapasztaltam, hogy a lányok ugyancsak értenek a csaláshoz, és nemegyszer fél óráig is várakoztatják meztelenül a férfit, mielőtt engednék lenyerni magukról az utolsó lebernyeget. Ugyanerre gyanakodott Publius is, amikor már szinte teljesen levetkeztetve ült, mielőtt Silviának akár a papucsát elnyerte volna. De míg a keleti férfiak ilyen állapotban rendkívüli izgalomba jönnek, barátunkat, mint igazi rómaid, keservesen sértette veresége. Silvia alighanem megérezte kínlását, mert finom ujjacskáival úgy intézte a szerencse fordulatát, hogy gyors egymás-

utánban most ő veszítse el a saruját, hajdíszét és köpenyét. Most aztán Cornelius meggyőződhetett róla, hogy Kutyácska egyáltalán nem túlzott, kedvese két keble, hasa és csípője tökéletesebb volt, mint bármely asszonyé, akit Cornelius addig ismerni tanult. Mikor aztán a játék befejeződött, s végre mellé heveredhetett a pamlagon, bebizonyosodott, hogy Silvia sem jogtalanul dicsérte saját művészetét. Legalábbis ő, aki azt szokta meg, hogy akit ölel, az jajgat a gyönyörűségtől, most nem tudta, Silvia némán szeret-e vagy hangosan, mert semmit nem hallott saját lihegésétől és nyögésétől. Így megkapván mindent, amit egy férfi egyáltalán megkaphat a nőtől, már nemcsak a bosszú vágyától hajtva, hanem boldog örömmel ajánlotta a lánynak, szökjön el vele, s ő elrejtje Kutyácska elől. Silvia, ezt hallván, nyomban öltözködéshez látott, s elképzelték, milyen gyorsan követte példáját Cornelius is. Mikor azonban mind a ketten elkészültek, Silvia kinyitotta az ajtót, és azt mondta:

- Most menj, szegény Publiusom. Kutyácska öreg és testben elgyengült, megbocsáthatja, hogy néha megkívánom az ifjak szerelmét. De én őt soha el nem hagyom, mert minden egyébben sokkal inkább férfi, mint ti vagytok, fiatalok.

Publius bizonyára nem az első szóra hagyta ott Silviát, sőt a másodikra sem. Hanem aztán meggyőződött arról, hogy mindenképpen el kell jönnie, és engedelmeskedett. El kellett ismernie, hogy teljes vereséget szenvedett. Adni akart, s kapott. Hódítani akart - elutasították. Kutyácska fölé akart kerekedni, de a lány, akit először tudott volna igazán szeretni, alább helyezte őt nála.

Csakhogy Cornelius igazi római volt, vagyis megverni lehetett, de amíg élt, nem érezte legyőzöttnek magát. Nagyon jól megértette, miért tartja Silvia különb férfinak Kutyácskát nála - most tehát be kellett bizonyítania, hogy nincs igaza. Ő tudta, hogy egy szolga lehet erős, félelmetes és okos - ám férfi nem. Igaz, lumpok és részegek között ő sem lehet. De most, hogy végül célt talált magának, nem voltak kétségei, hogy Kutyácska fölé emelkedik.

Vagy talán egy szép lány szerelméért küzdeni nem igazi cél?

Hát - mi tagadás -, nem az. És én nem is tartanám nagyra Publiust, ha Cassius vagy Antonius seregében kívánta volna hősiességét bizonyítani. De továbbra is megvetve, amit megvetendőnek tartott, elhatározta, hogy Sextus Pompeiushoz áll, aki mindenkitől elhagyva egyedül harcolt Róma minden serege ellen. Meg akarta mutatni, hogy a messzi Hispániából is ki lehet fordítani Rómát sarkaiból.

Rosszul ítélte meg a helyzetet? Elpusztult volna Pompeiusszal együtt?

Bizonyára el. De vesztett ügyeknek is lehetnek hősei.

Otthon már várta Cleon és apja útra készen. Röviden közölték vele, mi történt, aztán az apja megfogta a kezét:

- Most már neked kell felnevelned a testvéreidet, fiam! Bánj velük szigorúan, követelj feltétlen engedelmisséget, de óvd meg őket minden veszélytől. Viselkedj bátran, de okosan. Ha katonákat küldenek kifosztásunkra, ne védekezz, ne iparkodj elrejtetni az aranyaidat. Ha kikérgetnek a házból, ne tiltakozz, húzd meg magad valamelyik cliensünk kunyhójában a város szélén. Ne feledd el, hogy már sok száműzött, kirabolt ember szerezte vissza a vagyonát, de egy halottat sem lehetett még pénzzel feltámasztani. Túrd el a méltánytalanságot, de ne alázd meg magad. Mutass olyan példát öcséidnek, amit szegényen vagy gazdagon egyaránt követhetnek. Ha hűgodat férjhez adod, add olyanhoz, aki méltó hozzá, de semmiképpen sem csak azért, hogy megkönnyítsd a magad vagy az ő életét.

Publiust, aki nagy terveket forgatva fejében, éppen maga szeretett volna elutazni, kétszeres erővel sújtotta a váratlan csapás. Kérte apját, engedné meg, hogyha sikerül testvéreit biztonságos helyen, derék emberek gondjaira bízni, elutazhasson hozzája.

- Hová? - mosolygott keserűen az öreg Cornelius. - Valamelyik gödör mélyére? A mocsár fenekére?

Aztán lehajtotta a fejét.

- Nem utazom el másért, csak hogy egyetlen ellenségem se mondhatta, hogy ellenállás nélkül adtam magam a kezére. Engem minden faluban ismernek Róma és Velitrae között. Nincs olyan helység, amelyből ne védtem volna valakit a törvényszéken és ne adtam volna kölcsönt az ínségek idején. Szép és kellemes volt utaznom békességes időkben, amerre elvonultam, kijöttek hozzám az emberek, ki hogy meghívjon ebédre, ki hogy megkérjen, töltsen házában az éjszakát, s ha másért nem, azért, hogy néhány gyümölcssel ajándékozzon meg az útra hálája jeléül. De amire joggal lehettem büszke, amíg gondtalanul és gazdagon éltem, az most, menekülésem idején halálos veszéllyé változott. Ha díjat tűznek ki rám, ugyanaz, aki beutazott hozzám Rómába, kölcsönért, most levágja a fejem, és zsákban viszi el Antoniusnak, hogy az érte kapott pénzzel könnyebben tengesse életét. Olyan időket élünk, fiam, amelyben egyszer mindenkinek oka lesz megbánni, hogy valaha is jót tett életében.

- Apám! - kérdezte Publius megrendülten. - Te félsz?

Az öreg Cornelius sokáig hallgatott, aztán így felelt:

- Az életemet nem félttem. Szívesen haltam volna meg, mielőtt ez az idő elérkezett, otthon, nyugalomban, tudva, hogy te mondd el fölöttem a gyászbeszédet. Szívesen veszttem volna el a csatatéren, ahol a lovak összetapossák a holtakat, s ahol gyakran a neves emberek hamvait is közös sírba szórják, s a jó barátoknak sincs ideje gyászolni az elesettet. Hanem ami most vár rám, attól félek. Láttam már elfogni halálra üldözöttet. Mennél messzebbre sikerült jutnia, annál jobban gúnyolták hóhérai. Bátorságát gyávaságnak vették, ügyességét ügyetlenségnek. Letépték ruháját, megköpdösték a testét, összekötözött lábbal a porban hurcolták maguk után. Így fognak bánni velem is, ha utolérnek. Letépi orrom és fülem, összeszurkálják vállam, undorítóan megcsónkítanak, mielőtt fejemet veszik.

Akkor az ifjú Cornelius büszkén felemelte a fejét, és így szólt:

- Utazz nyugodtan, apám! Esküszöm az istenekre, hogy téged nem fognak üldözni az úton...

Cleonnak ismét éjjel kellett előkerítenie Kutycskát. Publius elmesélte, mi történt délután, és megkérte, Silvia kedvéért figyelmeztesse az öreget a veszélyre. Morogva és dühösen, de elvállalta a megbízatást, pedig nem volt kedve még egyszer végigkoslatni Róma összes rosszhírű csapszékén. Különben is biztosra vette, hogy feleslegesen fárad, mert Kutycska már nélkülük is ismeri a fejleményeket.

Ezúttal azonban szerencséje volt. Azonnal a csapszékbeli fiút kereste fel, s az, azt híván, hogy Cleon az öreg bizalmasai közé tartozik, ellenkezés nélkül elvezette legújabb bűvőhelyére. Ez valahol az Argiletum és a Subura határán volt, ott, ahol a város összezsugorodik, mint a rántás, az ember mindkét kinyújtott karjával falat ér, és ha sértetlenül keveredett ki az utcácskák labirintusából, megesküszik, hogy soha többé nem teszi be oda a lábát. De a fiú gyorsan és ügyesen vezette tátongó gödrök s éjszaka üresen hagyott bódék között ahhoz a fokhagymaszagú házhoz, melyben az öregnek egy apró, fokhagymaszagú kis kamrácskája volt.

Meztelenül feküdt rongyai között, s meztelen kardot ragadott fel vacca mellől, mikor rája nyitották az ajtót. Amikor aztán a pislogó lámpa fényénél felismerte a költőt, ocsmányul káromkodva, kiutasította a szobájából, a fiút pedig megfenyegette, hogy reggel levágja a fülét, amiért engedélye nélkül hímrinyókat cipel a lakására. A fiú belesápadt a fenyegetésbe, elárulván, hogy Kutycskától a bizalmasai is tartanak. Cleon azonban kivette kezéből a lámpát, meggyújtotta vele a falon kormosodó pilácsot, aztán leült az egyetlen, háromlábú székre, és intett a fiúnak, menjen el.

- A poloskaid és svábbogaraid előbb elkergetnének, mint a szitkaid - mondta -, ha nem ígérem meg Publiusnak, hogy beszéllek veled.

- Publius le van ejtve, te pedig fulladj a Tiberisbe - nyögött Kutycska keservesen. - Mi közöm hozzátok? Kidöglöttem, aludni akarok. Mondtam, hogy csak akkor gyertek, ha hívlak!

Éjszaka jobban hasonlított a többi rabszolgára, mint nappal. A mellén növe fehér szőrösömókat és megványadt bőrét látva, Cleon undorodva gondolt arra, hogy Silvianak ezt az ernyedt testet kell ölelnie, noha neki nem volt a szeretője a lány. Különben viselkedéséből megértette, hogy a vén Julius semmit sem sejt a triumvirek üzenetéről, hasztalan volt minden ügyessége, nem versenyezhetett a Labienusok és Corneliusok költséges hírszolgálatával.

- Elég! Ne szóljon nyelved mocskokat! - idézte egy akkor divatos tragédiából a veszekedőket, de mert a következő sor hamarjában nem jutott eszébe, prózában folytatta tovább: - Öregszel, Kutycska, cserbenhagynak az ösztöneid. Megharapod a lábat, amit meg kellene nyalnod hálából, hogy éjnek idején idefáradt. Ha majd meghalod híreimet, gyorsabban rohansz el innét, mint én, és áldani fogod Cornelium, amiért balsorsában sem feledkezett el rólad.

Hanem a vénember valóban halálosan fáradt lehetett, mert abbahagyta ugyan a morgást, de hosszú ideig bámult Cleonra, mielőtt felfogta szavai értelmét. Akkor aztán magára kapta tunikáját, kibújt takarója alól, és Cleon felé fordulva, lekuporodott a vacca szélén.

- A sarokban találsz kancsót meg poharat - mondta. - A szobám mocskos, de a borom jó. Tölts!

Oly mohón ivott, hogy a bor ráömlött a ruhájára. Nem törölte le, talán észre sem vette.

- Tehát létrejött a nagy kibékülés! - állapította meg. - És ezért kellene elszaladnom?

Nem nézett Cleonra, hanem valahova messze, a falon is túlra. Úgy látszott, nem is Cleonhoz beszél:

- Az ember nem ijed meg, ha az következik be, amit előre tud. Sőt. Megnyugszik, ha addig félt...

Most végre Cleonra nézett:

- Megkezdődött már a mészárlás?

Hanem ezt olyan közönyös hangon kérdezte, hogy Cleon hátán végigszaladt a hideg.

- Quintus Peditushoz parancsot küldtek, hogy ölessen meg tizenkét embert - vont vállat. - De hogy kézhez kapta-e már az írást, azt nem tudom. Azt sem, hogy engedelmeskedni fog-e?

- Peditus igen - mondta Kuttyácska. - A lictorok is. Hanem azt nem tudják, hol lakom.

Mikor megtudta, hogy nem szerepel a listán, helyeslően bólintott:

- Igazatok van, a következőn majd rajta leszek. Hanem ezért fölösleges volt megzavarnotok a nyugalmamat. Most aludnom és pihennem kellene, hogy majd bírjam az utat, ha itt lesz az ideje. Mert ha nem is látok olyan messzire, mint Cornelius, amit tudnom kell, azt nélküle is időben megtudom.

Cleon szó nélkül felállt, és menni akart. Hanem az öreg nem engedte.

- Ezen a környéken könnyen kaphatsz a hátadba egy törzsúrát. Jobb, ha eltűröd a bűzömet, a poloskáimat és svábbogaraimat, mintha kockáztatod az életedet. Maradj nálam, amíg megvirrad. Ül vissza a székre, én pedig, hogy gyorsabban múljon a várakozás, befejezem Caesar történetét.

- A nép úgy tudja, hogy mikor Caesar Pompeius színházába indult, egy bizonyos Artemidorus írásban átnyújtotta neki az orgyilkosság tervét és az összeesküvők névsorát, ő azonban kérvénynek híven az átvett tekerceset, nem olvasta el. Tehát hogy minden egy ostoba félreértésen múlt; ha Caesar valamivel kevésbé siet, ma is él, Brutus és Cassius pedig halott. Ez azonban háromszoros ostobaság.

Először is a mi Artemidorusunk egy hitvány és ostoba fickó volt, aki az ételén és a széketén kívül életében nem törődött semmivel. Aki ismerte, tudta, de aki csak ránézett, az is láthatta, hogy az ő kezéből semmi fontos dolog nem származhatik. Nem az efféle fattyúk szokták az összeesküvéseket földeríteni. Caesarnak teljesen igaza volt, hogy nem vesztegette rá az idejét. És az sem igaz, hogy Cassius ölette meg bosszúból. Ez ugyan könnyen megtörténhetett volna, de tény, hogy a nagy zűrzavarban megfélemeztek róla az összeesküvők. Ha harmadnapra mégis holtan találták a lakásán, az azért volt, mert én akartam úgy.

- Másodszor: a tekerces azért nem maradt olvasatlanul. Ha Caesar nem is olvasta, olvastam én. Megtaláltam togájába rejtve, mikor Antonius hazaszállította holt tetemét. Két törzsúrát hatolt keresztül rajta, és előntötte a vér, de azért nem töröltött el rajta teljesen az írás. Bizony kérvény volt az, szemérmetlen és alázatos, nem is lett volna szabad teljesíteni. Hanem Antoniusnak nem mutattam meg soha, féltem, hogy részegségében egyszer ki találja fecsegni az igazat. Hadd rettegjen halálig Brutus, visszagondolván Artemidorusra - higgye csak, hogy ez a mocskos alak tartotta markában az életét. És higgyen a nép is a vak véletlenekben, és alázkodjon meg a sors előtt - az igazság pedig maradjon a kiválasztottak titka, vagyis a miénk.

Az egész híresztelésben ugyanis annak a feltételezése a legnagyobb ostobaság, hogy a nagy politikai küzdelmek eldőlte egyáltalán függhet ilyen mellékes véletlenektől. Ha egy ilyen orgyilkossági kísérletről a dictatornak egy Artemidorustól kell értesülnie, annak két oka lehet. Vagy teljesen használhatatlan volt a kémhálózata, vagy az összeesküvők személye állott minden gyanún felül. Az első esetben megérdemelte a sorsát. A másodikban egy hitvány fickó feljelentésén vagy nevet, vagy bosszankodik, de semmi esetre sem hiszi el.

A mi esetünkben a két lehetőség egyike sem állt fent. A kémek vezetője - egy bizonyos Kuttyácska nevű rabszolga - kevésbé volt szórakozott ember, mint Brutus, s hogy Rómát telehintik „Egy új Brutus kellene nekünk” feliratú cédulákkal, azt előbb vette észre, mint a

címzett maga. Ami pedig a többi összeesküvőt illeti, az ő személyük csak az ártatlan közönségnek okozhatott meglepetést, de Kutycska már átadta névsorukat Caesarnak, még mielőtt Brutust csatlakozásra bírták volna, s a dictator legfeljebb abban kételkedett, hogy ezt a céljukat is sikerül elérniök. Mivel pedig ok nélkül semmi sem történik a világban - még a gomba is csak a mennydörgésre bújik elő a földből -, annak is van magyarázata, miért fordult szembe Caesarral egykori barátainak egy egész csoportja s főleg, hogy összeesküvésük hogyan sikerülhetett. Mivel pedig Caesar volt minden hatalom birtokosa, a magyarázatnak az ő személyében kell rejtenie. Hogy röviden kimondjam, amit később hosszabban fejtegetek: Caesar elöregedett. Egyre jobban kívánta a hízelgést és a dicsőítést, amit azelőtt megvetett és egyre kevésbé állhatta, hogy tanácsokat adjanak neki, holott azelőtt maga kérdezte meg a barátait.

Pedig soha nagyobb szüksége nem lett volna tanácsaikra, mint Pharsalus után. Kiderült, hogy csak győzni tud, nyerni nem. Senki nála jobban nem értett ahhoz, hogyan kell ellenségeit megzavarni, elámítani, egymásra uszítani, kijátszani és végül tönkre verni s ezért a polgárháború befejezéséig valóban isteni volt. Mikor azonban utolsó ellensége is kardjába dőlt Uticában, s már csak barátai maradtak, nem találta a helyét. Ezt látva, hűséges emberei - például Kutycska - azt tanácsolták neki, hogyha elfogytak az ellenségei, csináljon magának újakat. Sajnos, ekkor már nem volt isteni, hanem megelégedett azzal, ha istenül. Azt kívánta, hogy mindenki csodálja: a nép és az arisztokraták, a lovagok és a colonusok. Egyik kezével ennek adott, a másikkal annak. Persze, amit az egyiknek adott, azt a másiktól kellett elvennie, és mindenkinek jobban fájt, amitől megfosztották, mint amennyire boldogította, amit kapott. Hiába, ilyen az emberek természete. Így aztán sikerült ugyan elérnie, hogy csak barátai voltak - de sértődött barátai. Márpedig jobb az engesztelhetetlen ellenség, mint a bizonytalan barát. Ez olyan igazság, amit valaha ő mindannyiunknál jobban tudott.

Vajon ki sértődött meg először: Antonius, vagy Cassius? Nemde az, aki közelebb állt hozzá kettőjük közül? Mindnyájan tudjuk, Antonius oly messzire ment, hogy végül éppen akkor kellett magát visszakönyörögnie Caesar kegyeibe, amikor ez majdnem az életébe került - szinte március idusán.

Mindez még nem lett volna jóvátehető hiba, hiszen volt egy hűséges kutycája, akire mindig biztosan számíthatott. Kutycska időben bevitte hozzá az összeesküvők névsorát, s feledve, hogy szolgál, követelte, hogy egy csapással vágja le a hidra hét fejét. De ő csak nevetett, s bolondnak nevezte utolsó hűséges emberét.

Igaz a mondás, hogy akit az istenek el akarnak veszíteni, annak először az eszét veszik el! Az igazi férfi persze nem fél a haláltól, de csak az örült mulathat azon, hogy éppen akkor akarják eltenni láb alól, amikor legkedvezőbb számára az alkalom! Elkapta a két fülemet, s annál fogva, majd szétverte a fejemet a falon.

- Ezeknek vágassam le a fejét? A barátaimnak? - ordította, és minden szónál újra meg újra a falba vágta a fejemet. - Bolond! Örült! Valljam be nyilvánosan, hogy amit csináltam, semmit nem ért?

Egy hirtelen mozdulattal úgy ellökött magától, hogy a padlóra zuhantam az ajtó előtt. De én átlátok az embereken. Még Caesaron is átláttam, pedig ő... És ezért - hidd el - nem bántam, hogy dühében összevissza rugdal. Még azt sem bántam volna, ha botot ragad, és azt töri szét a vállamon, mint egyszer Bithyniában. Megértettem, ebből, hogy mégiscsak fél a haláltól, és azt reméltem, talán még nem veszett el minden, talán még észre tér. Ezért mozdulatlanul vártam, amíg annyira kifárad, hogy már a lábát sem bírja emelni, s csak az arcomat takartam el rúgásai elől. Akkor lassan felálltam, ő pedig leült egy székre, és két öklére támasztotta a fejét.

- A barátaim szörnyülködnének, az ellenségeim röhögnének rajtam - mondta, látszólag magának, de engem nem tudott megtéveszteni. Szokott néha így magában beszélni, ha ketten voltunk. Ilyenkor tulajdonképpen tőlem kért tanácsot, csak szégyellte bevallani. Egyelőre azonban nem szóltam egy szót se, hagytam, hadd panaszkodják tovább. És ő valóban mondta a magáét:

- Ha most elkezdeném, nem volna megállás. Senki el nem hinné, hogy éppen ezek akarnának meggyilkolni engem. Hagyni kell őket, hogy bizonyítsanak. Másképp azt gondolnák az emberek, megőrültem, mindenki félni kezdené az életét, és félelmében ellenem fordulna. Ma ezt kellene megöletnem, holnap azt.

- Dejszen, uram - szóltam közbe én -, ha száz évig élsz, sem tudsz végezni annyival, mint amennyit ők fognak egymás közül elpusztítani, ha most magukra hagyjuk őket.

Bólintott:

- Úgy látszik, nem azért küldtettem, hogy békét hozzak a világra, hanem hogy háborút...

Hanem aztán felnevetett:

- Ne kutyázkodj! Te nem őket sajnálsz, nem is engem, egyedül magadat. Merthogy te az első hullák között leszel.

Nem tagadtam, hogy igaza van. Ellenkezőleg, megmondtam neki, nincs abban semmi dicsőség, hogy elmenekül, és cserbenhagyja hűséges társait. Ismét nevetett, de most fenyegetően:

- Gyáva? Én? Úgy látszik, nem vertelek meg eléggé...

- Hát ahhoz igazán nem kell bátorság, hogy engem verjél. Te mondtad: csak a gyáva hadvezér dől kardjába a veszett csata után, mert amíg él, módjában van harcolni a győzelemért...

- Az ellenségei, de nem a barátai ellen - intett le kurtán.

Most én kezdtem gúnyolódni. Éreztem, hogy nincs már veszíteni valóm.

- Mert ezek lennének az első barátaid, akik ellenségeiddé válnak... Meg aztán mit akarsz az istenüléssel? Isten is csak az lehet, aki él! A halott ember nem különb a döglött kutyánál...

- Most vagyok isten! - felelte gögösen. - Most hallom mindazt a dicséretet, amit majd elmondanak rólam, amíg Róma áll és lesz római...

- Nevetnem kellett - holott üvöltölni szerettem volna. Aztán üvöltöttem is. Ennyit megérdemlettem fél évszázados szolgálataimért.

- Megszeretted a hízelgést és haragszol, ha szemedbe mondják az igazat - ennyi az egész! Gyűlölöd Cassiust, mert nem mindig hajtotta meg előtted a fejét! És gyűlölsz engem, mert tudod, hogy hűségesebb maradtam Caesar szelleméhez, mint Caesar maga!

- Eleget kellett hízelegnem életemben, hogy most visszakapjak belőle valamit - mosolygott sötéten. - Különben hazudsz! Nekem senki nem hízelegetett, mert minden dicséretet megérdemeltem, amit csak ki tudtak találni. S ha eddig nem érdemeltem volna ki, most igen. Mert helyesen tudni élni, nagy dolog. De helyesen meghalni még nagyobb.

Ismét mosolygott. Még sötétebben, mint az előbb:

- Neked is ezt ajánlom! Öld meg magad a máglyám tövében! Te leszel a hűség mintaképe...

- Nem lehet, Caesar! - feleltem ugyanúgy. - Maradnia is kell valakinek a Juliusok nemzetiségéből!

Kikergetett a szobájából. Én nem mentem vissza a kamrácskámba, hanem kiültem az udvarba a fal tövébe, és bámultam a csillagokat. Teljesen tehetetlen voltam. Legfeljebb megpróbál-

hattam volna elárulni a listát Antoniusnak. De ezzel aligha mentem meg Caesar életét, viszont biztosan elveszttem az enyémet. Virrasztottam, vártam a hajnalt, s azt hiszem - ami soha máskor nem történt meg velem - még sírtam is.

Caesar aznap korán kelt, már reggeli előtt hívatott, s mintha megbánta volna sértéseit, megveregette az arcomat:

- Ne távozz tőlem ma messze, Kuttyácska. S ha látod, hogy sikerült meggyilkolniuk, szaladj haza, és rejtsd el a végrendeletemet. Várd meg, amíg Octavianus hazaérkezik. Csak neki add oda, senki másnak...

Így hát mellette voltam egész délelőtt, és mögöttem haladtam, amíg csak be nem lépett a Curiába. De ha azt kérdezed, hogyan viselkedett, nem tudom elmondani. Bizonyára kitűnően színészkedett, hiszen az összeesküvők nem sejtettek semmit. Hanem én már nem ügyeltem a szavára. A halottak sohasem érdekeltek. Azt figyeltem, mit csinálnak az összeesküvők, hová megy Antonius - életben marad-e, vagy megölik őt is? Megnyugodva láttam, hogy Trebonius elcsalja a Curiából. Akkor még megvártam, míg Caesar összeesett a Pompeius-szobor lábánál, és rögtön ellógtam az épület elől - de csak azért, hogy fel ne fedezzenek és ne küldjenek egykori gazdám után. Aztán hazamentem, és nem rejtettem el a végrendeletet. Ehelyett az utcán lestem Antonius - tudtam, hogy jönnie kell. Siették majdnem elment mellettem, de én félelem nélkül ragadtam meg a ruháját. Máskor ökölcsapással felelt volna ilyen vakmerőségre, de most csak azt kérdezte:

- Mit akarsz?

Én meg ezt feleltem:

- Bocsásd meg, Antonius, a nyomorult rabszolgának, hogy nem teljesítette ura parancsát. Caesar meghagyta nekem, rejtsd el előled a végrendeletét, és csak az ifjú Octavianusnak adjam oda, ha hazaérkezett...

Te, Cleon, persze azt hiszed, hogy a kétségbeesésnek ebben a szörnyű órájában Antonius bizonyára örült a kedvező hírnek, és megdicsért, amiért hűségesebb voltam hozzá, mint Caesarhoz. De én még nem felejtettem el, hogyan dobott a Tarpei szikláról, nagyúri nem-törődőmséggel a mélybe néhány szerencsétlent, aki túlságos hévvel tüntetett Caesar mellett, s hogy hogyan vesztette el emiatt Caesar kegyét. Tudtam, hogy Róma legveszélyesebb emberével állok szemben, aki csak féktelen nagyravágásától és szilajságától úzve került a néppártiak mellé, de soha nem állhatta a szegényeket. Nála könnyen előfordulhatott, hogy még akkor is megtorolja a rabszolga engedetlenségét, ha az az ő érdekében esett. És valóban kihúzta togája alól a törét:

- Értem tetted? Jó, megkapod a jutalmadat!

- Magamért tettem! - feleltem vakmerően, és most már éppen nem voltam alázatos. - A rabszolga éppúgy védi életét, mint a szabad ember, és néha nem is eredménytelenebbül!

Ha meg akarsz érteni, tudnod kell, hogy Antonius gyakran örült, de sohasem ostoba. Ismert engem, s megértette, hogy ha így merek beszélni, akkor többet érek neki néhány tördőfésnél.

- Ugass, Kuttyácska! - mondta. - Hallgatom!

- A végrendelet végig az én kezem írása! - néztem a szeme közé. - Hanem Octavianusnak semmi szüksége rám, mert az írás minden sora neki kedvező. Akkor pedig azt sem fogja belehamisíttatni, hogy Caesar engem felszabadított...

Kétségtelenül ez volt Róma történelmében a legsötétebb éjjel, hanem a telehold pompásan világított, s én jól láttam, hogy Antonius ismét ruhájába rejtje a törét. Csakhogy engem nem tévesztett meg ez a mozdulat. Tudtam, hogy ha igénybe veszi szolgáltatomat, olyan titok

részese leszek, amit csak akkor élhetek túl, ha előbb sikerül őt Cicerónak elárulnom, mielőtt nyomomra akadnak az orgyilkosai. Ezért, mikor hajnalra a házába hívtam, az oroslán barlangjára emlékeztettem, melybe a róka csak befele látott nyomokat haladni, kifelé nem, s közöltem, hogy parancsait titkos helyen fogom végrehajtani, és egy megbízható küldőnccel fogom hozzá elküldeni az iratot. Azóta nem aludtam olyan házban, melynek láttak belépni a kapuján, s nem szüntem meg kérni az isteneket, minél tovább tartsák egymástól távol Antoniust és Octavianust. Most pedig el fogok utazni Rómából, és ehhez nincs szükségem Cornelius tanácsaira. De mert te hűséges voltál hozzám, ha nagy bajba kerülsz, s nem tudod, merre vegyed - menekülve - az utadat, fordulj Praeneste felé, s ha a város szélén álló kocsmába belépsz a következő holdtöltekor, ott találod azt a fiút, aki ma hozzám vezetett, s bízd rá nyugodtan az életedet...

Közeledvén az óra, melyben ez idő tájt clienseiket szokták fogadni az urak, Cleon Atticus házába ment, hogy a tömegben elvegyülve, feltűnés nélkül jelenthesse a történeteket. Hanem a rabszolgák közölték, hogy a bankár ezen a napon nem tart fogadást. Amikor pedig beüzent hozzá, hogy ő szeretne beszélni vele, durva elutasításban részesült. Atticus azt üzenté, hogy sem ma, sem máskor nem kíván találkozni a költővel.

Megdöbbsent. Nem értette, mi bünt követhetett el, amiért a házigazda ennyire megharagudott rá. Mert ha másról van szó, azt gondolhatta volna, újabb részletek váltak ismeretessé Antonius terveiből, Cleon is a proscibáltak között van, és a ház ura attól fél, hogy kompromittálja magát a találkozással. Hanem Atticusról nem lehetett elképzelni efféle ocsmányságot. Így hát, hogy friss híreket halljon, amelyek talán világosságot deríthetnek a titokra, Diodacos fürdőjébe ment, s ott, még mielőtt levetkezett volna, már megtudta, hogy négyet a proscibáltak közül meggyilkoltak az éjszaka, s hogy ezek közül Cornelius volt az egyik. Magyarázatot nyert hát Atticus viselkedése - nyilván azt gondolta, hogy gyávaságból vagy gonoszságból nem adta át Corneliusnak az üzenetet. Ám az új titok sokkal borzalmasabb és érthetlenebb volt, mint a régi: hogyan gyilkolhatták meg éjjel a házában azt az embert, akitől este Róma határában elbúcsúzott? Sejtette, hogy a házat már megszállták a katonák és az írkokok, de a veszéllyel nem törődve, egyenesen oda ment a fürdőből. És valóban, már javában folyt Cornelius kincseinek összegyűjtése és lajstromba vevése, de Cleontól senki nem kérdezte, mit keres - szabadon mozoghatott a házban. A holttest az átriumban feküdt, egy alacsony kereveten, tetőtől talpig begöngyölve valami fehér lepelbe. A három kisebb gyerek a küszöbön ült, és zokogott, őket nem engedték be apjuk holttestéhez, Publius pedig nem volt sehol. Cleon sokáig nézte a betakart holttestet, aztán kiment az udvarba, és mint a ház barátja, megparancsolta a rabszolgáknak, azonnal építsenek máglyát, hogy elégethessék uruk holttestét, még mielőtt parancs érkezhetne a meggyilkolt meggyalázására. Amint a máglya elkészült, az egyik rabszolgával visszament a holttestért. Ekkor hozzálépett a házkutatást vezető centurio, és megkérdezte, mit csinál.

- Máglyára fektetem! - mondta ő. - Vagy talán tilos neki megadni a végtisztességet?

A centurio a füléhez hajolt:

- Szelíd, jó ember volt! - súgta halkán. - Fejére húzta togáját, és nem védekezett. Maga jött a gyilkosai elé. Vigyétek ki a holttestét, és én majd csak akkor veszem észre, amikor már a máglya ég.

Publius távollétében Sextusnak, a második fiúnak adta oda a fáklyát, hogy gyújtsa meg apja máglyáját.

- A dicsérő beszédet is neked kellene elmondanod. Hanem most nem ajánlatos. Ezért én mondom, hogy annál, akinek teste itt ég a máglyán, soha nem élt Rómában külön római...

Sextus megdöbbenve meredt Cleonra, aztán remegve a nyakába borult.

Hanem azt nem várták meg, hogy elhamvadjon a máglya. Mikor a fa már elolthatatlanul lobogott, Cleon megfogta a kislány és a kisebbik fiú kezét, fejével intett a nagyobbiknak, és elindult kifelé.

A kicsi tiltakozott:

- Nem szabad elmennünk! Meg kell várnunk Publiust!

Cleon sóhajtott:

- Ez apád utolsó parancsa, kicsikém...!

Nem volt más választása, Atticushoz vitte őket. A bankár kijött eléjük. A gyermekeket beküldte a házba. Cleon előtt testével torlaszolta el a bejáratot.

- Nekem kellett elhoznom őket! - felelte a ki nem mondott kérdésre Cleon keserűen. - Nincs többé védelmezőjük kívülem és kívüled!

- És Publius?! - kiáltott fel Atticus.

- Volt Rómában római! - hajtotta meg fejét a költő. - Neve örökre fennmarad, teste most hamvad el a máglyán. Corneliust nem fogják üldözni a gyilkosok!

Atticus elvörösödött. Aztán átölelte Cleon vállát, és maga mellett vezette be a házba.

- A könnyeidre nem kell vigyáznod! - mondta Cleon. - Hanem a szavaidra igen. Úgy látszik, csak Sextus tudja a gyermekek közül.

III. KÖNYV

Sextusom, lásd, befejeztem a művemet. Annyi könyvre terveztem, ahány halomra épült Róma, de csak hármát tudtam közülük elkészíteni, s ez utolsót már oly gyorsan írtam, hogy ujjaim belefájdultak, ajkaimat véresre harapdáltam a sietségben. Úgy érzem, mégsem maradt torzó a munkám, talán nem is hiányzik, ami elmaradt belőle. Emberünk, aki az első két könyvet át-csempészte hozzád, nappal rabszolgakereskedőként járta a várost, barátkozott a katonákkal, este pedig elhozta nekem a híreket, amelyek egyáltalán nem töltöttek el örömmel. Most pedig itt kuporog mellettem a ládán, várja, hogy bevégezzem leveletem, aztán segíteni fog, hogy kardomba dőlve, igazi rómaiként haljak meg, végül rabszolgákkal megtömött hajóján Rómába indul, hogy eljuttassa hozzád e rabszolgáknál drágább rakományt, művem befejező könyvét.

Mindebből kitalálhattad, hogy Octavianus megérkezett Alexandriába, és megszállta a várost. Cleopatra megölette Antoniuszt, és így megözvegyülvén, megpróbálta varázserejével Octavianust is magához édesíteni. A dictator⁷ pedig, aki szintén nem ment az asszonyi ravaszságtól, úgy tett, mintha édesednék, hogy így előcsalogassa és diadalmenete számára Rómába hurcolhassa Egyiptom királynőjét. Végül azonban neki sem sikerült túljárnia Cleopatra eszén. Az asszony megsejtette szándékát, a szajhában újra felébredt a királynő, és szobájába csempészett kígyókkal halálra maratta magát.

Ekkor Octavianus megemlékezett arról, hogyan cselekedett győzelmei után Caesar, s ő is aszerint viselkedett: irgalmasnak és megbocsátónak mutatta magát. Caesariont, valamint Antonius és Cleopatra két idősebb fiát, akik már túlságosan belekóstoltak az uralkodásba, megölette ugyan, hanem a kisebb gyermekeket Rómába küldte, hogy - amint ez Antonius gyermekeihez méltó - római polgárokká neveljék őket. Ellenségei közül pedig iparkodott minél többnek megbocsátani, és készséggel szolgálatába fogadta őket. Csak néhány tucat azoknak a száma, akiket föltétlenül halálra szánt, s ha nem kerültek fogságba, intézkedett, hogy minden módon felkutassák őket. Ezek közé tartozom én is. Ezért az egyért dicsérem illene őt: valóban érdeme szerint méltatja az irodalom hatalmát. Mindenki másnál nagyobb vérdíjat tűzött a fejemre: kétszázezer sestertiust.

Én persze csak mulatok ezen: kínálhatna értem annyi aranyat, amennyit testem súlya nyom, akkor sem tudna kézre keríteni, ha nem akarom. Itt sem volt kevesebb barátom a kocsmatöltelek között, mint Rómában: ismerem Alexandria sikátorait, és házain, udvarain keresztül, akkor hagyhatnám el láthatatlanul a várost, amikor jólesik. Ha aztán a Níluson hajózva, vagy más úton elérném Egyiptom túlsó határait, nem volna Octavianusnak olyan kopója, aki kiszimatolhatná nyomaimat. Én azonban már menekültem egyszer, s még egyszer nem akarok. Én már tudom, hogy Corneliusnak volt igaza, mikor a Város szélén elköszönt Publiustól: jobb holtan az ellenség kezébe kerülni, mint megkockáztatni, hogy szökés közben elfogjanak az úton. Én láttam azt a röhögő hordát, amiről ő beszélt, láttam fejjel lefelé felakasztott férfiakat, akiknek kitepték a nemi szervét és kimetszették a szívét. Az istenek legyenek irgalmasak Corneliushoz is, hozzám is, amiért azok kezéhez johádtunk, akik meggyilkoltatták Publiust és engedték, hogy tüvel szurkálják Cicero kivágott nyelvét.

És egyébként is eleget éltem. Ha valamire még kíváncsi volnék a világból, egyet szeretnék tudni: Igaz-e, hogy Octavianus, aki korábban megtagadta Publiust, mióta szegény barátom nem él, dicsekszik, hogy a magát atyjáért feláldozó hős római az unokatestvére volt?

---

⁷ A szerző persze nem tudhatta, hogy Octavianus soha nem veszi fel a dictatori címet, s így nyilván gyűlöletből ajándékozta meg vele a princepsét. (A fordító.)

Menekülés helyett tehát másképpen jártam el: míg ő a városban kerestetett, én itt bújtam meg a palotában, és teljes biztonságban éltem az elmúlt hétig. Ekkor Alexandriába érkezett Canopsis, régi barátom, a tolvajból lett legatus, s ő vette kezébe a szökevények felkutatását. Ő persze felismerte emberemet az utcán, és őt követve, felfedezte rejtekhelyemet. De ő nem az az ember, aki elárulná régi barátait. Megüzente, hogy szökjem meg a városból, s ő öt napig szabad utat biztosít számomra. Mint megtudtam, Octavianusnál is szót emelt értem, de hiába. Azt válaszolta, annak a Cleonnak, aki az első epigrammát írta ellene, szívesen megbocsátana. Annak, aki az utolsókat, soha, mert azok már nemcsak sértők, rosszak is. Sajnos, nem téved: hogyan írhatna jó verset a költő olyan ügy szolgálatában, melynek jogosságában maga sem hisz?

Megüzentem Canopsisnak, hogy nem szököm. Ehelyett hagyjon életben ma éjszakáig, s holnap már nyugodtan eljöhét holttestemért. Búcsút veszek hát tőled, barátom, s kérlek, ha találkoznál Rómában Canopsisszal, szorítsd meg nevemben a kezét.

Cleon neve tíz nappal azután került a kivégzendők listájára, hogy a három hadvezér a Városba bevonult. De ki vadászott volna egy szegény ördög fejére, akitől az életén kívül semmit nem rabolhatott el? Octavianus emberei aligha juthattak a nyomára, hiszen: ki tudja, hol lakik Cleon? Azok pedig, akik saját szerencsájukat megcsinálendő vettek részt a hajszában, nagyobb vadak után vetették magukat. Ezekben a hetekben egész kis vagyonok bujkáltak Rómában, vagy lopózkodtak Itália útjain. Volt, aki rabszolgaruhában menekült, de a szennyes rongyok alatt, meztelen derekára csatolt tüzőben annyi aranyat vitt magával, hogy az a három ember, akinek sikerült kézre kerítenie, inkább nem jelentkezett a fejére tűzött vérdíjért, nehogy veszélyeztessék a zsákmányukat. De akinek kisebb szerencséje volt, az is előbb áldozata zsebéből forgatta ki, s csak akkor vette fel a jutalmát, ha a rablott holmit már biztonságba helyezte. Azok, akik lemondtak a vérdíjról, később összevesztek a pénzen, s kettő közülük megölte a harmadikat. Egyikük ide, Alexandriába menekült, s ma gazdag, tekintélyes kereskedő, akinek teljesen mindegy, Antonius vagy Octavianus győz-e a háborúban, ha a győztes rendet teremt a birodalomban és kiirtja a kalózokat; a másik bordélyházat nyitott Rómában, s bár mindenki tudja róla, hogyan szerezte a vagyonát, Octavianus elfogadta tőle a hajót, amit saját költségén épített a háborúra. A kevésbé szerencsések nem szereztek maguknak vagyont, de egy négy-öt főből álló csoport élete végéig eltengődhetett abból, amit egy Verres-vagyonú proscibált elfogásakor magának megkaparintott.

Cleon rémálmaiban maga is úgy emlékszik ezekre a napokra, hogy Róma fenekestől felkavarodott. A nagyobbik fele a menekülőket hajszolta, a kisebbik iparkodott őket megmenteni. A történelemírónak azonban meg kell mondania, hogy ez egyáltalán nem igaz: a Város polgárainak többsége a triumvirek bevonulása után éppen úgy élt, mint azelőtt. Felkelt, kinyitotta mézszárszékét vagy pékműhelyét, halászni ment a Tiberisre, vagy kölcsön után loholt, dolgozott, fecsegett, pletykálgodott, délben ebédelt, vagy éhesen maradt, este beült a kocsmába, vagy hazament, és a feleségével szeretkezett, udvarolt, házasodott, gyereket szült vagy meghalt, és sem gátolni, sem segíteni nem próbálta a poroszlók munkáját. És mert Cleon elég régen lakott egy helyen - természetesen neki is volt egy kamrája, ha az előkelő társaság nem is tudta, hol -, s mert ő sem változtatott életmódján, szomszédai - derék és egyszerű emberek - nem gyanították, hogy az ő Cleonuk azonos lehet azzal, aki a proscriptiós listákon szerepel, sőt talán azt sem tudták, hogy van ilyen nevű a proscibáltak között. Egyébként is elégük volt minden politikából, s amikor egy szurtos ruhájú öregember költözött az udvarukon álló sufniába, aki nappal ki sem nyitotta az ajtaját, este pedig egy rabszolga látogatását szokta fogadni, akinek mindig csomag volt a hóna alatt, mind úgy tettek, mintha nem vennének észre semmit, a sufnit továbbra is lakatlannak tartanák.

A hajszában csupán néhány ezer ember vett részt - egész Itáliában talán néhány tízezer -, és ezek sem a mézszárosok vagy a halászok közül kerültek ki. A hivatásos gyilkosokon és tolvajokon kívül elsősorban éppen azokat kapta el a szerzési láz, akiknek talán valóban módjukban lett volna Róma népének valamit segíteniök: Caesar egykori szövetségeseit, a collegiumok hajdani hangadóit. Ezek persze mindig vad fiúk voltak, s nehéz volt eldönteni, ki tartozik közülük Clodius vagy Milo fizetett gyilkosai közé, és kik azok, akik kézműves társaik érdekeiért küzdenek. Mégis, azelőtt hatalom volt a kezükben, s csak akkor adták el valamelyik politikusnak magukat, ha társaiknak is juttatott valamit. Caesar győzelme után azonban, a hosszú tétlenség ideje alatt annyira ráéheztek a hatalomra s annyira elzüllesztette őket a kielégítetlen kapzsiság, hogy elcsábultak az első szirénhangra, amely könnyű jövedelmet ígért nekik. És ezért volt igaza Kuttyácskának Aufidiusszal szemben, amikor azt mondta, hogy a nép képviselői már régen lekésték a harc idejét.

Mert Aufidius beváltotta ígéretét, amit Crispus kocsmájában tett. Összegyűjtötte és felfegyverezte a régi legényeket, és a szökött legionáriusok csapatával szövetkezve, egy éjjel Antonius háza elé vonult. Reggelre beüzent a triumvirnek, jöjjön ki a nép elé, beszélni szeretnének vele.

A vezér persze sohasem hagyta őrizetlenül becses személyét, minden időben körülvették a testőrei, s így ő is fegyveresektől kísérvé jött ki a háza elé, de percig sem lehetett kétséges, hogy Aufidius oldalán van a nagyobb erő. Antonius mégis úgy jelent meg, mint a főparancsnok, aki szemlét tart katonái felett, hogy aztán kiadja parancsait, a legionáriusok és az öreg fiúk pedig lesütötték a szemüket. Csak Aufidius lépett elő bátran, ésmondotta el dörgő hangján a nép követeléseit. A triumvir nyugodtan végighallgatta a szónoklatot, aztán nagyot nevetett:

- Az istenek elvették az eszeteket, barátaim! -mondotta aztán jó hangosan. - Idejöttök hozzám követelőzni, megkockáztatjátok, hogy haragomban rátok szabadítom seregemet, és véretekkel mosatom fel a Forumot, miközben mások, nálatok okosabbak, bár kevésbé érdemesek rá, kilopják erszényetekből az arany madarakat. Tíz- és tízezer sestertius röpdös Itália útjain, és minden utcáson elolvashatjátok azoknak a listáját, akiknek a feje vagyonossá tehetne benneteket. Szerencsére, mint Caesar barátja, nem haragszom rátok, Caesar barátaira. Lépjétek szolgálatomba, és megtaláljátok számításotokat. S hogy jutalmatokra ne kelljen sokáig várnotok, ezer sestertiust tűzök ki e vak csirkefogó fejére, és aki idehozza nekem, annak azonnal ki is fizetem a jutalmát.

Hatalmas ordítózás fogadta Antonius szavait. Voltak, akik dühükben ordítottak, de többen, akik a kiáltozással tetszésüknek adtak kifejezést. Aufidius seregéből nyomban kivált egy nem is kis csoport, és karddal a kezében körülvette vezérét, harc árán is készen életét megmenteni, az Aufidius elárulni készek csapata pedig tétlen maradt. Mégis, Antonius katonái és a legionáriusok közé szorulva, már aligha volt kétséges, hogy a vak ember elvesztette az ütközetet. Antonius azonban egyetlen katonája vérét sem akarta kiontatni, ehelyett nyomban felemelte ígérését, és most már mindazok fejéért is 200-200 sestertiust ígért, akik Aufidius körülveszik. Ezért az összegért a legionáriusok már érdemesnek látták kockáztatni életüket. Antonius katonáival visszavonult a kapu mögé, az árulók pedig levágták vezérüket és barátait. Antonius minden életben maradottnak 200 sestertiust adatott, mondván, hogy nem lehet megállapítani, ki vágta le az ellenségeit és ki harcolt csak látszat szerint. Inkább fizet jutalmat a méltatlanoknak is, mintsem csak egyet is kihagyjon azok közül, akik megszolgálták a díjukat. A katonák hangosan éljeneztek, és beálltak a bérgyilkosok közé.

Cleonnak mégis igaza van, amikor úgy emlékszik, hogy fenekestül felfordult a város. Aki nem tapasztalta, el sem képzelheti, micsoda rémuralmat teremthet néhány ezer gyilkos száz-ezer tisztességes ember fölött. Azok élhettek nyugodtan, akik nem voltak sem nagyon szegények, sem gazdagok. Nemcsak a hófehér toga hozta gyanúba viselőjét, hanem a nagyon piszkos, sőt a rabszolgák köpenye is, mert álruhát sejtettek benne, a proscibáltak után szimatolók. Így aztán nemcsak a gazdagok palotáiba törtek be, de a szegények kamráiba is, és ha egyszer odabent voltak, akkor nem jöttek ki addig, amíg a férfiakat pénzüktől, az asszonyokat ékszereiktől, a lányokat szüzességüktől meg nem szabadították. És még mindig szerencsésnek mondhatta magát, aki ennyivel megmenekült. Az éjszakában gyakran hangzottak sikolyok és segélykiáltások - ilyenkor persze a fejét sem merte senki kidugni az ablakon -, és hajnalra nemegyszer kiderült, hogy nem azt gyilkolták meg, akit kerestek, hanem valakit, aki csak hasonlított hozzá. Sőt az is előfordult - Cleon ilyet maga is látott -, amikor csak azért tévesztettek össze valakit valakivel, hogy okuk legyen kirabolniok.

Egyszer ugyanis a piszkos kis öregért is eljöttek a sufniába, s mikor elvégezték a dolgukat, a csoport vezetője örömmel ismerte fel Cleonban azt a költőt, aki az új Caesar-dalt elénekelte nekik a kocsmában. Buzgón mentegette magát és társait, amiért akkor jutalom nélkül engedték el őt, de hát éppen le volt égve az egész csapat.

- Sajnos - mondotta -, a vén csirkefogó is rászedett bennünket, nem hordta magánál az aranyait. Szerencsére egy egész sereg adósom szaladgál a városban, majd valamelyik erszé-nyével kiegyenlítem a tartozásomat.

Cleon, hogy véletlenül se keveredjen gyanúba, nem merte elutasítani a meghívást. Ekkor a fickó magához intette egyik emberét, és hármásban elindultak fölfele az utcán. Mikor a járókelők látták a véres ruhájú két fegyveres között, sietve beléptek a legközelebbi kapun, de előbb szánakozó pillantást vetettek rá, szemlátomást azt hívén, hogy ő lesz a legközelebbi áldozatuk. Cleon rosszul érezte magát ebben a társaságban, s negyedórányi csavargás után türelmetlenül kérdezte, messze lakik-e még az adós.

- Minden utcában van egy! - nevetett fel a fickó. - Csak olyant keresünk, akiknek a lakása nincs a te házadhoz közel.

Nem sokkal később egy jól öltözött fiatal ember jött szembe velük. Már nem volt egészen világos, de még nem is nagyon sötét. Nagyon jól lehetett látni a legényke arcát. Barna képe volt, talán Szicíliaból vagy valami távoli provinciából származott. Hanem azért a két csirke-fogó zavartalanul ráfogta, hogy ő Glabrio, akinek ötszáz sestertius van kitűzve a fejére, és hasztalan jajgatott, hogy nem úgy hívják, nem proseribált, sőt még csak nem is római polgár, leütötték, összeszurkálták, elvették erszényét, aztán ott hagyták vérében feküdni a földön.

- Valóban nem Glabrio! - röhögte el magát a fickó. - Sajnálatos tévedés!

Az erszényt nem utasíthatta vissza, muszáj volt keblébe süllyesztenie. Hazafelé menet be-dobta egy ismerős, sokgyermekes varga ablakán, hadd örüljön szegény a váratlan kincsnek, ha meglegli. Sajnos, még csak nem is örülhetett hősiességének, amiért lemondott a rablott pénzről - nem is volt rászorulva a fickó ajándékára. Atticustól annyi aranyat kapott azon az estén, hogyha tudnak róla a pribékek, bizonyára üzöbe veszik.

Így azonban békében élhetett, s már arról ábrándozott, hogy a Városban várja meg a háború végét, s ha majd mindennek vége lesz, megfogadja Atticus tanácsát, felkeresi Octavianust, és kikönyörgi a kegyelmét. Az a régi epigramma már úgysem bosszanthatta az ifjú triumvirt, hiszen mióta a Város ura maradt, úgyis mindent elkövetett, hogy másfajta hajlamaival botránkoztassa meg a polgárokat. Olyanra vetemedett, amit ősidők óta egyetlen kényúr sem mert megkísérelni: tisztességes polgárasszonyokon követett el erőszakot. Hol ehhez, hol ahhoz a szép matronához küldötte el gyaloghintóját: látogassa meg palotájában, vagy pedig... A nemes polgárok lángra lobbantak a felháborodástól, csak Cleon ítélkezett ezúttal szokatlanul enyhén. Azt mondta:

- Ha egyetlen lett volna e Lucretiák közül, aki tört döf szívébe a megbecstelenítés után, vagy egyetlen férj, aki feleségéért bosszút áll, veletek üvölnék. Így azonban csak a vállamat vonogatom.

Ennek ellenére már akkor felismerte, micsoda csinos epigrammát lehetne csinálni a témából *Ganimedes átváltozása Priapusszá* címen, de bölcsen elkergette magától a gondolatot, jól tudván, hogyha egyszer megírta a verset, semmi módon nem képes magában tartani. Így aztán már kezdett megfélekedezni az óvatosságról, s ha a Forumot még el is kerülte, Diodacus fürdőjébe már bemerészkedett hírekért. Ott hallotta, egészen váratlanul, hogy néhány nap óta fegyveresek járják azokat a kocsmákat, melyekben korábban járni szokott, és rejtekhelye után érdeklődnek ismerőseitől. Röviddel később kiderült, hogy üldöztetését egy tévedésnek köszönheti: Labienus az ő kezéből származónak vélt egy olyan gyenge epigrammát, amelyet egyetlen irodalomhoz értő ember sem mert volna neki tulajdonítani.

Utolsó találkozásukkor Atticus még úgy tudta, hogy Labienus bátran teljesítette kötelességét, mindenkit értesített a fenyegető veszélyről, s az a bizonyos három ember csak azért nem

menekülhetett el idejében, mert éppen nem tartózkodtak odahaza. Később ugyan egy bizonyos Procopius azt állította, hogy mindhárman nála töltötték az estét, és Labienus ott találkozott is velük, de néhány nap múlva neki is menekülnie kellett és megölték, mielőtt Labienusszal, aki tagadta a találkozást, szembesíthették volna. Mérheterlenül súlyos eseménynek kellett ahhoz történnie, hogy végül kiderüljön a teljes igazság.

Röviden így foglalhatjuk össze a történeteket:

Labienus csak akkor értette meg, micsoda kockázatot vállalt magára, amikor már végiglátogatta rábízott barátait. Hiszen mindegyik házba látták bemenni, s ha csak egy-két helyen akad olyan lázadó rabszolga, megsértett cliens vagy irigy rokon, aki a triumvireknek besúgja ezt, könnyen kiderül, ki hiúsította meg a tervüket. Márpedig akkor nemcsak a vagyonát veszíti el, hanem az életét is. Ezt elkerülendő nagyon okos, de nagyon aljas stratégiát gondolt ki: megbízásait elvégezvén, nem tért vissza otthonába, hanem sorra felkereste ismerőseit, mintha barátja Sulpitius után nyomozna, aki annak a három halálraítéltnak volt egyike, akiről már tudta, hogy Procopius házában mulatoznak. Mikor aztán úgy gondolta, elegendő helyen látták már ahhoz, hogy ne kelthessen gyanút, ha a megszököttek lakásán is megfordult, mintegy véletlenül betévedt Procopiushoz, leheveredett a lakomázók közé, és néhány órán át velük itta a bort, anélkül hogy figyelmeztette volna őket a közeledő veszélyre. Így áldozott fel három életet azért, hogy a magáét megmenthesse.

Számítása kitűnően bevált. Mert ha Antonius kémhálózata talán nem ért is fel a Labienuséval vagy Corneliuséval, Octavianus már akkor mindenképpen jobban értett ahhoz, hogyan kell besúgókkal és spiclikkel figyelteni az ellenséget. Hamarosan értesült tehát Labienus különleges szerepéről a halálraítéltek megszöktetésében, s hogy megtudta tőle, ki árulta el a terveiket, színe elé hurcoltatta, és személyesen hallgatta ki a vakmerőt. Itt aztán Labienus bebizonyította, hogy aznap este fél Rómát bejárta Sulpitius nyomában, és hogy éppen azok kerültek gyanútlanul az orgyilkosok kezére, akikkel ő bizonyíthatóan együtt töltötte az éjszaka első felét - így a többiek megszöktetésében sem lehetett szerepe. Mivel pedig akkora aljasságot még Octavianus sem tételezett fel emberben, mint amekkorával Labienus gondolta ki a tervét, gyanútlanul hazabocsátotta őt. Külön szerencséjére apja neve is csak az értesítésben szerepelt, a küldött listáról kifelejtették.

Néhány nap múlva azonban az idősebbik Labienus is felkerült a halállistára. Ezen az éjszakán aztán katonák szállták meg a házát, felkutatták minden szögét, kikérdezték a rabszolgákat, s mikor megtudták, hogy a gazda mindenképpen korábban tűnt el hazulról, kis híján az ifjú pater familiast koncolták fel az apja helyett. Octavianus pedig, értesülvén a történetekről, hirtelenül úgy érezte, hogy az ifjú minapi viselkedésében volt valami egészen különös, s ezért újra maga elé hurcoltatta Labienust, és ezt mondta neki:

- Caesar házában nevelkedve, már fiatalon módomban volt, hogy hiteles értesüléseket szerezzek a legkülönbözőbb távoli népek különleges szokásairól, és ezek engem a legnagyobb mértékben érdekeltek. Különös öröömre meg lehetett állapítanom, hogy a világ népei - kivéve talán a brit és skytha barbárokat - rendkívüli kíváncsisággal figyelik Rómát, és nagyon sok helyes dolgot vesznek át gyakorlatából. Ezen én soha nem csodálkoztam, hiszen kétségtelen, hogy nálunk ésszerűbben és igazságosabban sehol nem szervezték meg az állam életét, különösen a törvénykezést. Éppen ezért meglepett, hogy a keresztre feszítést, amit mi a legkínosabb kivégzési módnak tartunk, sokfelé lenézik, sőt megvetik.

Így például a parthusok azt, aki a királyt megsértette vagy hazaárulás bűnébe esett - náluk ugyanis ezeket tartják a legelvetemültebb bűnöknek - keresztre feszítés helyett meztelen fenékkal egy földbe erősített s jól kihegyezett karóba ültetik, s azt állítják, ez a legkínosabb halálmód, mert három négy napba is beletelik, míg a lassanként az altestébe hatoló fa végez az elítélttel.

Első hallásra úgy tűnik, lehetséges, hogy a karóba ültetés valóban hatásosabb büntetés a keresztre feszítésnél. Mivel azonban alapos ember vagyok, elhatároztam, hogy ilyen fontos kérdésben nem döntök pusztán hallomás alapján, hanem gondos vizsgálatot folytatok. Ezért szolgált különös örömömre, midőn legutóbb közölted velem, hogy minden áldozatra kész vagy a kedvemért. Udvaromnak azon a részén, hová nem látni be az utca felől, földbe ásattam egy megfelelő karót, s ha majd háromszor tapsolok, bejönnek érted a szolgálaim, gyöngéden leveszik a ruháidat, összekötözik a kezedet és meztelen fenekedbe dugják a karó hegyét. Én majd leülök egy kényelmes székre, te pedig baráti szívességből elmondod nekem, mit érzel, míg a karó lassanként a testedbe hatol...

Ezt hallván, Labienus elsápadt, térdre rogyott Octavianus előtt, kegyelemért könyörgött, s azt kérdezte, mivel haragította magára ilyen rettentő mértékben a triumvirt. Octavianus pedig továbbra is igen barátságos hangon felelt:

- A földi élet, kedves Labienusom, méltánytalansággal és igazságtalansággal van tele. Gyakori dolog, hogy a gyermeknek az apja vétkéért kell bűnhődnie, de én az ellenkezőjére is tudok néhány esetet. Teljesen elképzelhető, hogy apád nem közölte veled a rejtekhelyét - lehet, hogy ha jobban ismernélek, én is óvakodnék attól, hogy fontosabb titkaimba beavassalak. De lehet az is, hogy pontosan tudod, merre található meg apádat, s ebben az esetben sem tehetne neked senki szemrehányást hallgatásodért, hiszen az apagyilkosságot törvényeink minden más bűnnél jobban gyűlölik. Így akár az apád bizalmatlanságáért, akár a te erényedért kerülsz a karó hegyébe, mindenképpen méltánytalanság történik veled. Hidd el a kedvemért, én sajnálom a legjobban, hogy ezt a méltánytalanságot el nem kerülhetem...

Néhány órával később Labienus egy kis csapat lovastól körülfogva vágatott apja búvóhelye felé. Korábban már megírtam, mekkora gyűlölettel gondolt apjára, amiért elmenekült Rómából, s őt hagyta a veszélyben maga helyett. Elképzelhetjük, mekkorára nőtt most gyűlölete, és micsoda hideg rettegéssel párosult. Ismerve apja eszét és óvatosságát, nem tarthatta kizártnak, hogy értesítés nélkül már máshova költözött, s legfeljebb valami megbízottat találnak helyette, aki továbbítja hozzá az üzeneteket. Úgy látszik azonban, Labienus ravaszsága annál is kevesebb okossággal párosult, mint amennyit Cleon feltételezett róla, vagy egyszerűen a szülők elfogultságával legalább annyit feltételezett fiáról, hogy őt nem fogja elárulni, mert még őrszemet sem állított a kapujába, és üldözői úgy emelték ki az ágyból, mint a karvaly a galambfiókát a fészekből. Sőt - legalábbis így mesélik - mikor álmából felriadva, megismerte a fiát, még össze is szidta, amiért engedelmével távozott Rómából, s csak a fegyveresek durva röhögése ébresztette rá tévedésére. Akkor aztán elátkozta gyermekét az összes alvilági istenekre, gyilkosaitól pedig pénzzel akarta megvásárolni, ha nem is az életét, de legalább a gyors és könnyű halált.

Akkoriban sokan azt hitték, legalább ebben az egyben szerencsét jelentett Labienusnak, hogy éppen a fia vezette rá az üldözőket, mert előtte nyilván nem bántak úgy az apjával, mintha csak idegenek lettek volna jelen. Később azonban látták, hogy gyalázzák meg az anyát a fia, a lányt az apja előtt, megértették, hogy sem az emberek, sem az istenek törvényei nem érvényesek többé, s attól kezdve senki nem próbálta megvédeni Atticus „legigazibb rómaiját”.

Cleonnak különben már akkor is rémséges tapasztalata volt erről, mielőtt magának is el kellett merülnie a menekülők áradatában. A kis öregre, aki a sufniiban lakott, szintén a fia vezette rá a pribékeket. Ez azonban más eset volt, mint Labienusé. Az ifjú Luciust - családja nevét azért nem árulom el, nehogy utólag is szégyent hozzak apja dicső nemzetségére - már évekkorábban kitagadta az apja, korhelykedéséért, esztelenségéért és engedetlenségéért. Most Antonius seregével tért vissza, s a triumvirek talán megelégedtek volna annyival, hogy az apját száműzzék, s őt teszik meg a család fejének. Ám a konok, vén csont Publiuséhoz hasonló bátorsággal csalta meg üldözői kapzsiságát: menekülése előtt minden aranyát és kincsét szét-

osztotta a szegények között, még híres freskóit is leverette szobái faláról, úgyhogy az ifjú trónkövetelő, bevonulván az ősi házba, semmivel sem volt gazdagabb, mint száműzetése idején. Bosszúért lihegve, maga kezdte keresni az apját. Hamar rájött, melyik rabszolgájuk hagyja el a házat éjnek idején, s megpróbálta követni az öreg búvóhelyéig, de a sötétben elvesztették a nyomát. Másnap kínpadon próbálták árulásra bírni, de a hű szolga inkább a nyelvét harapta le, semhogy kiadja gazdáját. Amikor pedig kordélyra ültetve, végigvitték azokon az utcákon, melyeken még sikerült követni őt, hogy jó pénzért hátha találjanak olyanokat, akik meg tudják mondani, merre szokott járni, széttörte az arcát a kocsi deszkáján, hogy felismerhetetlenné tegye magát. Sajnos, nem ő egyedül ismerte gazdájuk rejtékhelyét, s mikor Lucius azzal fenyegetőzött, hogy halálra korbácsoltatja összes szolgájakat, ha nem lesznek árulók, ez az utóbbi annyira megsajnálta magát, hogy elfeledkezve esküjéről, nyomra vezette Luciust.

Az öreg, úgy látszik, jobban ragaszkodott életéhez, mint vagyonához, mert mikor észrevette a közeledőket, megpróbált elmenekülni előlük. Volt a telek lábában egy gödör, ahová összegyűjtötték a lakók székletét - oda menekült, s nyakig belemerült a szennyes lébe. Amikor megtalálták, hajánál fogva ráncigálták ki a gödörből, aztán kampót akasztottak a két fülébe, s annál fogva lógatták fel a kapufára, hogy ne kelljen kézzel ocsmányságához érniök. És ismét dicsérem kell Cornelius esztét, aki előre látta, mi lesz az üldözöttek sorsa: a fájdalomnál is alighanem jobban kínozta az öreget a pimasz szitok és durva röhögés, mellyel gyilkosai minden mozdulatát kísérték.

Lucius azért nem volt sem hiéna, sem sakál: megszánta apját, és megpróbálta a pribékek kezéből kiszabadítani. De parancsain csak nevettek, s mikor karddal támadt rájuk, leütötték, s úgy kötözték a kerítéshez, hogy apja felé forduljon arccal. Aztán kapákkal meg más szerzőkkel kezdték leszaggatni az öreg testéről a ruhát, nem bánva, sőt inkább segítve, hogy a bőre is lejöjjön vele. Amikor aztán meztelenre vetkőztették, és látták, hogy magánál sem tartott semmi aranyat, végleg földühödve, lekaszabolták kiszáradt nemi szervét, és elevenen boncolták szét elsárgult hasát.

Az undorító mézárasmunka lecsillapította a gyilkosok dühét, úgyhogy a fiúnak már nem vették el az életét, csupán a pénzét, a saruját és az ujjáról a gyűrűjét. Aztán ott hagyták a kerítésnél, szabaduljon ki a kötelékeiből, ahogyan tud. Mire azonban Cleon - sötétedés után - visszatért különös kalandjából, már nem élt. Baltával verték szét a fejét. Szeretném hinni, hogy aki megölte, látta, amikor kifosztották, s így ez az egy gyilkosság nem nyereszkeséért történt, hanem az apaárulót végezte ki a nép jogos haragja.

Labienuson azonban senki sem torolta meg az apagyilkosságot, sőt, lassanként annyira behízelegte magát Octavianusnál, hogy már ismét nem volt szegénynek mondható, amikor az ő seregében harcolva esett el Philippinél azon az emlékezetes napon, melyen Brutusnak sikerült elfoglalnia az ifjú hadvezér táborát. A tisztességes emberek persze a caesarianusok közül is megvetették, de csak annyira tellett a bátorságukból, hogy egy istentelenül rossz epigrammát terjesztettek róla a Városban, s egy éjjel ürülékkel mázolták fel a ház falára, melyben időlegesen meghúzta magát. Olyan is volt, mint az anyag, amellyel alkották. Mulatságos módon Cleont jobban elkésérette, hogy akár Labienus is a költemény szerzőségével gyanúsíthatta, mint az, hogy bosszúból kutatni kezdett utána, s ezért menekülnie kellett a Városból. Pedig ha a szívébe néz, inkább azt kellett volna szégyellnie, hogy Labienus erkölcsösebbnek hiszi őt, mint megérdemli - hiszen kinek lett volna kötelessége megbélyegezni példátlan árulását, ha nem neki, aki Apolló papjának vallotta magát?

Aki ezekben a napokban elhagyta a háborgó Rómát, úgy érezhette magát, mint aki a csatából egyenesen az elysiumi mezőkre ért. Az álmos kis samniumi falvakat még ez a földrengés sem zökkentette ki tespedt nyugalomból. Álommá-köddé halványultak a hírek, mire hozzájuk értek, vagy oda sem értek, elakadva a poros mezei ösvényeken. Cleon, amikor erre indult, elkerülve a kikötőkbe vezető, nyüzsgő, forgalmas utakat, tulajdonképpen még csak félig szánta rá magát a szökésre: csak Rómát akarta elhagyni, nem Italiát. Úgy gondolta itt, a szőlők és gyümölcsöskertek között húzza meg valahol magát, amíg elmúlik feje fölül a veszedelem, arra számítva, hogyha annyi pénze maradt is Labienusnak, hogy a városban kémekeket fogadjon ellene, az egész országban nyilván nem tudja szétküldeni ügynökeit. Ami elképzelésének ezt a részét illette, az nem is volt bölcsesség nélkül való. Nem az esze csalta meg, hanem az, hogy városlakó lévén, nem ismerte a falusi viszonyokat. Valóban nem sejtette, hogy éppen nyugalomával fog veszélyt hozni rá ez az idilli táj: mert itt mindenki mindenkit ismer, és egy szürke idegen megjelenése nagyobb szenzációt kelt, mintha egy sötét bőrű afrikai meztelen fenekébe strucctollat dugva vonulna végig a Via Appián. Cicero meggyilkolásának híre még nem jutott el Samniumba. De ha Cleon belépett valamelyik körzetének egyik szélén, három nap múlva már a túlsó szélén is tudtak arról, hogy egy barátságos idegen jár a falvak között, aki eladó kis birtokot keres, mert megunta a nagyváros örökös lármáját, és ezen a szelíd vidéken szeretné leélni hátralevő életét. Mielőtt ugyanis elhagyta volna Rómát, újból felkereste Atticust, akitől nagyobb pénzösszeg mellett kapta a jó tanácsot útravalóul, hogy ezen a csendes vidéken át próbáljon menekülni, minél lassabban, s ha valaki útjának céljáról kérdezősködik, beszéljen telekvásárlásról. A tanács nem lett volna rossz, ha mondjuk, a forgalmasabb Campaniára szól, ahol néhány garasért könnyen kaphatott szállást az utazó, s nem sokat háborgatták kérdéseikkel a vendéglátók. Itt azonban, ahol a földművelők szomjasabbak voltak a hírekre, mint földjeik az esőre, sehol nem engedték el kérdezősködés nélkül. Itt mindenre kíváncsiak voltak a gazdák: arra, hogy mi történik Rómában, hogy mit akar az idegen és vannak-e gyermekei, sőt arra is, hallotta-e már, hogy nagy társzekerekkel egy kereskedő jár előtte, aki felvásárolja a vidék eladó gyapjút, hogy a tengeren át Ázsiába szállítsa, ahol valamilyen titokzatos betegség kipusztította a juhokat, s most mesés árakat fizetnek a gyapjúért? Ottlétének a híre meg azok a hírek is, melyeket magával hozott, aztán továbbszálltak a vidéken. Kicserélődtek más hírekért a szomszédos falvak határán fekvő közös kutaknál, számárháton kocogtak végig a szűk utakon, megelőzték és körbefogták, eljutottak a praefectusok és más hivatalos személyek fülébe is, akiknek, tájékozottak lévén a hivatalos ügyekről, felkeltette figyelmét a kóborló idegen, és minden módon érdeklődni kezdtek utána. Cleon megdöbbenve fedezte fel, hogy mennél mélyebben hatol be a tartományba, annál több helyen fogadják ismerősként, és mondják el neki kérdezősködés nélkül, merre található eladó birtokok, s így százszorosan túl is teljesítette Atticus tanácsát a lassan sietésre, mert nem hagyhatott el egyetlen falvat sem anélkül, hogy meg ne nézze az eladó parcellákat, alkudozzon rájuk, és meg ne ígérje, hogy hamarosan visszajön, ha tájékozódott a környéken. Okos ember létére is csak későn értette meg, hogy a gyűrűző hír végzetes veszélybe sodorhatja, mert nyilván eljut a hivatalos emberek füléhez is, és ha még sokáig folytatja vándorlását, óhatatlanul gyanúba keveredik. Ezért úgy határozott, hogy a legrövidebb időn belül megvalósítja tervét, megvásárolja a birtokot, s iparkodni fog, hogy minél gyorsabban megfélekezzenek róla. Visszafordult tehát az egyik gazdához, akinek a parcellájára már szinte megalkudott. Ott azonban azt a tanácsot kapta, hogy előbb siessen Marruviumba, mert már keresték a praefectus emberei. Most aztán megijedt, mert megértette, hogy az álmos Samnium halálos egérfogóvá változott, s éppoly nehezen található benne búvóhelyet, mint a nyúl a mező fűvében, ha a héja üldözi. Hanem a harcot nem akarta feladni. Megköszönte a tanácsot, és nyomban továbbutazott, de nem Marruvium, hanem Antinum felé, abban a reményben, hogy a városkában talán sikerül ruhát váltania, s ha a ruhával együtt ürügyet is cserél, talán sikerül egy időre szem elől tűnnie. A falvakat nagy ívben elkerülve, sikerült is észrevétlenül

Antinumba érkeznie, de közben oly mérhetetlenül kifáradt, hogy inkább kívánta a halált, mint a további bujdosást, és minden óvatosságot félretéve, a városka fogadóiban bérelt magának szállást éjszakára, majd letelepedett az egyik asztalhoz, és bőséges vacsorát rendelt.

Persze a fogadás itt sem volt kevésbé kíváncsi természetű, mint máshol, s egy pohár borral a kezében a vendég asztalához ült. Ezúttal azonban akkora szenzáció történt a környéken, hogy a szokástól eltérően, mielőtt érkezési helyéről és utazása céljáról faggatta volna a vándort, ő kezdett mesélni, s elmondotta, hogy elfogtak egy embert, aki azzal az ürüggyel járta a falvakat, hogy birtokot akar venni magának, sőt, nemcsak elfogták, hanem ki is végezték, mert kiderült róla, hogy egyike a gyűlölt Caesar-gyilkosoknak, aki a proscriptio elől menekült Rómából.

- Azért ostobák ezek az urak! - mondotta elégedetten. - Hogyne került volna gyanúba, amikor vásárlónak adta ki magát, de sehol meg sem nézte az eladó földeket, hanem este érkezett, és reggel már ment is tovább...

Cleonról a hír hallatára egyszerre lehullott a fáradtság, és agya ismét szokott gyorsaságával dolgozott. Megértette ebből, hogy nem egy, hanem két földvásárló járta Samniumot, s hogy személyük - hála a körben kerengő híreknek - valamiképpen összekeveredett, így tehát, ha sikerül gyorsan személyt cserélnie, ismeretlen társával együtt őt is halottnak fogják tartani, és nem kerestetik tovább. Mivel pedig a veszély nem megbénította, hanem gyorsaságra ösztönözte, egyetlen pillanat alatt megtalálta, és kérdezősködést nem várva, el is mondotta utazásának új ürügyét. Azon Sagittarius nevű kereskedő emberének állította magát, aki nagy társzekerekkel járja a falvakat, hogy összevásárolja és Ázsiában busás haszonnal értékesítse a parasztok gyapjút. Csupán - mondotta - súlyosan megbetegedett és a gazdája azzal hagyta hátra bizonyos jó embereknél, hogyha felgyógyul, siessen utána. Kérdezte is a fogadóst, nem tudna-e véletlenül gazdája hollétéről hírt mondani.

Nos, a gazda nemcsak tudott Sagittariusról, hanem beszélt is vele, s ha a kereskedő el is felejtett szolgájának hírt hátrahagyni, annyit elmondott, hogy Bovianum felé utazott tovább, s mert nagy rakományával csak lassan haladhat, Cleon bizonyára utolérheti. Mivel pedig Sagittarius bőkezű vendégnek bizonyult, a fogadás a szolgája iránt is bizalmat érzett, s megígérte, másnap ő segít neki piszkos ruhája helyett újat szerezni.

Cleon persze nem sietett Sagittarius után, hanem gyöngeségére hivatkozva, három napot mulatott a városban, hogy minél nagyobb távolságot teremtsen maga és a kereskedő között. S mert teljes biztonságban érezte magát, a legforgalmasabb helyeket kereste fel, a kocsmákat, a piacteret és természetesen a fürdőt, hogy minél több hírt hallhasson a római eseményekről, kézre került proscibáltakról és mindenekelőtt annak a szerencsétlennek elfogatásáról, aki mindkettőjük helyett halt meg. Csakhogy nem sok sikerrel járt az igyekezete. Az emberek nyíltszívűek és barátságosak voltak, örömmel és kérdésre sem várva pletykáltak, csak éppen ebbe az eldugott fészekbe nem sokkal gyorsabban érkeztek a hírek, mint a falvakba, Rómáról alig tudtak olyat, amit már menekülése előtt ne hallott volna, s ráadásul, amit tudtak, azt is rosszul, és minden ember másképpen. Még kollégája meggyilkolásáról sem szerzett hitelesnek tűnő értesülést, pedig az alig egy napos járóföldre történt innét, de szemtanúval még senki nem beszélt, a harmad-negyedkézből kapott információk pedig homlokegyenest ellenkeztek egymással. Abban az egyben egyeztek meg csupán, hogy nem a praefectus emberei csípték el, vagy ismerték fel az illetőt, de hogy ezek után ki okozhatta a halálát, arról értelmeset nem tudtak mondani. Már úgy látta, hogy értesülés nélkül kell továbbutaznia, mikor az utolsó estén fogadásának bátyja átjött Marruviumból, és azt állította, hogy a tiszteletreméltó kereskedő ismerte fel L. Naeviust a menekülőben, és az ő feljelentése alapján sikerült a gazembert kézre keríteni.

Ettől az új hírtől megijedve, negyednap áldozatot mutatott be felgyógyulása örömeire, s csak ötödik napon indult az egyszerre félelmetessé váló kereskedő után. Vásárolt magának egy szamarat, s annak a hátán oly lassan kocogott a falvak között, amilyen lassan csak tudott, mindenütt kérdezősködött „gazdája” után, s ahol azt mondták, hogy balra kell keresnie, ott jobb fele fordult, ahol meg jobbra küldték, balra. Néhány napig ez nem okozott semmi nehézséget. Ám megint nem számolt azzal, hogy a híre minden irányban megelőzi, sőt, hogy Sagittariushoz is előbb érkezik, mint ő maga, s ebből igen nagy bajok származtak. A falusiak nemsokára csodálkozni kezdtek, amikor nem abban az irányban bukkant fel, amelyben közelednie kellett volna a kereskedőhöz, és oly nyomatékosan küldték a helyes irányba, hogy nála ostobább ember is hamar rájött volna, teljesen lelepleződik az emberek előtt, ha nem változtat taktikáján. Ettől kezdve szigorúan tartotta magát a megadott útvonalhoz, csak éppen oly lassan haladt, ahogyan tudott. Sajnálatos módon a kereskedő, ki az első napokban mintha meggyorsította volna utazását - legalábbis a parasztek arról panaszkodtak, hogy társzekerei túlságosan megteltek és már a falvak egész sorát kikerüli - most túlságosan is lelassította haladását, és Cleon kétségbeesve látta, hogy - ha csak nem sikerül valamelyik városban ismét ruhát, nevet és úticélt cserélnie, menthetetlenül Sagittariushoz fog szorulni.

Sagittarius Bovianumból Beneventum felé indult, s ő elhatározta, hogy megpróbál Aquilonia felé kitérni, és a kereskedő elébe kerülni. Csakhogy már elkésett. Az egyik szálláshelyén Sagittarius türelmetlen üzenete várta, hogy meddig fog még késlekedni, siessen, mert Beneventumban várja. Ez pedig eggyel több ok volt arra, hogy sürgősen útirányt változtasson, hiszen a kereskedőnek igazán tudnia kellett, hogy sehol nem hagyott beteget hátra, de kísérlete nem járt sikerrel, mert a falu határában, reggel, már nem üzenet, hanem Sagittarius két embere fogadta, és minden teketória nélkül foglyul ejtették. Menekülésre nem volt semmi kilátása, mert ő számaron ült, azok pedig paripán, s hogy hátsáról leugorva gyalog se próbálhasson eltűnni valamelyik erdőcskében, két lábát a csacsi hasa alatt egymáshoz szíjazták. Semmi kétsége nem volt, hogy rá is ugyanaz a sors vár, mint a kereskedő másik áldozatára, vagy legalábbis, hogy nagyon kevés reménye van az életben maradásra. Nagy meglepetésére, mégsem ijedt meg. Nem mintha oka lett volna, hogy gyávának tartsa magát, de amit eddig látott, annak a legbátrabb embert is kétségbe kellett volna ejtenie. Ehelyett érthetetlen kíváncsiságot érzett: mintha egy isten ráparancsolt volna, hogy járja végig a borzalomnak azt az útját, melyen naponta százak meneteltek a halálba, hogy hitelesen tudjon számot adni a történelemnek, milyen volt a triumvirátus üldözöttjének lenni Rómában. Éppen ezért minden bizonyosság ellenére sem hitte el, hogy meg kell halnia. Szokatlanul meleg volt, sütött a nap, őrei fesztelenül beszélgettek egymással a feje fölött, s ő egyforma könnyedséggel figyelte a gyönyörű tájat, hogy utoljára még élvezze a szépséget halála előtt, kísérői fecsegését, hogy hátha hall valamit, amit mégiscsak sikerül hasznára fordítania, és az is megfordult a fejében, hogy jó volna utoljára még verset írni, maga és Publius tiszteletére azokról, akik nem félnek a haláltól.

Így poroszkált jó tíz mérföldön át, dicsérve magában a dombtetőkön álló magányos fenyőfák kecsességét és a völgyek fölött lebegő könnyű pára szépségét és áldva Apollót, aki költői tehetséggel ajándékozva meg, kíváncsibbá tette a többi embereknél, s ezzel megmentette a halál rettenetétől. Ekkor azonban lába, melyet kelleténél szorosabban kötöttek össze a szamar hasa alatt, előbb zsibbadni, majd hasogatni kezdett. Én azt hiszem, hogyha vad poroszlók várták volna az út végén, és kardjukkal összekaszabolják, vérezve és megcsonkítva is az ég kétségében gyönyörködött volna homályosodó tekintetével. Ám ez a nem is túl erős, de kitartó és undorító fájdalom hamarosan sükké-vakká tette minden iránt. Feje lecsüggedt, háta meggörbült, és már csak arra futotta erejéből, hogy visszafojtsa az ajkára kívánczó nyögést, sőt kiabálást, s így megmeneküljön kísérői gúnyolódásától. Mire pedig - néhány óra múlva - a kereskedő táborába értek, már alig élt. Mikor kioldották kötelékeit, magatehetetlenül fordult

le a szamar hátáról, mikor pedig erős markokkal felemelték, nem törődve, hogy szidják-e vagy gúnyolják, csupán egy kis időért könyörgött, hogy kinyújtóztathassa a lábait. De a szolgák könyörtelenül megragadták, és félig a földön, félig a levegőben, könyörtelenül hurcolták Sagittarius elé. Ott megpróbálták talpra állítani, de mikor ez nem sikerült, gazdájuk intésére kimentek a sátorból, s őt egyszerűen eleresztették. Cleon előbb térdre, majd arcra esett. Ezt a helyzetet tulajdonképpen egész kellemesnek találta, de, mert mégsem akart hason feküdni, mint az alázas rabszolga haragvó ura előtt, két karjára támaszkodva, nagy erőfeszítéssel feltérdelt, aztán a sátor tartóoszlopába kapaszkodva, álló helyzetbe húzta magát. A kereskedő eközben ónkupából vörös bort kortyolgatott, s érdeklődéssel figyelte, sikerül-e talpra állnia. Egy hordozható kereveten feküdt, finom takaróval nyakáig betakarva, mellette a széken hófehér toga mutatta, hogy római polgár, de hófehér bajszával-szakállával, kis házi sapkája alól kibújó vörös hajával inkább keleti embernek látszott. Cleon megbabonázva nézte: egész biztosan soha nem látta, s valamiért mégis ismerősnek tetszett. Ő pedig megvárta, amíg Cleonnak sikerült talpra állnia, aztán elismerően bólintott, majd barátságos hangon ezt mondta:

- Nagy marha vagy te, Cleon! Amíg egyenesen jöttél utánam, én úgy menekültem előled, ahogyan csak szekereim bírták, és esküszöm a nagy istenekre, hogyha csak nem kapod kölcsön Mercurius szárnyas saruját, nem értél volna utol a tengerig. Amikor azonban rájöttem, hogy te éppen olyan kevésbé akarsz találkozni velem, mint én veled, megindultam feléd, hogy kézre kerítselek, és eladjalak a praefectusnak. Nem mintha jobban szeretném a triumvireket, mint ezelőtt, vagy jobban gyűlölném az arisztokratákat, csak éppen tudom, hogy mennél több menekültöt leplez le valaki, ő maga annál magasabbra emelkedik minden gyanú fölé...

- Kutycska! - bámult el Cleon. - Én azt hittem, rég túl vagy a tengeren.

A vén ember gúnyosan nevetett:

- Nem mindig jó a sietség, Cleon! Aki szökik, az rohan. Aki ráér, az nem szökik. Különb is: miért ne élhetne valóban egy Sagittarius nevű kereskedő, miért ne pusztulhattak volna ki Bithyniából a juhok, és miért ne vásárolhatná föl Sagittarius a samniumiak gyapjút? Itáliában ma olyan kevés a pénz, hogy egy aranyért megvásárolhatod bármelyik praefectus barátságát, kettőért pedig egy egész városi tanácsét. Samniumban most mindenki nekem segít, és rettegve várják az időt, amikor, nem férvén már több áru a szekereimre, rátérek a Via Appiára, hogy nagy lárma és hűhó közepette elhajtsak rajta a tengerig...

Újra töltötte, és Cleonnak nyújtotta a poharát:

- Igyál! Szükséged lesz az erődre!

Cleon elengedte a sátoztartó rudat, Kutycska kerevetéhez vánszorgott, és szélére ülve hajtotta föl a borát.

- Miért volna szükségem erőre? - kérdezte aztán mosolyogva. - Ne fáradj, Kutycska, nem vagyok ijedős! Sokan vannak, akik feljelenthetnének, de te nem tartozol azok közé! Mi túlságosan sokat tudunk egymásról.

- Már Rómában megmondtam, hogy szívesen fogadlak oltalmamba! - mondta Kutycska olyan hangon, mint a tanító, ha különösen nehézfejú gyereknek magyaráz. - Csak éppen én a Julius nemzetségbeli Kutycska vagyok, és nem holmi római arisztokrata vagy fajankó görög. Én megtanultam, hogy ami egyenesnek látszik, az még görbe is lehet, a görbe pedig egyenes. Amíg az ember saját szemével nem lát valamit, ne alkosson róla ítéletet. Ezért hát avval a paranccsal küldtem el érted a két testőrömet, hogy cipeljék hozzám azt a pimasz rabszolgámat, aki úgy tesz, mintha mindig eltévesztené a nyomomat, s közben a pénzemmel nőket

vásárol magának a falvakban. Úgy gondoltam, arra, hogy szökevényként ismerjelek fel, még később is lesz időm, de ha mégsem akarnálak kiadni, és előre elárulom, hogy nem hagytam hátra szolgát, utólag nehéz lesz megfelelő magyarázatot találnom. Így állván a helyzet, én ugyan nagy megtiszteltetésnek tartom, hogy nem röstelsz egy felszabadult rabszolga kerevetére telepedni és remélem, ha négyszemközt maradunk sátoromban, továbbra is elhalmozol barátságod jeleivel, mégsem tehetek mást, minthogy csöngetek szolgálaimért, és öt-öt ütést méretek meztelen talpaidra orcátlan engedetlenségédért. Elégszer hallhattad barátaidtól, hogy a gazda egyetlen szolgájával sem tehet kivételt, ha nem akarja, hogy valamennyien a fejére nőjenek. Ugyanezért, bár tekintettel leszek származásodra és barátságunkra, s ezért személyes szolgálatomra foglak beosztani, ha táborot bontunk és csomagolunk, te sem maradhatsz ki a közös munka alól, s ha nem dolgoznál teljes erővel, nem tudnálak megoltalmazni attól, hogy a felügyelő végigvágjon a hátadon. Viszont baj nélkül, békességben elérsz velem a tengerig. A hajón pedig már senki előtt nem kell titkolnom, hogy a barátomat mentettem meg rabszolgaként.

Cleon halál sápadtan állt fel a helyéről.

- Köszönöm a jóindulatodat, Kutyácska! De ezen az áron nem kell a biztonság. Vegyünk egymástól búcsút! Te elmész a tengerig, én pedig visszafordulok Rómába - gondolom, arrafelé sem veszik a menekülőket az útjukat. Legfeljebb majd Sagittarius, a kereskedő küldöncének mondom magam, aki gazdája ügyeit intézni tér vissza a városba.

- Ostobaság! - mordult rá az öreg. - Jöttél volna oda, ahol vártalak! Most már csak két választásod van: vagy szolgám maradsz, vagy mégis megpróbálom, fel tudlak-e adni a praefectusnál. Azt hiszem, sikerülni fog!

Felemelte csengőjét asztaláról, de mielőtt hívta volna szolgáit, még mondott valamit:

- Silvia megsiratta Publiust. Biztosan téged is meg fog siratni, ha vele töltenél egy éjszakát!

Semmi kétség, a Julius nembéli Kutyácska most eljátszotta a nagy Caesar szerepét, aki tudva-levően a legkisebb részletekről sem feledkezett el soha, és akiről nemegyszer bebizonyosodott, hogy egy-egy ilyen jelentéktelennek tűnő apróság figyelembevételével döntötte el a maga javára az ütközetet. Behívta szolgáit, hogy hajtsák végre Cleonon az elrendelt büntetést, de megparancsolta, hogy előbb gondosan masszírozzák meg a lábát, mert amíg az izmai fel nem lazulnak, nem érzi meg az ütést. Sátra elejében állva, maga ellenőrizte, nem kímélik-e a szolgák új társukat, majd azt mondta:

- Most pedig gyere vissza a sátramba, és számolj el a rád bízott aranyakkal, Cleon!

És Cleon visszament a sátorba - de vajon Cleon volt-e még az a száncsaló méltó ember, aki ott ült Kutyácskával szemben a széken, s azon gondolkozott, adja-e át neki maradék pénzét, vagy pedig tagadja meg az engedelmességet, és vállalja az ezzel járó veszélyt? Jóval később, Alexandriában, hallott egy történetet egy nevezetes hősről, aki egyszer, egy folyócska partján vállára vett egy öreg embert, hogy átvigye a vízen, s aztán ez a vénység két álló esztendeig nem szállt le a nyakáról, hanem éjjel és nappal üzte-hajtotta, mivel ő maga soha aludni nem szokott. És talán úgy is pusztul el az öreg ember szamaraként, ha egyszer nem jut eszébe, hogy a kender levét csorgassa kínzója ételére, amitől az végre elaludt, és leesett a válláról. Nos, ez a hős érezhetett olyan rémületet, amikor látta, hogy a vén ember lerázhatatlanul ül a nyakán, mint most Cleon, amikor végre felismerte a helyzetét. Azt ugyanis, hogy egyszer és mindenkorra Kutyácska rabszolgájává tette magát, s ebből csak akkor szabadulhat, ha sikerül megszöknie, vagy a szörnyű öreg önként elengedi.

- A praefectusra pedig ne is gondolj többé! - mondta Kutycska. - Ha szökni próbálsz, egyszerűen elvágatom a torkodat. A szökevényeket mindenki megölheti, aki rájuk talál, s még a holló sem károg utánuk...

Talán az az ember még Cleon volt, aki azon gondolkozott, hogy inkább vállalja a halált, mintsem nyakára engedje ülni Kutycskát. Hanem az, aki mégiscsak átadta a pénzét - mint az öreg gondosan megszámlálta: 74 aranyát -, már ember sem volt, csupán rabszolga, beszélő szerszám, akinek jobb volna meg sem születnie. Parancsra kelt, parancsra feküdt, köleskását evett vagy bűdös halat, és hamar elfelejtette, mit jelent akarni valamit. Sagittarius éjjelre harci rendbe állította szekereit, és örököt rendelt melléjük - mint ezt Kutycska a germánoktól leste el -, nappal pedig le nem vette szemét veszélyes szolgájáról, úgyhogy szökésre nem is gondolhatott. Mocsaras vidéken a kocsikat segítette a kátyúból kiszabadítani, poros úton haladva, este neki kellett megmosnia Kutycska lábát, s akármerre jártak, panasz nélkül túrnie a felügyelő ütlegeit. De a testi kínokat még mindig könnyebben bírta annál, minthogy a napi munka végén Kutycska berendelte magához, leültette, neki is töltött egy kupa bort, és úgy bánt vele, mintha még mindig ember volna:

- Jól jegyezd meg, Cleon, hetvennégy aranyat vettem el tőled: nehogy avval vádolj, egyet is elloptam tőled, mikor majd az egészet visszaadom. Többet érsz te nekem aranytól-ezüstnél, fiacskám, s ezt még Beneventum előtt be fogom neked bizonyítani. Mert a szolgáim durva és tanulatlan emberek, akikkel csak gyapjúról, ételekről és nőkről beszélgethetek. Te azonban Cleon vagy, a költő, értesz a történelemhez, a filozófiához, az irodalomhoz, és társalogni veled valódi gyönyörűség. Most például elmondhatnád nekem Catullus néhány költeményét, akit én fölöttem kedvelek. Kezd avval:

A tar Caesar s Mamurra hadvezér...

Ilyenkor Cleon szó nélkül kiment volna a szobából, s hagyta volna Kutycskát dühöngeni. Hanem a rabszolga arra gondolt, hogy a gazda elégedettsége esetleg néhány falattal több ételt s egy-két csapással kevesebb ütleget jelent, és engedelmesen kezdte szavalni a kívánt verseket. Ha Kutycska közben kéjesen sóhajtozott, s azt mondta, nem élt nagyobb költő Rómában Catullusnál, legfeljebb még mélyebbre hajtotta le a fejét.

Egyszer aztán nyíltan megkérdezte az öreg:

- Tudod, mióta gyűlöllek én, fiacskám? Amióta azt mondtad, hogy nem Antonius vagy Octavianus vezeti a legiókat, hanem Caesar. Caesar! Az az elkényeztetett, nyavalyatörős kölyök, akiből soha nem lett volna senki, ha nem én állok az oldalán, és nem én tanítom az élet művészetére...!

Az istenek gonoszak, Cleon! Engem, aki meg is bírtam volna tartani a világalalmat, nemcsak megszerezni, egy rabszolganő méhébe helyeztek, s az öcsém születhetett szabadon! Szerencséd van: most majd láthatod, hogyan vezetem én a hadjáratokat és akkor különbséget tudsz majd tenni Caesar és Julius között!

Nem azért vetettelek én rabságba, mintha nem volna szolgám elég! Hanem azért, hogy megtanuld: mit érezhetett Kutycska, amikor Caesart kellett szolgálnia! És esküszöm a nagy Jupiterre: ha sikerül eljutnod hozzám Ázsiába, halálodig élhetsz az asztalomnál, és számatlan aranyakért énekelheted az én dicsőségemet!

Hanem most a rabszolgában felemelte fejét Cleon, és imígyen válaszolt:

- Tetű vagy te, Kutycska, akit a nagy Caesar elmulasztott szétroppantani a körmei között! Sakál vagy és dögkeselyű, szolgább vagy szabadon, mint rabszolga korodban! De hiába akarod becsapni az isteneket, rettenetesebb lesz a halálod, mint Herkulesé, akit a Centaurus vére égetett!

Ám az öreg csak vigyorgott:

- Úgy, úgy, fiacskám! Három nappal korábban még véresre korbácsoltattalak volna ezért. De holnap Beneventumba érkezünk, és én megígértem, hogy ott visszaadom a szabadságodat. Márpedig egy római költő nem szaladgálhat bőr nélkül.

És valóban, Kutyácska másnap szó szerint teljesítette ígéretét. Nemcsak a hetvennégy aranyat adta vissza Cleonnak, hanem úti köpenyét is, és szolgálai előtt szabadító levéllel ajándékozta meg. De azt ajánlotta, egyelőre ne vesse le a rabszolgák köntösét, ellenkezőleg, iparkodjon megbújni eddigi társai között, mert egész utazásuk során nem voltak nagyobb veszélyben, mint éppen itt.

Kutyácska kétségen kívül igazat mondott. Ragyogó taktikájával sikerült addig csavarognia Samnium területén, amíg nagyjából elültek az üldözés hullámai: a szökevényeket már vagy elfogták, vagy elmenekültek Szicíliába. De azért nemcsak ők ketten bujkáltak még Itáliában, s ezért az olyan fontos csomópontokat, mint Beneventum, szigorú őrizet alatt tartották a katonák. Mint köztudomású, innen ágazik el a Via Appia Barium és Aquilonia felé, és ha a két ág Brundisiumban újra találkozik is, aki a keleti part kis halászfaluiba igyekezett, annak balra, aki Heracleaba vagy Neretumba tartott, annak jobbra kellett fordulnia. Kutyácska ugyan átléphetne volna az utat Beneventum megkerülésével is, és - mint mondotta - ha csak a katonákkal kellett volna számolnia, talán meg is kísérelte, de itt tanyáztak Canopsis hírhedt martalócai is, akiknek nehezen lehetett túljárni az eszén. A környék egész parasztsága nekik kémkedett, s ha egyszer hírül veszik, hogy Sagittarius kereskedő elkerülte vendégszerető városukat, nyilván utána iramodnak, és megnézik, miért választott ilyen szokatlan útvonalat. Márpedig Canopsis nem vidéki varjú, hanem városi, könnyen felismerheti Sagittariusban Juliust.

Szokásuk szerint nagy hűhóval és lármával vonultak be a kapun, majd táborverés után, Sagittarius, ahogyan az egy gazdag kereskedőhöz illik, látogatóba indult a város parancsnokához. Cleon pedig, élvezve a visszanyert szabadságot, beült Kutyácska hordszékébe, és elnyújtózott, hogy kényelmesen pihenjen egy kicsit. Ebből azonban nem lett semmi, mert nem sok idő múlva Silvia kijött a sátorból, valamit kérdezt a szolgálától, azután odajött a lecticához, beült Cleon mellé, hozzá simult, és úgy viselkedett, hogy Cleon megérthette, miért fenyegette Kutyácska halállal, ha a szeretőjével hálna éjszaka. Persze a lány közelsége még a pihenésnél is jobban esett barátunknak, s annyira elmerült Silvia szépségének vizsgálatában, hogy észre sem vette Sagittarius visszaérkezését. Csak arra riadt fel, hogy felrántják a hordszék ajtaját, egy marcona alak kiráncigálja a napfényre, egy másik pedig kardot szegez a háta közepének. Ugyanekkor, a másik oldalon, Silvia is kibújt a gyaloghintóból, és mosolyogva állott Kutyácska mellé. Cleon rájuk nézett, és most értette meg, miért ért ő többet Juliusnak aranyánál-ezüstnél. Bizonyára már Rómában is azért ajánlotta fel támogatását, hogy bajba kerülvén, őt áldozhassa fel maga helyett.

- Ez az a bizonyos Cleon, a költő, akinek a fejére Octavianus vérdíjat tűzött! - mondta ekkor Kutyácska. - Ha megmottozzátok, aranyat találtok rabszolgaruhája alatt. Jelenthettem volna a praefectusnak is, de én Canopsis embereit többre becsülöm...

Cleon csak most nézte meg a durva fegyverest, aki kiráncigálta a lecticából - aztán először látta, mióta Kutyácska szolgálatába került, hogy a feje fölött kék az ég. Most már tudta, ki az a Canopsis. Megismerte emberét. Egyike volt azoknak, akik fülénél fogva akasztották fel az öreg patriciust.

- Fölösleges megmottoznotok! - mondta akkor nyugodtan. - Valóban vannak aranyak a ruhámban, és valóban Cleon a nevem. De nem költő vagyok, csak kocsmai énekes. Canopsis jó

barátom, és azonnal beszélni akarok veled. Volt okom, hogy rabszolgaruhában kövessem Sagittariust, de hogy mi, azt majd csak neki árulom el.

Aztán gyorsan hozzátette, nehogy vitára kerüljön a sor:

- Téged is ismerlek, cimbora! Annál a szarba bújt vén dögnél találkoztam veled!

A „cimbora” szélesen elvigyorodott, és azonnal elengedte Cleont.

- Herkulesre, pajtás! Én is emlékszem rád! Canopsistól kaptad az aranyaidat. Sajnos, ma nincs a városban az öreg!

Gyanakodva nézett Kutycskára:

- Mit jelent ez a tréfa, Sagittarius uram?

Látszott a képén, hogy elég egy szó, és neki esik. Csakhogy Cleon nem mondta ki azt a szót, mert tudta, hogy akkor hármójuk közül egyik sem hagyja el élve a tábort. Az az ember, aki már Rómában kigondolta, hogy Beneventumon Cleon feláldozásával jut keresztül, és nem átalotta hozzáküldeni Silviát, hogy vakká és süketté tegye, amíg az áldozat perce el nem érkezik, bizonyára gondoskodott a saját védelméről is. Az örök ma nem álltak szokott helyükön - tehát valahonnét a sátrak közül, dobásra kész fegyverrel lesték, nem kell-e közbeavatkozniok. Aki le akarta győzni a vén Juliust, annak előbb tanulnia kellett tőle: türelmet és megfontolást. Biztosítani kellett számára a menekülés lehetőségét, kiugratni sátorából, és futás közben rászabadítani Canopsis darazsait: akkor aztán sem karddal, sem nyelvvel nem árthat neki. Ezért megnyugtatta a cimborát, hogy a kereskedő alighanem jóhiszeműen tévedett: valóban szerepel egy költő Cleon a proscibáltak között, s nyilván azt tévesztette össze veled. Hanem azt nem bírta megállni, hogy mikor a két katona kíséretében elhagyta a tábort, köszönés helyett vissza ne szóljon:

- Néha még az istenek is követnek el hibákat, Sagittarius! Elfelejtetted, hogy Canopsis is ott volt, amikor először énekeltem el a dalt, amely annyira bántotta a füledet:

Bolond az úr! Bolond a szolga!

És bolondok vagytok ti is!

Ki vezényli a legiókat?

Antonius? Octavianus?

Tarfejü Caesar jár előttük!

Nyelve nincsen - és teste se:

Aki katona, mégis érti!

S látja, akinek van szeme!

Sajnos, ti, született rómaiak, összetévesztettétek Hermet Mercuriusszal, azt hiszitek róla, gazdag és kevély, s az aranyat az aranyért szereti, mint kereskedőitek, s bár tanultátok, nem tudjátok megérteni, hogy ő valóban tolvajnak s a lant feltalálójának született, és hiába lett Zeus kedvence és követe, nem változott meg a természete. A régi, vidám cimbora ő, akivel érdemes eltölteni egy boros éjszakát, mert lehet ugyan, hogy utolsó garasodat is elnyeri a kockán, és elhálja a feleségedet, de csak akkor, ha már az asztal alá ivott - és soha meg nem engedi, hogy rajta kívül más is kibabráljon veled. Hát akkor hogyan írjam le nektek, milyen volt Canopsis másnap, mikor végre megérkezett és belépett Cleon fülkéjébe? Arany öv a derekán, aranyos sisak a fején - látszott rajta, hogy már kibékült Apollóval, és soha többé vissza nem bújik a barlangjába, ahonnét végül kijutott -, de valódi öröm ragyogott az arcán, mikor magához ölelte barátját, és akkorát nevetett, rabszolgaöltözetét látván, hogy az asztalon táncolni kezdtek a serlegek.

- Nagy gondban vagyok miattad, cimborám! - kiáltotta aztán. - Most nem tudom, bíbor togát adassak-e rád, mint barátomra, vagy pedig mint Octavianus ellenségét, megölselek!

Aztán váratlanul így szólt:

- Mégiscsak levágatom a fejedet. Nem azért, mert Octavianus az ellenséged - afelől még lehetnél a barátom. Nem is azért, mert a fickóim így kívánják. Csupán azért, mert úgyszincs szükséged rája. Rabszolgának öltözve szöktél meg Rómából. Nagy állat vagy, Cleon!

Cleon tudta, hogy csak félig tréfál - nyilván nem először fordult elő életében, hogy ostobasága miatt el kellett intéznie valamelyik cimboráját. Hanem azért nem ijedt meg. Itt a Subura levegője vette körül, nem Samniumé. A Suburán pedig otthon érezte magát.

- Ott voltál, mikor eljöttem Rómából? - kérdezte hetykén. - Láttál? Mert ha nem, akkor csókold meg a fenekemet, és kérj bocsánatot.

Legyintett:

- Ezt még meg kell beszélünk, Canopsis. Ül le, és igyál. Én már tegnap óta vedelek, és nem tudom megemészteni, ami történt velem.

- A bátorságodat nem vesztetted el! - ismerte be Canopsis. - Szívesen koccintok veled. Hanem a fejed még nem ül biztosan a nyakadon!

Leültek, és ittak. Cleon pedig az első pohár alatt kiszámította, mitől lehettek estétől reggelig olyan okosakká Canopsis emberei.

- Szóval Sagittarius itt járt! - mondta. - Bátor ember! Beszéltél vele?

- Nem. Csak az embereim.

- Szúrasd ki a szemüket! - ajánlotta vidáman. - Úgyszincs szükségük rája. Látták, és nem ismerték meg...

- Kit? - hökkent meg Canopsis.

- Darius kincsét! Antonius örömét! A te szerencsédet! Azt, aki rám húzta a rabszolgaruhát, hogy engem dobjon oda maga helyett, ő pedig nyugodtan mehessen tovább a tengerig...

Fölnevetett:

- Különben igazad van: ostoba vagyok. Mert nekem nem kellett sem Verres, sem Cicero, ha őt kézre keríthetem, és elszedhetem a kincseit! Követtem Rómától Bovianumig, és azt hittem, túljárhatok az eszén. Ő meg úgy sétált Samniumon át, tizenkét szekérral és harminc szolgálival, lármásan és szemtelenül, mint egy kereskedő-király, és mindenüvé követeket küldött előre, jelentsék, mikor érkezik. Ha pedig egy szökevényrel találkozott útközben, azt elfogta vagy feljelentette a hatóságoknál, hiszen ő mindenkit ismer és megismer egész Itáliában. Mind-ebből én arra következtettem, hogy teljes biztonságban érzi magát, tehát elég, ha csak ballagok mögötte, míg nem derül ki, merre fog fordulni, jobbra-e vagy balra, s akkor majd előrerohanok vagy Barbatushoz Puteoliba, vagy Canopsishoz Beneventumba, akik ismerik, s akkor rajta ütünk, mielőtt elérné a tengert. Ehelyett ő rohant rám Bovianum előtt, elfogatott, bedobott a rabszolgái közé, és fegyver alatt cipelt ideig. Itt aztán visszaadta az aranyaimat, feljelentett nálatok, s ha véletlenül nem egy ismerős érkezik elfogatásomra, akkor ma átvágott torokkal fekszem valahol, és már nem árulhatom el senkinek, kicsoda valójában Sagittarius, a kereskedő. Persze ő ekkor sem adta fel a harcot, hanem titokban bontatott tábor, s míg előre-küldte a szekereit, ő idejött, és még egyszer eláztatott az embereidnél.

- Állj! - szakította itt félbe Canopsis. - Egész éjjel itt voltál. Azt a tábor dolgot nem tudhatod!

- Az ember nemcsak azt tudhatja, amit lát - vont vállat Cleon. - Téged nem várt meg. Neked jó szemed van; megismerted volna bajszosan-szakállasan is...

- Jó! - mondta Canopsis sötéten. - Megnézem. De ha áll a tábora, kezedbe adom a fejedet...

- Ő nem vesztegetné ezzel az idejét a helyedben, hanem riasztaná a csapatát, és rohanna utánad...

- Ó! - kiáltotta Canopsis. - Mondd meg végre, ki az az ő!

- Azt hittem, magadtól is rájöttél! - mondta Cleon, és őszintén csodálkozott. - Persze te is azt hiszed, hogy ő már rég túl van a tengeren! Pedig ő éppen erre a hitre épített, s olyan lassan ment, ahogyan csak lehetett. Mert ő mindent tud, mindent ért, mindennel előre kalkulál. Valóságos varázsló. Egyszer például látták, hogy felszáll a Forum oszlopára, és onnan vazel végig a Városon...

- Kutyácska?! - ugrott fel Canopsis, és elsápadt. Aztán lassú léptekkel az ajtóhoz ment, kinyitotta, és kiszólt:

- Állítsd fegyverbe a fiúkat! Scaurus pedig vágtszon a kapukhoz, és tudja meg, merre hagyta el a kereskedő a várost.

Gondosan becsukta az ajtót, odasétált az asztalhoz, és Cleon arcához hajolt:

- El ne áruld senkinek! - súgta. - A fickók eljönnek a világ végéig, ha azt parancsolom. De hogy Kutyácska ellen is velem jönnek-e, azt nem tudom...

Ha most lenne még időm, szívesen megírnám a kitűnő Canopsisnak, az új típusú rómainak a ragyogó történetét. Elmondanám, hogy Arpinumban született egy derék földművelő, Sextus Titurius ötödik gyermekeként, akinek a nagyapja Marius első légiójának sashordozója volt, s a nagy hadvezértől kapta földecskéjét elbocsátása után. Természetesen őt is Tituriusnak hívták, Quintus Tituriusnak, s csak azután változtatta meg a nevét, hogy tizenöt éves korában megerőszakolta a közelben nyaraló M. Cotta fiatalabbik lányát, Juliát, és a várható következmények elől Rómába szökött. Itt Calenusnak, a híres tolvajnak lett tanítványa és segítője. Hamarosan oly tökéletesen megtanulta mestersége minden fogását - a pénznek a piacok forgatagában való elemelésétől az üresen hagyott lakások ajtaján való besurranásig -, hogy hírneve már vetekedni kezdett Calenuséval. Utóbbi kivégzése után saját bandát szervezett, s mert időközben tökélyre vitte a tör kezelését és a rendőrök megvesztegetését is, a legöregebb gonosztevők sem merték keresztezni az útját, és szinte egyeduralkodóvá vált a Város bizonyos részein.

Mint ez minden igazán nagy emberre jellemző, az ő fejét sem zavarta meg azonban dicsősége és talpnyalóinak hízelkedése. Jól tudta, hogyha tovább követi mesterének életét, úgy előbb-utóbb halálának is részesévé válik, és csak az alkalomra várt, hogy otthagyhassa a tolvajlás mesterségét. Éppen a huszadik esztendejét töltötte be azon a napon, amelyiken a triumvirek közül Octavianus vonult be a városba. Nyomban felismerte, hogy most érkezett el az ő ideje. Valamiképpen megbízólevelet szerzett magának az ifjú consultól - vagy ha nem szerzett, hamisított -, amelynek értelmében csapatot toborozhatott a szökevények üldözésére, és nyomban lóra ültette bandájának tagjait. Már ezzel elárulta kivételes katonai képességeit: ő is éppen úgy tudta, mint más, hogy a római lovasság soha nem ért el különösebb sikereket, nemcsak a germán svadronok verték szét turmáikat, hanem a gall lovasok is. De ő megértette, hogy a szökevények üldözésénél nem erőre, hanem gyorsaságra van szükség, s ezért nyeregbe parancsolta lóhoz nem szokott embereit. Azok pedig, amikor látták, hogy aki nem tanulja meg új mesterségét, az legfeljebb kimarad a zsákmányolásból, de a sereg nem várja meg, életüket nem kímélve vágattak vezérük után. Sok ember szegte a nyakát, de aki megmaradt, gyorsan vált kitűnő lovassá. Így nekik sikerült a legtöbb zsákmányra szert tenniük, és Canopsis soha nem osztozott egyenlően társaival.

Befejeződvén a szökevények elleni hadjárat, Pisaurumba küldte csapatát, hogy a hadak várható útjához közelebb legyen, ő pedig Rómába nyargalt, ahol is mindenekelőtt keresett egy elszegényedett, öreg patríciust, örökbe fogadtatta magát vele, és egyszerre olyan előkelő férfiúvá vált, hogy még a Scipiókkal is rokonságba került. Most aztán végleg felajánlotta kardját és lovasait a triumvireknek, de - és ez megint józan ítéletére vall - nem Octavianusnál, hanem Agrippánál jelentkezett, aki a consulnál jobban meg tudta ítélni a hadsereg érdekeit. És valóban, a kiváló hadvezér annyira érezte egy megbízható portyázó lovasság szükségét, hogy nem sokat törődve neve kétes csillogásával, nemcsak szolgálatába fogadta Canopsist, hanem megbízta, hogy tehetsége és tetszése szerint kiegészítve csapatát, szárazföldi úton jusson el Görögországba, rajtaütésekkel nyugtalanítsa ellenségeiket, szerezzon híreket, s ha majd elérkezik az ideje, segítsen biztosítani a partraszállás helyét. Canopsis pedig oly kiválóan oldotta meg nehéz feladatát, hogy Agrippa végleg kedvencei közé fogadta, és legatusává nevezte ki. Márpedig ennél meggyőzőbb bizonyítékot nem találhatnánk kitűnő képességeire, hiszen mindnyájan tudjuk, hogy még barátai is számos és megérdemelt szidalmat zúdítottak Octavianus és emberei fejére, de Agrippát, a hadvezért, még ellenségei sem merték bántani.

Szóval, ha volna időm, sokkal részletesebben, de őszinte tisztelettel és katonai tehetségének legteljesebb elismerésével mondanám el Canopsis történetét. Ekkor is meg kellene azonban mondanom, hogy Beneventumnál szarvas hibát követett el, amikor nem hallgatott Cleon tanácsára, hanem saját feje szerint cselekedett. Cleon ugyanis, mikor megtudták, hogy Sagittarius csapata a Via Appián indult tovább, kiszámította, hogy ezek szerint Kutycska nincsen velük, hanem szekereit csalétekként előre küldve, ő maga Silviával Brundisium felé vágat. Canopsis ugyan belátta, hogy ez nagyon is ésszerű gondolat, ám balszerencséjére ő másik oldaláról ismerte Kutycskát, mint a költő: az uzsorást ismerte, nem a politikust, és nem hitte, hogy a vén zsugori akár élete megmentéséért is hajlandó legyen megválni a vagyonától. Így hát a szekereket követte, s csupán azt engedte meg, hogy Cleon néhány emberével Brundisium felé nyargaljon, hátha mégis arra szökött az öreg. Két nap múlva azokat is magához rendelte, mert közben megtalálták Sagittarius elhagyott szekereit, és megtudták, hogy az emberek lóháton és különböző irányokban menekültek tovább.

Cleon tehát visszaeresztette az embereket, de ő nem ment velük, hanem tovább nyargalt a Via Popilián. Így csak évekkel később tudta meg a hajsza végét. Canopsisnak sikerült egyenként elfognia Sagittarius embereit, s azok mind azt vallották, hogy a gazda is velük menekült, és majd Heracleában kell vele találkozniok. Canopsis ekkor csapata egy részét a tengerpartra küldte előre, hogy onnét visszafordulva, vágják el Sagittarius útját, a foglyokat pedig azonnal megölette, nehogy elárulják embereinek, ki tulajdonképpen az üldözött. Két hét után így sikerült elkapniok Silviát és Kutycska két leghívebb emberét. A lányból semmit nem bírtak kiszedni. Hanem az egyik férfi - inkább bosszúból, mintsem a kínzástól megtörve - Canopsis szemébe vágta, hogy bottal ütheti Kutycska nyomát, mert az már az első napon otthagya őket, és régen hajóra szállt a szicíliai oldalon.

A két férfit ízekre tépték a feldühödött emberek, akiket a sikertelen hajsza eddigre Kutycska ellen ingerelt. Silvia abba halt bele, hogy megerőszkolta az egész csapat. Canopsis pedig, azt állítván, hogy Kutycska után már egy értékes szökevény sem érkezhetik, kivonult Beneventumból, és elindult Rómába, szerencséje elé. Cleon ekkor már nem is volt Itáliában. Még a tenger előtt letért a Via Popiliáról, és a keleti part kis kikötőjébe, Locriba ment, gondolván, hogy Rhegiumot már erősen őrzik. Itt sikerült is egy Szicíliába induló hajót találnia. A kapitánnyal könnyen megállapodott, és a viteldíjat kifizetve, a fedélzetre szállt. Csak a nyílt tengeren tudta meg, hogy nem a szigetre, hanem Ázsiába mennek. De - mondta a kapitány - Cleonnak nem kell megijednie, mert a hajó tulajdonosa, a tiszteletreméltó Julius vendégének tekinti a hajón és Ázsiában is.

Nem tudhatom, milyen Caesar lett volna belőle, ha szabadnak születik. Kutyácskának isteni volt. Még mielőtt Cleon megérkezett volna, hajójára csalt két volt szenatort és egy lovagot. Ezeket egy szál ágyékkötőben az evezős padra láncoltatta rabszolgái közé, és az ostoros felvigyázónak megparancsolta, hogy hajdani nagyságuknak még emlékét is verje ki belőlük, de tanítsa meg őket az alázatosságra és az engedelmességre. A szenatorok férfi módjára viselkedtek, s ezért a tengerbe fojtatta őket még a második hónap letelte előtt. A lovagról, aki megtanulta, hogyan kell gazdája térdét átölelve irgalomért könyörögnie, levétette a láncokat, és személyes szolgálatára rendelte, mert alázatos tekintetéből a nap bármelyik órájában meggyőződhetett arról, hogy ő milyen magasra emelkedett.

Cleonnak viszont finom olajjal kenette meg a testét, és vállára bíborszegélyű togát adatott. Ő látta, hogy járt túl Kutyácska egész Róma eszén, hogyan csapta be a triumvireket, a katonákat, Canopsist, sőt magukat az isteneket is, s ezért betartva ígéretét, mint a legjobb barátjával, úgy bánt vele. Esténként, mikor csökkent a meleg, és hűs szél fújdogált a part felől, chiosi bort ittak a hajó tatjára telepedve. Kutyácska beszélt, Cleonnak pedig felelnie sem kellett, csak bólogatnia.

Neptunus kegyes volt hozzájuk, és elterelte útjukból a viharokat. Kutyácska ezt arra használta fel, hogy becsavarogják a görög szigeteket. Akkor akart új hazájába érni, mikor már az ő csillaga is az égbolton ragyog. Így csak a hatodik hónapban vetettek horgonyt Ázsia partjai előtt. Úgy látszik, a hosszú utazás megártott az öregnek, mert az utolsó napokban betegnek és gyengének érezte magát. Bőre megszurkült, arca beesett. Mégis lóháton vonult be birtokára, melyen római módra épült, szép villa emelkedett. Ahhoz azonban már nem volt ereje, hogy Cleont végigvezesse a házon. Evett néhány falatot, aztán le kellett feküdnie. Az éjszakát rosszul töltötte, reggelre pedig olyan fájdalmak gyötörték, hogy kedvenc tervét is meg kellett változtatnia. Egész úton arról ábrándozott, hogy megérkezésének másnapján Szíriába küldi két bizalmas emberét, keressenek neki olyan rabszolganőt, aki kárpótolni tudja Silvia elvesztéséért. Ehelyett most bizalmasainak orvosért kellett indulniuk, s azok találtak is egy méltóságosan viselkedő görögöt, akin úgy látszott, hogy valóban érti a művészetét. Megvizsgálta Kutyácskát, diétát rendelt neki, s a közeli réten különböző gyógyfüveket kerestetett, hogy az azokból főzött teákkal kúrálja ki betegét. Cleonnak azonban felhívta figyelmét arra, milyen különlegesen szürke színe van Kutyácska bőrének, és megsúgta, még soha nem látott senkit, aki ebből a betegségből kigyógyult volna, sőt iszonyatos kínok között kell elpusztulnia.

Az orvos jóslata bevált. Kutyácska rövid idő alatt csontig soványodott, rettentő fájdalmában hangosan kiabált, s mintha elevenen rohadt volna meg, testéből undorító bűz párázott, betöltve az egész szobát, amelyben feküdt. Mikor pedig az orvos azt jelezte, hogy a beteg aligha éli túl az éjszakát, Cleon mindenkit kiküldött a szobából, s nem törődve az alig elviselhető bűzzel, Kutyácska ágya mellé telepedett:

- Isteni Kutyácska! - mondta, - A tengerparton felszerelve vár a hajód, hogy parancsodra Alexandriába utazzam a világ leghíresebb orvosáért. Elegendő aranyat is viszek magammal, hogy módodom legyen költséges megbízásodat teljesítenem. Mielőtt elbúcsúznánk, mondd meg nekem, érdemes volt-e megszöknöd a fegyverek elől, hogy ilyen rettenetes fájdalmak között végezd be az életedet?

A vén Julius ekkor már napok óta beszélni is csak suttogva tudott. Most azonban gúnyosan elmosolyodott, és tisztán, érthetően így válaszolt:

- Megmondhatnám, Cleon! De Caesaron kívül senkinek nem adtam ellenszolgáltatás nélkül tanácsot. Engedd meg, hogy úgy haljak meg, ahogyan éltem. Te pedig élj úgy, ahogyan én meghalok.

Vége